

Raudts arbeidsprogram 2021 - 2025

Kamp mot Forskjells-Noreg

For Raudt er kampen mot klasseskilja i Noreg og verda den aller viktigaste. Heile dette arbeidsprogrammet tek mål av seg til å kjempe mot Forskjells-Noreg: å redusere forskjellar i makt, inntekt, rikdom, moglegheiter og fridom som er bakte inn i det nasjonale og det internasjonale klassesamfunnet, og som blir forsterka av geografisk sentralisering. Klasseskilja blir òg spegla i store og aukande forskjellar i helse, livskvalitet og forventa levealder mellom sosiale lag.

Raudt jobbar for eit samfunn som er meir demokratisk enn det er i dag – eit samfunn der dei store avgjerdene blir tekne i fellesskap. Vi kallar dette eit sosialistisk samfunn. Målet til Raudt er å fjerne klassane og slik også klasseundertrykkinga. Dette arbeidsprogrammet viser den konkrete politikken til Raudt i dagens situasjon, ein politikk som både er mogleg å gjennomføre i dag dersom ei sterk nok folkerørsle står bak han, som er radikal nok til å utfordre rammene til kapitalismen, og som peikar i retning av sosialisme.

Dette målet gjennomsyrrar politikken vår på alle felt, og alle kapittel i programmet, fordi klasseskilje, kjønnsforskjellar og geografiske forskjellar oppstår og blir forsterka gjennom ulike institusjonar i samfunnet og må kjempast mot med politiske løysingar i dei same institusjonane. Samtidig trugar kapitalismen og jakta på evig vekst både naturen og klimaet. Natur- og klimakrisa krev ei radikal kursendring. Raudt kjempar for å få ned forskjellane og utsleppa samtidig. Raudt jobbar òg for internasjonal solidaritet, mot rasisme og for ein solidarisk flyktningspolitikk.

Arbeidsprogrammet til Raudt for 2021–2025 inneheld den konkrete politikken Raudt går til val på i stortingsvalet i 2021, og som vi vil jobbe for å få mest mogleg gjennomslag for. Både i den kommande fireårsperioden på Stortinget, men også elles i samfunnet, i fylkes- og kommunestyre, i bydelsutval og gjennom, og i samarbeid med, aksjonar, alliansar og rørsler. Det er eit radikalt og realistisk program som viser korleis vi kan kjempe mot aukande klasseskilje, flytte makt frå toppen til oss alle, utvide demokratiet, fremje fred og solidaritet, og sikre framtida ved å ta vare på natur og kutte utslepp på ein rettferdig måte.

Det er eit program som viser at vi ikkje treng å avgrense oss til valet mellom nedbygginga til høgresa og bevaringa til sosialdemokratiet. Det er mogleg å byggje ut fellesskapet med nye velferdsreformer for folk flest, eit sterkare sikringsnett for dei som ikkje kan eller får arbeide, meir solidaritet og ein aktiv distrikts- og næringspolitikk som gir arbeid og verdiskaping i heile landet. Vi har eit val om kva samfunn vi ønskjer oss. Vi må ikkje ha eit samfunn der dei på toppen får alt dei peikar på, og slepp unna dugnaden. Vi kan seie nei til eigarar og sjefar som vil utnytte arbeidsfolk, nei til velferdsprofitørar som vil ha sugerøyr i felleskassen, storkapital som vil byggje ned natur, nei til krig og overnasjonale styresmakter som vil styre oss.

Det som forandrar maktforhold, er brei folkeleg mobilisering av aktive menneske som organiserer seg. I eit kapitalistisk samfunn vil ikkje klasseskilja forsvinne, men heldigvis kan vi forandre styrkeforholda og skape forbetringar dersom vi står saman om det. Vi kan seie ja til eit vendepunkt i kampen mot Forskjells-Noreg.

Dette programmet er vedteke på landsmøtet til Raudt 4. – 7. mars 2021.

Innhald

Økonomi	s. 4	Kvinnekamp	s. 67
1. Økonomi	s. 5	22 Kvinnekamp	s. 68
Arbeidsliv	s. 10	Bustad	s. 71
2 Eit organisert arbeidsliv	s. 11	23 Bustad	s. 72
Velferd til alle	s. 16	Dikstriktspolitikk	s. 76
3 Profittfri velferd	s. 17	24 Distriktspolitikk	s. 77
4 Sjukehus og helseteneste	s. 18	Demokrati og frigjering	s. 79
5 Barnevern	s. 23	25 Folkestyre og ytringsfridom	s. 80
6 Barnehage	s. 24	26 Antirasisme	s. 83
7 Skule	s. 26	27 Urfolksrettar og nasjonale minoritetar	s. 85
8 Fagskular, høgskular, universitet og forskning	s. 30	28 Skeiv politikk	s. 87
9 Trygder og NAV	s. 33	29 Funksjonsnedsettedes rettigheter	s. 89
10 Pensjon	s. 35	30 Ungdom	s. 90
Miljø	s. 37	31 Digitalpolitikk	s. 91
11 Klima	s. 38	Norge og verden	s. 92
12 Natur	s. 41	32 Mot imperialisme og krig	s. 93
13 Miljøgifter og avfall	s. 44	33 Sivil og militær beredskap	s. 94
14 Samferdsel og kollektivtransport	s. 47	34 Internasjonale handelsavtalar	s. 95
15 Dyrevern	s. 51	35 Internasjonal solidaritet	s. 97
Industri og ressursforvaltning	s. 52	36 Flyktningar, asyl og innvandring	s. 98
16 Industri	s. 53	Justis	s. 100
17 Olje og gass	s. 56	37 Justispolitikk og førebygging	s. 101
18 Kraftproduksjon	s. 58	Kultur, medier og idrett	s. 104
19 Varehandel	s. 59	38 Kultur og medier	s. 105
20 Fiskeri	s. 60	39 Idrett	s. 108
21 Landbruk	s. 63		

Del 1 Økonomi

Kap. 1: Økonomi

Klasseskilnadene aukar, både i Noreg og i resten av verda, og ein stadig større del av rikdommen i verda blir samla på stadig færre hender. Dei som eig kapital, har hatt ei avkastning, eller fortjeneste, som overgår den generelle økonomiske veksten, og arbeidsfolk sit att med ein mindre del av kaka no enn før. Noko av dette kjem av grunnleggjande strukturar i ein kapitalistisk økonomi, men det er også politisk styrte drivkrefter som har sett fart på utviklinga, og som kan snuast med ein annan politikk her og no.

Spesielt i arbeidslivet har politiske angrep på opparbeidde rettar svekt makta til arbeidsfolk i møte med arbeidsgivarar og eigarar, og frisleppet av bemanningsbransjen har gjort det vanskelegare å byggje ei kraftig fagrørse. I skattepolitikken har målretta skattar på formue og arv blitt fjerna, medan flate avgifter har auka. I velferda har kommersielle aktørar sleppt til med lønnspress som forretningsidé, og det er gjennomført ei rekkje større reformer som har fått store konsekvensar for arbeidsfolk, slik som pensjonsreforma og frisleppet for bemanningsbyråa. Stadig fleire jobbar i usikre jobbar med låg lønn og må ha fleire jobbar for å få endane til å møtast. Alle regjeringar dei siste tiåra har forsterka problema i staden for å følgje opp vakre erklæringer. Dette er drivkrefter som kan snuast til fordel for ein politikk som set makt bak krava til det store fleirtalet, og som byggjer eit sterkare fellesskap.

Vi ser òg korleis den omsynslause rovdrifta til kapitalismen på natur og miljø har begynt å få dramatiske følgjer. Kapitalismen kan ikkje fungere utan evig vekst, men evig vekst er umogleg i ei verd der tilgangen på energi og andre ressursar er avgrensa. Om vi skal kunne å sørgje for at verda er ein leveleg stad for kommande generasjonar òg, må vi erstatte kapitalismen med eit økonomisk system som kan fungere utan økonomisk vekst, ein sosialistisk og demokratisk økonomi som sørgjer for at den nødvendige reduksjonen i forbruk og utslepp blir gjort på ein rettferdig måte. Globaliseringa av kapitalismen har ført til at arbeidarklassen i ulike land må styrkje samarbeidet. Raudt vil arbeide for ei slik auka internasjonalisering av fagrørsla.

1.1 Kamp mot Forskjells-Noreg

For Raudt er kampen mot klasseskilja i Noreg og elles i verda den aller viktigaste. Heile dette arbeidsprogrammet tek mål av seg til å kjempe mot Forskjells-Noreg: å redusere forskjellar i makt, inntekt, rikdom, moglegheiter og fridom som er innbakt i det nasjonale og det internasjonale klassesamfunnet, og som blir forsterka av geografisk sentralisering. Klasseskilja blir òg spegla i store og aukande forskjellar i helse, livskvalitet og forventna levealder mellom sosiale lag.

Dette målet gjennomsyrrar politikken vår på alle felt og i alle kapitla i programmet fordi klasseskilje, kjønnsforskjellar og geografiske forskjellar oppstår og blir forsterka gjennom ulike institusjonar i samfunnet og må kjempast mot med politiske løysingar i dei same institusjonane. Denne kampen har både eit sosialt og eit økologisk perspektiv. I tillegg til å kjempe for betre levekår for folk med låg inntekt og formue vil Raudt angripe det økologisk uforsvarlege og globalt usolidariske forbruket til overklassen og den øvre middelklassen som ein viktig del av kampen mot Forskjells-Noreg. I eit kapitalistisk samfunn vil ikkje klasseskilja forsvinne, men heldigvis kan vi forandre styrkeforholda og skape forbetringar dersom vi står saman om det. Politikken til Raudt for denne fireårsperioden baserer seg på prinsipp som vi meiner kan redusere forskjellane her og no:

- a. Sterke fagforeningar som organiserer arbeidsfolk i interessekampar mot kapitaleigarar, og som sikrar ei meir rettferdig fordeling av verdiskaping gjennom lønns- og arbeidsvilkår.
- b. Universelle profittfrie velferdsgode som er finansierte i fellesskap, og som er tilgjengelege for alle, både fattig og rik, i by og bygd og uavhengig av hudfarge, legning og religion.
- c. Eit omfordelende skattesystem der dei som har mest, bidreg mest til fellesskapet.
- d. Målretta tiltak for å sikre alle ei inntekt å leve av i alle fasar av livet (sjå kap. 2 Arbeidsliv og kap. 3 Velferd for alle).
- e. Målretta tiltak mot stor rikdom og konsentrasjon av formue, inntekt og makt på få hender, gjennom skattepolitikk og eigarskapspolitikk.
- f. Demokratisk eigarskap til infrastruktur og sentrale selskap i økonomien.
- g. Å utvide folkestyret med meir openheit og demokrati slik at det sikrar innsyn og gir vanlege folk meir kollektiv makt.
- h. Å støtte kampen for rett til arbeid og lokale aksjonar mot nedlegging av arbeidsplassar. Å forplikte stat og kommune til å tilsetje langtidsledige og å opprette offentleg arbeidsformidling.

1.2 Demokratisering av økonomien

Raudt ønskjer meir demokrati, også i økonomien. Det inneber at vi må eige meir av dei viktigaste økonomiske aktivitetane i samfunnet i fellesskap, fordi eigarskap er makt til å bestemme og ein måte å sikre at verdiskapinga tilkjem fellesskapet på. Dette gjeld mellom anna naturressursar og ein sentral infrastruktur. Å eige i fellesskap kan tyde eigarskap gjennom staten, kommunen, på arbeidsplassen, i lokalsamfunnet eller andre kollektive løysingar og kan bestå av heilt eller delvis eigarskap. Samtidig må openheita om både offentleg og privat eigarskap bli utvida. Fellesskapet bør eige all viktig infrastruktur, anten han er fysisk, digital eller finansiell. Dette gjeld mellom anna vegar, jernbane, flyplassar, hamner, telenett, straumnett, datasenter, internettlinjer og bankar. Staten bør kjøpe seg opp i selskap som Equinor, Telenor, Norsk Hydro, Yara og DNB og ta desse selskapa av bør. Staten bør søkje å etablere nye statseigde industrilokomotiv innan slike næringar som oppdrett, skogindustri og mineral.

RAUDT VIL:

- a. At offentlege eigarposisjonar, statlege som kommunale, skal brukast aktivt for å oppnå politiske mål under demokratisk kontroll.
- b. Utvide desentralisering av kapital gjennom kooperativ, arbeidarstyrte bedrifter, sparekasser, privateigde småbedrifter og liknande eigarformer.
- c. Arbeide for ein aktiv statleg eigarskapspolitikk for lågare lønn til toppleiarane og fjerning av bonusar i tillegg til sikring av innsynsrett for fagforeiningane over lønningane på leiingsnivå. Sikre hovudkontor, forskning og utvikling i noreg og gode arbeidslivsstandardar både i eige selskap og hos underleverandørane. I tillegg sikre faglege rettar og leggje til rette for best mogleg tariffdekning.
- d. Sikre større kunnskap og openheit om økonomisk forskjell ved at formuesstatistikk blir basert på reelle verdiar, at tilbakehalde utbyte blir inkludert i inntektsstatistikken, og at nye politiske reformer må vurderast etter korleis dei påverkar forskjellen, med eit mål om redusert forskjell.
- e. Greie ut og fremje forslag til vidare utbygging av bedriftsdemokratiet i noreg. Det inneber å styrkje representasjonen til dei tilsette i styra til bedriftene, ansvaret og samansetninga av bedriftsforsamlinga, og innsynsretten, forslagsretten og forhandlingsretten til fagforeiningane.
- f. Sikre at fagrørsla får makt til å leggje premissane for arbeidslivspolitikken, gi reell makt til tilsettvalde styremedlemmer og setje ein stoppar for at store avgjerder blir teken av eigarar i lukka forum.

1.3 Leggje grunnlaget for fleire arbeidarstyrte og kooperative bedrifter

Raudt vil arbeide for ei demokratisering av arbeidslivet ved å utvikle og leggje grunnlag for selskapsformer som er meir demokratiske enn dei aksjeselskapa og stiftingane vi har i dag. Hovudvekt skal leggjast på utvikling av arbeidarstyrte bedrifter.

RAUDT VIL:

- a. Etablere ei heilt ny selskapsform som gjer det lett å etablere, starte og drive arbeidarstyrte verksemder, og som legg grunnlag for fleire medarbeidareigde og kooperative verksemder.
- b. Opprette ei registreringsordning for medarbeidarstyrte, kooperative og ideelle verksemder, som kan gi moglegheit for å favorisere demokratiske verksemder til dømes ved offentlege anbod.
- c. Vurdere korleis forholda kan leggjast til rette for meir demokratiske verksemdsformer, og vurdere å gi skattefordelar.
- d. Leggje forholda til rette for at det ved generasjonsskifte kan seljast kollektivt til dei tilsette.
- e. Sikre betre tilgang til kapital for demokratiske verksemder gjennom å etablere investeringsfond, gjerne med både offentleg og privat kapital. Leggje til rette for at dette kan støttast opp ved mikroøkonomiske verkemiddel, som folkefinansiering (crowdfunding).
- f. Bruke selskapsforma aktivt for å gi dei tilsette reell økonomisk moglegheit til å ta over verksemd som blir truga med nedlegging og utflagging.
- g. At det ved sal av verksemder skal vere tilbudsplikt til dei tilsette som vil ta over og leggje verksemd inn under ein demokratisk styringsmodell.
- h. Utvikle eit eige lovverk som kan sikre og utvikle grunnlaget for ei reelt medarbeidarstyrt og kooperativ verksemd.
- i. At føresetnaden for at ei verksemd skal omfattast av ei slik selskapsform, er at dei etablerer ei reelt demokratisk styring. Vilkår som må oppfyllest, skal utviklast nærare ved utvikling av eit eige lovverk. Dette betyr ikkje at vi meiner dei kooperativa vi har i dag, som forbrukarsamvirket Coop eller Bustadsamvirket OBOS, fungerer i tråd med det opphavlege målet. På viktige område er dei heller døme på at organisering etter kooperative prinsipp i seg sjølv ikkje sikrar god praksis på alle område.
- j. At dei tilsette skal ha rett til å overta verksemda ved konkurs og ha førsterett ved ny oppstart.

1.4 Skattar og avgifter

Raudt ønskjer eit større, sterkare og betre fellesskap. Det inneber at meir av det som er viktig i livet vårt, blir finansiert i fellesskap i staden for direkte frå den private kontoen vår. Det gjer ikkje at ting blir gratis, men at vi betalar på ein annan måte, via mellom anna skattar og avgifter. Då kan rekninga fordelast meir rettferdig, basert på inntekta, formuen eller overskotet til personen eller selskapet, og ein kjem nærare målet om eit samfunn som sikrar gode til alle etter behov og frå alle etter evne. Skattar og avgifter kan òg brukast til å hindre maktkonsentrasjonen som oppstår når formuar og kapital samlar seg på få hender og går i arv, og bremse unødvendig og miljøfiendtleg luksusforbruk. Men avgifter kan òg ramme urettferdig, både økonomisk og geografisk. Derfor ønskjer Raudt å kutte i flate avgifter og differensiere fleire avgifter etter inntekt eller forbruk.

RAUDT VIL:

- a. At inntektsskatten ikkje blir auka for det store fleirtalet, som har årsinntekt under 6 gonger grunnbeløpet til folketrygda (svarar omtrent til 600 000 kroner).
- b. Ha ein meir progressiv inntektsskatt, med fleire innslagspunkt for trinnskatten og auka skatt på høge inntekter.
- c. Auke skatten på aksjeutbyte og fjerne det såkalla skjermingsfrådraget som i dag gjer delar av aksjeinntektene skattefrie.
- d. Auke skatten på store formuar i form av ein formuesskatt med høgt botnfrådrag og fleire innslagspunkt med aukande skattesats og dessutan fjerne verdsetjingsrabatten på aksjar, driftsmidlar og sekundærbustader. Sekundærbustader i landbruket (kårhus) er unnatekne desse føresegnene.
- e. Innføre dynastiskatt som hindrar aukande konsentrasjon av makt og rikdom gjennom generasjonar med progressiv skattlegging av dei som arvar svært store beløp.
- f. Kutte i flate avgifter som ikkje skil mellom fattig og rik eller kor mykje ein forbrukar, og samtidig differensiere fleire avgifter mellom eit moderat grunnnivå og unødvendig luksusforbruk.
- g. Gjennomføre avgiftskutt på sunne og miljøvennlege val, som reparasjonar, frukt og grønt eller bruk av leigeordningar.
- h. Sikre at selskap som går godt, bidreg til å finansiere den felles infrastrukturen og velferda dei er avhengig av, ved å auke skatten på selskapsoverskot og stå imot det internasjonale skattekapløpet mot botnen.
- i. Innføre skatt på finanstransaksjonar som valuta-, aksje- og derivathandel, i form av ein såkalla Tobin-skatt eller andre former for skattlegging.
- j. Endre skattelova slik at utbyte mellom aksjeselskap òg blir skattlagd. Innføre reglar for interprising i konsern for å fjerne moglegheita til å flytte overskot frå Noreg til stader der skattenivået er lågare.
- k. Arbeide for ei rettferdig grunnrenteskattlegging som sørgjer for at verdiar som blir skapte basert på fellesskapsressursar på land og til havs, ikkje blir henta ut av private eigarar, men tilkjem fellesskapet lokalt og nasjonalt. Dette gjeld mellom anna havbruk, eksisterande vindkraftanlegg, petroleum og mineral.
- l. Krevje auka kontroll av store selskap og dessutan sikre openheit om aggressiv skatteplanlegging som blir tilbydd av skatterådgivarar, utan unntak for skatteadvokatar.
- m. Sikre ei rettferdig skattlegging av dei store internettgigantane – til dømes Google, Amazon og Facebook.
- n. Regulere digital koplingsøkonomi, også kalla delingsøkonomi, slik at krav om rekneskapsplikt blir følgde, at regulære arbeidsforhold tilfredsstillar krava i arbeidsmiljølova, og at inntektsstraumar blir registrerte og skattlagde.
- o. Styrkje innsatsen i internasjonalt samarbeid på skattefeltet, både gjennom OECD og fns skattekomité. Dette er viktig for å oppnå rettferdig fordeling på verdsbasis. I påvente av internasjonale løysingar bør Noreg skattleggje fleirnasjonale selskap, mellom anna gjennom ei mellombels omsetningsavgift for globale tilbydarar av digitale tenester.
- p. Trappe opp kampen mot skatteparadis og aggressiv skatteplanlegging, mellom anna med eit ope register for alle eigentlege eigarar bak alle selskap og juridiske konstruksjonar som opererer i Noreg, og utvida og open land-for-land-rapportering for alle fleirnasjonale selskap.

1.5 Finansnæring

RAUDT VIL:

- a. At bankane skal vere i felleseige fordi bankvesenet er viktig nasjonal infrastruktur. Dette inneber at staten bør kjøpe opp store bankar som DNB. For å sikre maktspreiing skal ikkje alle bankar samlast på statlege hender. Også kommunar og fylkeskommunar bør få eigarskap til bankar. Raudt støttar etableringa av sparebankar og kooperative initiativ som alternativ til dei offentlege bankane.
- b. Opprette ein samfunnsbank som ikkje driv spekulasjon i finansmarknadene, som tilbyr lån til personar på forsvarlege vilkår, og som sikrar god kapitaltilgang til samfunnsnyttige formål i Noreg som statsbankane i dag ikkje dekkjer, og dessutan finansierer lånebehovet til kommunane.

- c. Regulere finanssektoren strengare for å redusere faren for og omfanget av framtidige finanskriser. Mellom anna bør eigenkapitalkravet til bankane aukast, og moglegheita for finansaktørar til å ta stor risiko må avgrensast.
- d. Sikre at eventuelle økonomiske hjelpepakkar til bankane må innebere statleg medeigarskap og innverknad.
- e. Ha strengare regulering av forbrukslån og usikra kreditt med maksgrense for effektiv rente og dessutan fastsett nedbetalingsplan med avtale om trekk frå konto før forbrukslån blir innvilga. Vidare forbod mot reklame for forbrukslån og avgrensingar på kor høge forseinkingsgebyr som kan påleggjast.
- f. Jobbe for å redusere rentemarginen til bankane på utlån og å skattleggje overskotet til finansnæringa høgare.
- g. Senke inkassosalær og gebyr, innføre ei strengare inkassolovgivning og innføre ei nedre beløpsgrense for rett til innkrevjing gjennom namsfuten.
- h. At det ved vidaresal av gjeld blir sikra at den som har gjelda, blir tilbydd nedbetaling til same pris, ved påslag av eit lite gebyr til dekning av reelle kostnader.
- i. Avgrense moglegheita for at kredittselskapa sel usikra gjeld vidare.
- j. Forhindre at folk får uhandterleg gjeld ved å påleggje bankane og andre långivarar å sjekke gjeldsregisteret før dei innvilgar lån og usikra kreditt, og dessutan utvide gjeldsregisteret med fleire typar gjeld, som pantesikra gjeld og kausjon.
- k. Betre gjeldsoffervernet og styrke offentleg innsats for å hjelpe personar med gjeldsproblem. Vidare følgje dei gjennom heile løpet heilt fram til namsfuten.
- l. At låneorgana til staten, som Lånekassen og Husbanken, skal tilpasse vilkåra sine slik at dei til kvar tid er betre enn dei som blir tilbydde i marknaden.
- m. Opprette eit verjemålsregister som bankar, finansinstitusjonar og eigedomsmeklarar skal ha tilgang til og plikt til å sjekke for å hindre at personar under verjemål set seg i gjeld.

1.6 Oljefondet

Petroleumsressursane under havbotnen høyrer til menneska i all tid, sjølv om det er vi som lever i dag, som hentar ut desse ikkje-fornybare verdiane. I løpet av nokre få år er denne ressursen danna om til risikofyllt internasjonal finanskapital. Dette gjer den norske staten til ein av dei største kapitalistane i verda. Norske oljekroner blir investerte i utbyting av arbeidarar i andre land. Blant selskapa fondet investerer i, finn vi våpenselskap og krigsprofitørar, fagforeiningsknusarar og sterkt miljøskadeleg verksemd.

Oljeformuen må forvaltast i eit generasjonsperspektiv, som tek vare på den historiske industrikapitalen for framtida. Oljefondet er ikkje, og har aldri vore, eit pensjonsfond som skal betale pensjonane våre i framtida. Det er ein formue som blir forvalta med mål om å hente ut avkastninga over tid utan å tømme fondet. Dette målet meiner Raudt tilseier at investeringane bør gjerast på andre måtar enn i dag.

RAUDT VIL:

- a. Omplassere delar av fondet til eit investeringsfond for norsk industri for å sikre arbeidsplassar og verdiskaping for framtidige generasjonar.
- b. Omplassere delar av fondet til investeringar i klimavennleg infrastruktur for å kutte utslepp, unngå global klimakatastrofe og sikre grunnlaget for verdiskaping for framtidige generasjonar.
- c. Ha større demokratisk styring og kontroll over investeringane og arbeidsmåtane til oljefondet.
- d. Ta oljefondet ut av selskap som bidreg til miljø- og klimaødeleggingar, som bryt menneskerettane, driv skatteplanlegging, trugar regnskogen, reklamerer for alkohol, er plasserte i skatteparadis, eller som er involverte i andre kritikkverdige forhold.
- e. Sikre større openheit om plasseringane til oljefondet, lønningar, bonusordningar og bruk av eksterne forvaltarar og konsulentar. Leiarlønningane skal ned, bonusordningar skal fjernast, og fondet skal forvaltast frå Noreg. Avvikle ordninga med ekstern forvaltning av delar av oljefondet.
- f. At ansvaret for Etikkrådet blir flytta frå hovudstyret i Noregs Bank til Stortinget.
- g. Leggje ned Argentum, det statlege selskapet for investeringar i aktive eigarfond.
- h. at oljefondet skal vere politisk styrt.
- i. Ta oljefondet ut av selskap som bidreg til folkerettsstridig verksemd – til dømes investeringar som profitterer på okkupasjonen av Palestina.
- j. Sikre at Stortinget som eigar av oljefondet skal utnemne leiaren for oljefondet etter tilråding frå hovudstyret i Noregs Bank. Oljefondet blir slik lagt under styring av Stortinget. Hovudkontoret for oljefondet skal liggje i Noreg.

1.7 Kommuneøkonomi

Noreg består av ein rik stat og fattige fylkeskommunar, kommunar og bydelar som får stadig fleire oppgåver

utan at budsjetta blir auka tilstrekkeleg. Når kommuneøkonomien er dårleg, er det fordi staten hentar inn det aller meste av skatteinntekter og overfører for lite tilbake til kommunane der verdiskapinga faktisk skjer. Raudt vil at kommunane skal halde fram med å ha ansvar for store og viktige delar av velferdssamfunnet fordi lokaldemokrati og lokale løysingar er viktig. Då må ein større del av skatteinntektene tilbake til kommunane, og dei må samtidig ha moglegheit til å hente inn eigne inntekter og få større handlingsrom. Inntektssystemet til kommunane og fylkeskommunane må endrast slik at dei får tilstrekkeleg med midlar til å kunne gjennomføre oppgåvene sine på ein måte som sikrar desentrale tilbod med forsvarleg bemanna tenester.

RAUDT VIL:

- a. At større delar av skatteinntektene skal tilbakeførast frå staten til kommunane og fylkeskommunane gjennom auke av den kommunale delen av inntektsskatten eller auka tilbakeføring over statsbudsjettet.
- b. Gjere inntektssystemet for kommunane meir omfordelende, både mellom rike og fattige kommunar og mellom distrikt og storbyar.
- c. Endre utgreiingsinstruksen og økonomiregelverka slik at kommunane ikkje kan påleggjast nye oppgåver utan at Stortinget samtidig vedtek tilstrekkeleg og realistisk finansiering over statsbudsjettet.
- d. Ikkje bruke øyremerking av midlar slik at det tek frå kommunane handlefridom. Noko øyremerking av midlar kan likevel vere nødvendig for å sikre eit likt tilbod innanfor skule- og eldrepolitikk.
- e. Gi kommunane ei utvida moglegheit til å auke dei direkte skatteinntektene sine gjennom innføringa av lokale avgifter – til dømes cruiseavgift eller turistskatt.
- f. Ha ein kommunal eige-domsskatt som gir kommunane større handlingsrom til å utforme ein lokal skatt med sosial profil, mellom anna ved hjelp av store botnfrådrag, progressive skattetrinn og høgare makssats, og ei moglegheit til å skilje mellom fritidseigedom, næringseigedom, sekundær- og primærbustader.
- g. At det skal vere mogleg å søkje om overføring av overskytande midlar i ein budsjettpost til andre budsjettpostar som treng ekstra midlar.
- h. Senke innslagspunktet for den statlege refusjonsordninga for særleg ressurskrevjande brukarar i forhold til dagens nivå.
- i. Sikre midlar for kommunane og fylkeskommunane slik at dei kan ta vare på verna område og naturreservat. Det må lønne seg meir å ta vare på verna natur enn å byggje firefelts motorveg gjennom den same naturen.
- j. For å avgrense bruk av og høge utgifter til innleigde, private konsulentar i kommunane bør dette kunne dekkjast av fast tilsette konsulentar i fylkeskommunen.
- k. Sørgje for at kraftkommunane framleis blir sikra kraftinntekter etter heimfallslova frå 1909 og konsesjonslovene frå 1917.
- l. At det må opprettast båtande ordningar for kommunar og fylkeskommunar med særleg høg lånegjeld sett opp mot dei nye nedbetalingskrava i kommunelova for å sikre velferda.
- m. Dei frie inntektene til kommunesektoren må bestå av reelle overføringar utan innbakte krav til kutt.

1.8 Norsk økonomi

RAUDT VIL:

- a. At det skal vere større demokratisk kontroll over pengepolitikken, og vil setje full sysselsetjing som det viktigaste målet for pengepolitikken til Noregs Bank som eit første skritt på vegen mot full demokratisering av Noregs Bank.
- b. Behalde ein uavhengig nasjonal valuta utanfor euro-samarbeidet.
- c. Arbeide for ein aktiv motkonjunkturpolitikk som set i gang statlege og kommunale investeringar i møte med aukande arbeidsløyse i form av utbygging og vedlikehald av infrastruktur, offentlege bygg og anlegg, og som samtidig bidreg til å kutte klimagassutsleppa.
- d. Bruke offentlege innkjøp og anbod aktivt for å oppnå politiske mål.
- e. Kjempe mot utnyttinga av underbetalte arbeidstakarar, som ofte er innleigde – noko som undergrev produktivitetutviklinga i norsk næringsliv. Alternativet frå Raudt er å satse på høg kompetanse, effektiv organisering av arbeidsprosessane og gode lønns- og arbeidsvilkår for dei tilsette.
- f. Stoppe og reversere dei høvelkutta regjeringa gjer i velferda (den såkalla ABE-reforma).
- g. Sikre at eventuelle økonomiske krisepakkar til selskap må innebere statleg medeigarskap og innverknad.

Del 2 Arbeidsliv

Kap. 2: Eit organisert arbeidsliv

Det er i arbeidslivet dei grunnleggjande klassekonfliktane kjem til uttrykk. Det er nettopp i organiseringa av arbeidet, i fordelinga av verdiskapinga og i vilkåra arbeidet blir utført under, at dei sentrale interessekonfliktane spelar seg ut. Lønns- og arbeidsforhold og regulering av arbeidstida utgjer kjernen i denne kampen.

Under kapitalismen er arbeidskraft ei vare på arbeidsmarknaden. Fagforeiningane oppstod som eit middel til å hindre konkurransen mellom arbeidsfolk og å stå samla når krav skulle stillast, ikkje berre for lønn ved arbeid, men også arbeidstid, arbeidsforhold og ved sjukdom og alderdom. Slik blei tariffavtalar og velferdsstaten kjempa fram.

Sidan kapitalismen igjen gjekk inn i ei krise i 1970-åra og offensiven til nyliberalismen blei lansert frå omkring 1980, har likevel fagrørsla komme på defensiven. Det har skjedd gjennom meir aggressive arbeidsgivarar, høgreperti som i aukande grad angrip fellesskapsløysingar, og eit sosialdemokrati som har adoptert store delar av den nyliberale ideologien. Vi har opplevd at tariffavtalar har blitt undergravne, at arbeidslovgivinga har blitt svekt, og at sosial dumping og arbeidslivskriminalitet har auka.

Den indre marknaden i EU med uregulert flyt av varer, kapital, arbeidskraft og den frie etableringsretten undergrev kampkrafta til arbeidarklassen i Europa. Streikeretten er innskrenka, talet på fagorganiserte blir redusert, og det enorme gapet mellom inntekter internt i EØS og dessutan opninga av arbeidsmarknaden for tredjeland skaper ein arbeidsmarknad der borgarskapet tener på at ein underbyr kvarandre i arbeidarklassen. Saman med bygging av solidaritet og kampkraft i arbeidarklassen er kampen mot dei fire fridommene i EU avgjerande for å stanse angrepet på opparbeidde faglege rettar.

Gjennom mange år har «arbeidslinja» lege til grunn for arbeids- og sosialpolitikken i Noreg. Ut frå namnet høyrer det ut som ei linje for å skaffe folk arbeid, men innhaldet i arbeidslinja er å redusere ytingane til alle som er for sjuke til å ha arbeid, og til dei som har blitt pressa ut av eit arbeidsliv som berre har plass til dei friskaste. Arbeidslinja seier at det skal lønne seg å jobbe. Ståande åleine verkar dette logisk, men i eit arbeidsliv der nyliberalismen stadig tek større plass, fører han til mistenkjeleggjing av gruppa som står svakast i arbeidslivet. Arbeidslinja straffar dei sjuke i eit forsøk på å ta «snyltarane». Raudt trur på integriteten til menneska og meiner at arbeidslinja fører til meir sjukdom og dermed verkar motsett av slik ho var tenkt. Vegen tilbake til arbeidslivet går ikkje gjennom tronge kår og økonomisk uvisse. Dette vil berre føre til meir liding og skubbe sårbare menneske lenger ut i uføret.

Om nokre få kan få meir i trygd enn i lønn for jobb i eit låglønnsyrke, så er problemet for dårleg lønn, ikkje for høge trygder.

2.1 Arbeid til alle – trygge, faste og hele stillingar

Retten til arbeid er ein menneskerett, og kampen for arbeid til alle er avgjerande for styrken til fagrørsla. Medan verneføresegnene i arbeidslivet er svekte, har krava til tempo auka. Dette har ført til ei brutalisering av store delar av arbeidslivet og dermed ei auka utstøytning av dei som ikkje klarer å henge med. Frisleppet av bemanningsbransjen har ført til undergraving av arbeidsforholda og auka sosial dumping. Grupper utan formell yrkeskompetanse møter ofte stengde dører. Det same gjer innvandrarar, som opplever at kompetanse frå heimlandet ikkje lèt seg omsetje til det norske systemet.

RAUDT VIL:

- a. At retten til arbeid må gjerast reell. Arbeidslivet må opnast opp for fleire utan formell yrkeskompetanse og med ulike gradar av funksjonsevne. Det må vere tilbod om og støtte til kurs og utdanning eller omskulering.
- b. Støtte kampar mot nedbemanning og utflagging og vil krevje nye statlege grøne industriarbeidsplassar for å kjempe mot arbeidsløyse.
- c. At det ved omstillingar og nedleggingar må bli tilbydd kollektive tiltak for arbeidslause for eventuelt å flytte aktuell kompetanse over i tilsvarande eller andre relevante samfunnsoppgåver. Nødvendige omstillingar må skje utan tap av rettar for dei tilsette.
- d. At bemanningsselskap og krav om oppretting av enkeltmannsføretak må forbydast, og at forboda må handhevast. Arbeidsformidling må fullt ut vere ei offentleg oppgåve. Fram til dette er gjennomført, må det sikrast at dei som er tilsette i eit bemanningsselskap, har trygge, faste og heile stillingar.
- e. Byggje opp offentleg arbeidsformidling der behovet for arbeidskraft og folk som går arbeidslause, blir

kopla saman med program for kompetanse, omskulering og utdanning, og der partane i arbeidslivet deltek i samarbeid med offentlege etatar.

- f. At kreative selskapsstrukturar som har til formål å svekkje det organiserte arbeidslivet, blir forbodne. Dei tilsette skal til kvar tid vite kvar dei er tilsette, og kven som er den reelle arbeidsgivaren deira. Det skal ikkje vere mogleg for bedrifter å organisere seg bort frå arbeidsgivaransvaret, å skilje ut reelt tilsette i egne selskap eller å omdefinere tilsette til sjølvstendig næringsdrivande.
- g. Ta vare på spesialkompetansen til arbeidsinnvandrarar, asylantar og anna minoritetsbefolkning ved å forenkle systemet for vidareutdanning.
- h. At ansiennitetsprinsippet blir følgt ved oppseiingar og innskrenkingar. Det må stillast krav til bedriftene om at dei tilsette langtidsarbeidslause på ordinære lønns- og arbeidsvilkår.
- i. At retten til lærlingplassar og retten til å fullføre læretida blir lovfesta. Inntaket av lærlingar må styrkjast.
- j. Forsvare sjukelønnsordninga med full lønn under sjukdom der bedrifta pliktar å forskotere sjukelønn.
- k. Arbeide for ei lovendring som innskrenkar tilgangen til arbeidsgivaren til å nytte seg av mellombelse stillingar (aml. § 14-9 bokstav f).
- l. At kvinner blir sikra egne garderobar på arbeidsplassane der dette ikkje er lagt til rette.
- m. Auke strafferammene når arbeidsgivarar bryt arbeidsmiljølova eller gjer seg skuldige i lønnsstjuveri.

2.2 Ny teknologi – digitalisering og automatisering

Det går for tida føre seg ei omfattande teknologisk utvikling i store delar av arbeidslivet – gjennom digitalisering, automatisering og såkalla kunstig intelligens. Teknologi er likevel ikkje nøytralt, men speglar maktforholda i arbeidslivet – både når det gjeld kva teknologi som blir utvikla, og korleis han blir brukt. Han kan brukast til å auke produktiviteten, betre arbeidsmiljøet og fjerne tungt og helsefarleg arbeid, men også til å intensivere arbeidet, overvake og kontrollere dei tilsette og skape mindre varierte og meir stressande jobbar. Maktforholda avgjer.

RAUDT VIL:

- a. At ny teknologi blir brukt til å humanisere arbeidslivet, skape meir givande jobbar og sikre den personlege og faglege utviklinga til dei tilsette.
- b. At dei tilsette blir sikra full medråraderett når det gjeld utvikling og bruk av ny teknologi.
- c. At den massive overvakinga og detaljkontrollen av dei tilsette, som mykje av den nye teknologien gjer mogleg, blir avvist.
- d. At den nye plattformøkonomien (til dømes Uber og Airbnb) blir regulert slik at dei som arbeider i denne økonomien, blir sikra sosial tryggleik, regulerte arbeidsforhold og faglege rettar på linje med andre arbeidarar. Tilsette som blir overtalige på grunn av teknologisk utvikling, må sikrast nye jobbar – inkludert gjennom vidareutdanning og kompetanseutvikling der det er nødvendig.
- e. At den aukande digitaliseringa og automatiseringa må koplast til eit perspektiv om kortare arbeidstid.

2.3 Nye organisasjons- og leiingsformer

I løpet av den nyliberale offensiven dei siste tiåra har vi opplevd omfattande endringar av organisasjons- og leiingsformer i arbeidslivet. Dette har skjedd med metodar og modellar som er henta frå New Public Management (NPM) og Human Resources Management (HRM). Offentlege etatar og føretak blir i tiltakande grad drivne som om dei var kommersielle. Eit utal forskingsrapportar har dokumentert at New Public Management verken fører til betre eller billigare tenester. Derimot fører det oftast til dårlegare lønns- og arbeidsvilkår for dei tilsette og dessutan oppsplitting og svekking av fagorganisasjonane.

RAUDT VIL:

- a. At New Public Management blir avvist som organisasjonsmodell for offentlege tenester.
- b. At sidan samlebandsmodellar og tidsstudiar resulterer i degradering av innhaldet i arbeidet og svekt innverknad over arbeidsprosessen, må denne avhumaniseringa av arbeidet stansast til fordel for full deltaking frå dei tilsette og full medråraderett i arbeidsprosessen.
- c. At sidan nye organisasjons- og leiingsmodellar har ført til auka detaljstyring og kontroll av dei tilsette – ofte til reine mistillitsregime – vil Raudt støtte alle kampar for å endre maktforholda på arbeidsplassar slik at mistillitsregime kan avviklast og erstattast med tillitsreformer
- d. At varslarar får betre vern, og at Arbeidstilsynet får eit overordna ansvar for å sikre at det skjer òg i praksis.
- e. At leiarlønne i stat og kommune kjem under kontroll.

2.4 Ei slagkraftig fagrørsla

Fagrørsla er den viktigaste organisasjonsforma for den kampen arbeidarklassen fører mot kapitalistisk Utbyting og undertrykking og for auka innverknad i samfunns- og arbeidslivet. Raudt prioriterer derfor arbeidet i fagrørsla og vil delta i kampen for eit organisert arbeidsliv der arbeidarane får meir makt. Norsk

kapital blir i dag investert over heile kloden, og norske kapitaleigarar driv på utbyting av arbeidsfolk i andre land. Raudt vil arbeide for at den norske fagrørsla styrkjer det internasjonale arbeidet sitt gjennom samarbeid med fagforeiningar i andre land og gjennom støtte til kjempande arbeidarar andre stader på kloden.

RAUDT VIL:

- a. Delta i arbeidet med å auke organisasjonsgraden gjennom å organisere sterke klubbar og fagforeiningar. Fagrørsla må byggjast med utgangspunkt i grunnplanet. Vi avviser ideen om LO som serviceorganisasjon, der stadig meir makt blir overført til forbundsadministrasjonen.
- b. Arbeide for å styrkje dei lokale avdelingane i LO og for å utvikle kamfelleskapet blant dei som står tettast på problema.
- c. At den såkalla solidariske lønnspolitikken må avvisast. Moderasjon i tariffoppgjera fører berre til passivisering av medlemmene, og at kapitalistklassen får større makt. Raudt vil vidare at frontfagmodellen ikkje blir brukt til å hindre kampen for demokratisk vedtekne krav i forbundsvise oppgjer, noko som held lågtlønnte og kvinnedominerte yrke nede. Raudt vil vidare arbeide for ei betre rekruttering til fagrørsla blant unge.
- d. Avvise «arbeidslinje»-politikken, som er vedteken med overveldande fleirtal på Stortinget. Han må derfor kjempast mot både politisk og fagleg.
- e. Støtte fagforeiningar og forbund som utfordrar fredsplikta i hovudavtalen der det er nødvendig for å forsvare grunnleggjande rettar. Under den nyliberale offensiven har arbeidsgivarsida teke ei meir aggressiv rolle i klassekampen. Dei undergrev fundamentet for fagrørsla, mellom anna med EØS-avtalen som verktøy.
- f. Styrkje streikeretten og avvikle retten til å nytte tvungen lønnsnemnd ved streik.
- g. Støtte aksjonar frå klubbar og fagforeiningar mot sosial dumping. Arbeidsgivarar som medvite undergrev norske lønns- og arbeidsvilkår, må rammast av sanksjonar.
- h. At oppseiingsvernet og vernet til dei tillitsvalde gjennom arbeidsmiljølova blir styrkt. Svekinga av lova dei siste åra må reverserast. Faste tilsetjingar på heiltid og med føreseieleg arbeidstid må gjerast til norm.
- i. At det blir innført fullt skattefrådrag for betalt fagforeiningskontingent.
- j. Støtte arbeidet for ei sjølvstendigjering av fagrørsla ved at ho blir partipolitisk uavhengig, men ikkje politisk nøytral.
- k. At den kollektive søksmålsretten blir gjeninnført og utvida. Det vil gjere at fagforeiningar kan gå til sak på vegner av enkeltpersonar mot bedrifta i spørsmål om lønn, tenestepensjon og andre godtgjeringar, ulovleg innleige, mellombelse tilsetjingar, oppseiingar eller brot på tariffesta kriterium ved nedbemanning og permittering.
- l. At styrerepresentantane til dei tilsette må få vetorett i spørsmål om utflagging av arbeidsplassar.

2.5 Nedkjempe sosial dumping og arbeidslivskriminalitet

Arbeidsmarknaden har vore gjenstand for omfattande endringar og avreguleringar dei siste tiåra. Flyktningar og arbeidsinnvandrarar utgjer ein stadig større del av arbeidarklassen i dag. Dette har gitt arbeidskjøparane nye moglegheiter for sosial dumping og for å setje grupper opp mot kvarandre. Raudt ønskjer flyktningar og arbeidsinnvandrarar velkomne til Noreg og krev at alle skal tilsetjast på norske lønns- og arbeidsvilkår. Raudt vil kjempe mot alle former for rasisme og diskriminering i arbeidslivet. Etableringa av ein open felleseuropeisk arbeidsmarknad gjennom EU og EØS – med enorme forskjellar i lønns- og arbeidsvilkår – har skapt store utfordringar for fagrørsla. Arbeidsgivarane utnyttar lågtlønnskonkurransen i heile EU og EØS. Etter at Arbeidarpartiet, Senterpartiet og høgrepertia oppheva forbodet mot bemanningsselskap, har omfanget av utleige av arbeidsfolk eksplodert. Gjennom bruken av mellombelse arbeidskontraktar blir arbeidsfolk pressa til å godta kutt i lønns- og arbeidsvilkår for å behalde jobben. Dette er sosial dumping som må kjempast mot med alle middel.

RAUDT VIL:

- a. At EØS-avtalen blir sagt opp og erstatta av ein handelsavtale. Før dette skjer, må reservasjonsretten i avtalen nyttast overfor EU-direktiv som svekkjer fagrørsla og faglege rettar. Det må setjast makt bak kravet om at norske lover og avtalar skal ha forrang framfor EU-reglar.
- b. At arbeidsinnvandrarar, også frå EØS-området, må ha ei tilsetjing og ein arbeidskontrakt med lønns- og arbeidsvilkår etter norske tariffavtalar for å få opphaldsløyve for arbeid i Noreg. Arbeidstakarar på kortvarig arbeid, sesongarbeidarar og tredjelandsborgarar er meir utsette for sosial dumping, grov utnytting, arbeidslivskriminalitet og tvangsarbeid enn arbeidstakarar med langt perspektiv på arbeidsopphaldet i Noreg. Arbeidsgivarar skal haldast ansvarlege for brot på denne regelen. Ei oppseiing skal derfor ikkje automatisk medføre at arbeidstakaren mistar opphaldsløyvet. Arbeidsgivarar som har dokumenterte alvorlege brot på lønns-, og arbeidsvilkåra eller brot på arbeidsmiljølova, skal kunne straffast. Raudt ønskjer arbeidsinnvandrarar velkomne til Noreg på norske lønns-, og arbeidsvilkår i samsvar med tariffavtale – det sistnemnde for å unngå sosial dumping.

- c. Innføre meldeplikt og depositum for selskap frå EU- og EØS-området som søker oppdrag i Noreg (den sveitsiske modellen).
- d. At tillitsvalde blir sikra fullt innsyn i lønns- og arbeidsvilkår oppover og nedover i kontraktkjeda. Tillitsvalde i fagforeiningane skal ha rett til informasjon frå offentlege register om brot på lover og forskrifter som gjeld i arbeidslivet.
- e. At tariffavtalane blir forsvarte, også i uorganiserte bedrifter der tariffavtalen er allmenngjord. Ved offentlege oppdrag må verksemdar med tariffavtale få fortrinnsrett. Omfanget og lengda i tid av sympatiaksjonar ved tariffstreik må avgjerast av den ramma fagorganisasjonen.
- f. Utvide allmenngjeringslova og fjerne dokumentasjonskravet. Allmenngjeringsnemnda må avviklast og erstattast av ei lov som slår fast kva for minsteføresegner som skal allmenngjerast. Eventuell allmenngjering utover minsteføresegnene må avgjerast av tariffpartane, som også sjølve må bestemme omfanget og lengda i tid av eit allmenngjeringsvedtak.
- g. At transport mot betaling framleis skal krevje drosjeløyve. Uber opererer som pirattaxi, og må derfor vere forbode. Dette forbodet må haldast oppe og handhevast. Liberaliseringa av drosjenæringa må reverserast.
- h. At kabotasjekøyring blir forbode inntil ein bransjeavtale og andre verkemiddel for å regulere godstransport på veg i Noreg er på plass.
- i. At alle bedrifter og føretak som opererer i Noreg, må ha obligatorisk yrkesskadeforsikring for alle sine tilsette – uavhengig av kor lenge opphaldet varer.
- j. Sikre at norske lønns- og arbeidsforhold skal gjelde òg for dei som jobbar til sjøs, ved at NOR-registrering må nyttast framfor NIS.
- k. At Arbeidstilsynet blir styrkt for å kunne gjennomføre fleire umelde tilsyn og vere ein etat som er til stades for å verne arbeidstakarane på arbeidsplassen. Grove brot på arbeidsmiljølova skal anten føre til snarleg stans, bøter, gebyr eller fengselsstraff. Fleire grove brot skal føre til karantene og næringsforbod mot leiinga i verksemda. Arbeidstilsynet må gi bøter som minst overstig det arbeidsgivaren har tent på lovbrotet sitt.
- l. At føretaksforma norsk avdeling av utanlandsk føretak (NUF) må forbydast.
- m. At det blir utarbeidd eit nasjonalt sett med minstekrav for alle offentlege innkjøp, bygd på lokale døme som Skiensmodellen, Osломodellen og Rogalandsmodellen. Ein slik ny «Noregs-modell» må mellom anna innehalde avgrensingar på talet på ledd av underleverandørar og krav til faste tilsetjingar, prosentdel fagarbeidarar og prosentdel læringar.
- n. At kommunane blir sikra spelerom til å bruke alkohollova for å sikre arbeidsvilkåra i serveringsbransjen, til dømes gjennom å ta frå skjenkestader som bryt lover og reglar, skjenkeløyvet.
- o. At solidaransvar skal omfatte allmenngjorde føresegnar, overtidsbetaling, feriepengar og pensjon i heile kontraktkjeda. Fristen for solidaransvarskrav blir utvida til 12 månader.
- p. Avskaffe au pair-ordninga for å hindre at ho blir utnytta til sosial dumping.
- q. At deltidstilsette skal ha rett til fast tilsetjing i minimum ein stillingsprosent som svarer til det ein har jobba dei siste tolv månadene. Ved fleire arbeidsgivarar må dette gjelde på den arbeidsstaden der den tilsette har hatt storparten av virket sitt. Små stillingsbrøkar må grunngivast av arbeidsgivaren.

2.6 Arbeidslivskriminalitet og vern av varslarar

RAUDT VIL:

- a. At politi, påtalemynd og andre offentlege etatar må prioritere og meir effektivt følgje opp varsel om tvangsarbeid og grov utnytting i arbeidslivet.
- b. At arbeidstakarar i større grad må vernast når dei varslar om tvangsarbeid. Refleksjonsperioden for offer for tvangsarbeid skal ikkje vere avhengig av om politiet opnar sak om tvangsarbeid.
- c. At etatane som skal kontrollere arbeidslivskriminalitet, må bli tilført større ressursar og ha ei einskapleg varslingssteneste.
- d. Ha strengare reaksjonar mot bakmenn for arbeidslivskriminalitet som inndraging av ulovleg profitt, mulkt og næringsforbod.
- e. At arbeidsinnvandrarar ved framkomst skal få informasjon om regelverket for arbeidslivet og varslingskanalar på eit språk dei forstår.
- f. At bransjeinitiativ som motarbeider arbeidslivskriminalitet, slik som Fair Play Bygg, må få offentlig støtte.

2.7 Betre arbeidsmiljø – innfør 6-timarsdagen

Kampen for kortare arbeidstid og høgare lønn har vore berebjelken i arbeidet til fagrørsla. No har kampen for kortare arbeidstid stått stille i mange år. Kampen dreier seg om både arbeidet og livet, om prisen på arbeidskrafta og om kor stor del av døgnet du sjølv kan rå over. Å snakke om «heiltidskultur» utan å forkorte arbeidsdagen fører ikkje fram. Altfor mange, særleg kvinner, kjenner på kroppen at 7,5-timarsdagen er for lang og blir tvinga til ulike variantar av deltid. Sekstimarsdag vil gjere det mogleg for mange å gå frå deltid til

heiltid, med auka moglegheit for å bli økonomisk sjølvstendig.

Arbeidstidsreguleringar er likevel under stadige angrep, inkludert normalarbeidsdagen. Det går på helsa laus for mange. Svært mange kvinner endar opp med å jobbe deltid og mistar derfor moglegheita til økonomisk sjølvstende. Eit arbeidsliv med 6 timars normalarbeidsdag vil gjere det enklare for fleire å stå i arbeid. Samtidig må det bli mogleg for pendlarar, folk som jobbar heimanfrå og andre med spesielle arbeidsordningar å ta ut arbeidstidsforkortinga med 30-timars veke. Å ta ut framtidig produktivtetsvekst i fritid heller enn i auka forbruk vil vere eit viktig tiltak for å motverke klima- og miljøkrisa.

RAUDT VIL:

- a. Forsvare normalarbeidsdagen. Det må ryddast opp i bransjar der det begynner å bli vanleg med gjennomsnittsutrekning og at normal arbeidstid er 12 og 14 timar utan overtidsbetaling. Endringane i arbeidstid frå 2015 må reverserast. Moglegheita til å avtale unntak frå vernereglane i arbeidsmiljølova må innskrenkast.
- b. Støtte kravet til fagrørsla om at kommande tariffoppgjer blir brukt til gradvis å innføre 6-timarsdag / 30-timars veke med full lønnskompensasjon.
- c. At deltidsproblemet ved turnus ikkje skal løysast ved å ha meir fleksible arbeidstidsordningar eller ved å jobbe fleire helgar. Auka grunnbemanning og kortare arbeidstid er nødvendig.
- d. Støtte kampen mot søndagsopne butikkar. Lova må endrast slik at unntaket som gir hagesenter moglegheit til å vere opne søndagar, blir fjerna.
- e. At avvik frå arbeidstidsreglar må godkjennast av ei fagforeining med innstillingsrett, som i praksis vil seie eit landsomfattande fagforbund.
- f. At yrkesskadereglane blir endra slik at dei omfattar langvarig belastning. Dette vil vere eit viktig insentiv for å redusere risikofaktorar i arbeidsmiljøet.
- g. Bruke sekstimarsdagen som eit viktig tiltak for å dele på arbeid og hindre den tiltakande arbeidsløysa som kjem av den aukande robotiseringa og andre former for effektivisering
- h. Støtte lokale pilotprosjekt med sekstimarsdag på ulike arbeidsplassar, utvikla i nært samarbeid med tilsette og tillitsvalde. Vellykka pilotprosjekt må bli varige ordningar.
- i. Arbeide for at det blir løyvd statlege midlar, eit «sekstimarsdagsfond», som kan gi støtte til kommunar som vil starte pilotprosjekt med sekstimarsdag.

2.8 Eit ikkje-diskriminerande arbeidsliv

Diskriminering i arbeidslivet er forbode etter arbeidsmiljølova og Likestillings- og diskrimineringslova. Raudt skal jobbe for at lova blir oppfylt, og at alle òg i praksis har lik rett til arbeid, uansett klasse, etnisitet, religion, funksjonsevne, alder, kjønn, kjønnsuttrykk eller -identitet, seksuell orientering, politisk syn eller medlemskap i fagforeiningar. Alle skal kjenne seg inkluderte på arbeidsplassen.

RAUDT VIL:

- a. Jobbe for å fjerne § 13-3[1] i arbeidsmiljølova, som mellom anna gjer det mogleg å diskriminere LHBTI+-personar i tilsetjingsprosessar

Del 3 Velferd til alle

Kap. 3: Profittfri velferd

Det offentlege må ha ansvaret for velferdstenestene til befolkninga. Velferdsmodellen vår er eit resultat av styrkeforholda mellom arbeid og kapital som blei etablert gjennom klassekompromisset. Dette mogleggjorde ei omfattande oppbygging av velferdstenester i regi av fellesskapet, med offentlege og ideelle aktørar. Dei siste 40 åra har dette systemet vore under kraftig press. På område etter område er ordningar som skulle sikre betre levekår for folk med økonomiske, sosiale eller helsemessige problem, blitt sett under press og svekt. Frå 1990-åra har vi sett eit nytt fenomen utvikle seg, ved at kommersielle selskap har vakse sterkt innanfor mange av velferdstenestene våre. Dermed har alt frå eldreomsorg, barnevern og barnehagar til renovasjon, reinhald og vaktmeisterstenester blitt til «big business». På enkelte område har det skjedd ein konsentrasjon av eigarskap, der nokre få internasjonale investeringsselskap, ofte heimehøyrande i skatteparadis, har fått ei dominerande rolle.

Dei kommersielle eigarane bruker mange ulike metodar for å hente ut profitt: utbyte, kompliserte selskapsstrukturar, skyhøge leiarlønningar og styrehonorar, internfakturering og handel med tilknytte selskap. Slik har vi fått ei lita gruppe velferdsprofitorar som er ute etter å gjere om ein aukande del av skattepengane våre til privat profitt. Vi har sett ei rekkje døme på at måla til dei kommersielle om høgast mogleg avkastning bidreg til å svekkje både kvaliteten på tenestene og lønns- og arbeidsforholda til dei tilsette. Det har òg ført til ei rekkje skandalar både innan renovasjon og i eldreomsorga, innan utdanning og i ambulansetenesta. Dei kommersielle selskapa skyv ofte dei ideelle aktørane framfor seg når dei argumenterer for privatisering av velferdstenestene våre, men det er stor forskjell på private ideelle og private kommersielle verksemder. Ideelle verksemder som opererer som supplement til det offentlege og ikkje har profittmotiv, har spelt ei viktig rolle i utviklinga av den norske velferdsstaten. Slik bør det framleis vere. Anbudssystemet gjer likevel at også ideelle aktørar blir underkasta konkurransetvang, med svekking av kvaliteten på tenestene så vel som lønns- og arbeidsforholda til dei tilsette som resultat. Dette kan ikkje akseptast.

RAUDT VIL:

- a. At skattepengane våre skal gå til felles velferd, ikkje til privat profitt. Kommersielle aktørar skal ikkje ha tilgang til å drive velferdstenester, og tenester som allereie er tekne over av kommersielle interesser må takast tilbake under offentleg eigarskap og drift.
- b. At alle offentlege tilskot til velferdstenester skal komme brukarane til gode og tilbakeførast til sektoren ved eventuell nedlegging. Ved eventuelle sal av velferdsinstitusjonar må eigarane ha meldeplikt til kommunen, og kommunen må ha forkjøpsrett. Offentlege tilskot skal ikkje følgje institusjonen ved eigarskifte.
- c. At føretaksmodell, konkurranseutsetjing og bestillar-/utførarmodellen innanfor offentleg verksemd må avviklast.
- d. At der konkurranseutsetjing er brukt som privatiseringsmetode, til dømes for sjukeheimar, reinhald, kollektivtrafikk og renovasjonstenester, skal kommunar og fylke ta verksemdene tilbake i offentleg eige og drift når kontrakten går ut, eller ved mishald.
- e. At offentleglova og forvaltningslova skal bli gjorde gjeldande for alle som driv med offentlege tilskot, og dessutan at fagforeiningar og tillitsvalde får innsyn.

Kap. 4: Sjukehus og helseteneste – eit heilskapleg og likeverdig offentleg helsetilbod

Raudt vil ha eit offentleg fullfinansiert og folkestyrt helsevesen for å sikre likeverdige tenester til alle. Aukande forskjellar i samfunnet kjem òg til uttrykk i folkehelsa. Helse og levealder heng tett saman med sosial og økonomisk forskjell. Dei som har minst, lever i gjennomsnitt kortare og har dårlegare fysisk og psykisk helse enn dei rikaste blant oss. Desse forskjellane har auka dei siste åra, og Raudt arbeider for ein helsepolitikk som reduserer slike forskjellar.

Det har vore ei økonomisk motivert nedbygging av beredskapen i talet på døgnplassar ved somatiske sjukehus og i psykisk helsevern, i smittevernutstyr og medisinaldepot. Den reduserte beredskapen gjer befolkninga og helsearbeidarane sårbar. Mykje av årsaka til mangelen på sjukepleiarar og helsefagarbeidarar er anten for stor arbeidsbelastning eller manglande moglegheit for full stilling, bemanning og lønn til å leve av. Gode lønns- og arbeidsvilkår gir betre helsetilbod.

Målet til Raudt er at samfunnsoppgåva til folkehelsearbeidet ligg overordna i all velferd. Folkehelse tek utgangspunkt i eit folkehelseperspektiv, og målet er å arbeide for å førebyggje at sjukdommar utviklar seg, og å fremje helse. Sosiale forskjellar kan reduserast dersom ein jobbar for betre helse i befolkninga. Gjennom godt folkehelsearbeid kan ein styrkje slike helseressursar som levekår, miljø, sosiale nettverk og tilrettelegging for gode levevanar og ikkje minst svekkje faktorar som påverkar folkehelsa negativt. Raudt byggjer folkehelsearbeidet gjennom kunnskapsbaserte fakta – dette krev ei heilskapleg tilnærming i politikken.

4.1 Folkestyrt spesialisthelseteneste

Spesialisthelsetenesta i Noreg har dei siste 20 åra vore driven av nyliberalistiske marknadsprinsipp i helseføretak. I tillegg gir helseføretakslova dei regionale helseføretaka fullmakt til å setje ut behandlingar til private.

RAUDT VIL:

- a. Forkaste helseføretakslova og erstatte ho med ei ny forvaltningslov for spesialisthelsetenesta.
- b. Organisere sjukehusa som offentlege forvaltningsorgan, ikkje som bedriftsøkonomiske føretak.
- c. Erstatte innsatsstyrt finansiering (ISF) av 100 prosent rammefinansiering. Budsjett- og rekneskapsføring skal gjerast etter reglane for rekneskapsføring i offentleg forvaltning.
- d. At sjukehusa skal eigast av staten og styrast av Helse- og omsorgsdepartementet og Stortinget med øyremerkte løyvingar til regionale helsestyre i tråd med ein sentralt vedteken sjukehusplan.
- e. Opprette regionale helsestyre med politisk representasjon frå fylkestinget til regionane og eit mindretal av sjukehusoppnemnde helsefaglege tilsette, valde fagforeiningsrepresentantar og valde representantar frå pasientorganisasjonane. Dei regionale helsestyra skal ha som oppgåve å setje den helseplanen Stortinget har vedteke, ut i livet, men skal òg melde inn behov og forbetningsforslag til Helsedepartementet og få ei tydeleg rolle i utviklinga av spesialisthelsetenesta.
- f. Fjerne byråkratiserande anbuds- og rapporteringsregime. Det kan gjerast gjennom pristak på utstyrsinnkjøp i sjukehusa i staden for å kunngjere anbuds konkurransar. Kontroll- og leiarnivåa må reduserast og helseprofesjonane styrkjast.
- g. Slå fast at viktige funksjonar som reinhald, IKT og ernæring må vere ein del av kjerneverksemda til sjukehuset og ikkje svekkjast ved at det blir sett ut på anbuds.
- h. At pasientar skal kunne velje planlagd behandling på andre offentlege eller ideelle sjukehus enn eige lokalsjukehus.

4.2. Reversere marknadsretting og privatisering av helse- og velferdstenester

Den medvitne privatiseringspolitikken trugar eit helsevesen som er basert på behova til folk. Raudt vil kjempe mot ei utvikling der folk blir avhengige av private forsikringsordningar eller eiga lommebok for å få den hjelpa dei treng. Private sjukehus belastar dei offentlege helseløyvingane, men behandlar dei minst sjuke pasientane, dei utdannar ikkje nye spesialistar, dei tek ikkje ansvar for komplikasjonane sine, og dei har ikkje akuttberedskap.

RAUDT VIL:

- a. At det offentlege helsevesenet skal sikrast god kvalitet og kapasitet slik at det ikkje er grunnlag for private, kommersielle alternativ.
- b. Innrette avtaleverket slik at det ikkje gir moglegheit for privat profitt frå helse- og velferdstenester. Helseinstitusjonar som er drivne av ideelle organisasjonar, skal få avtalar.
- c. At eigendelar skal reduserast og fjernast så raskt som mogleg.
- d. Sørge for at primærhelsetenesta blir bemanna av offentleg tilsette i tverrfaglege team som i samarbeid med spesialisthelsetenesta skal gi pasientar og brukarar heilskapleg behandling og omsorg.
- e. Avvikle kompensasjonen for meirverdiavgift, som gjer det meir lønnsamt for sjukehusa å kjøpe eksterne tenester

4.3. Desentralisert og berekraftig struktur

Vi må halde oppe den desentraliserte sjukehusstrukturen. Nedlegginga av sjukehus skal stansast. Primærhelsetenesta og spesialisthelsetenesta må samarbeide om diagnostisering og behandling Av pasientar ved sjukdom, skade eller andre hjelpebehov. Samarbeidet må skje på helsefagleg Grunnlag, ikkje på bedriftsøkonomiske premisser som i dagens helseføretaks- og samhandlingsmodell. Finansieringssystema må hindre at folk blir kasteballar i systemet.

RAUDT VIL:

- a. At Stortinget skal vedta nasjonale planar for spesialisthelsetenesta, inkludert strukturelle vedtak om lokalsjukehus, fødetilbod, sengetal, akuttberedskap og pleiefaktor med basis i behovet til dei ulike landsdelane.
- b. Ha utdannings- og hospiteringsordningar som oppmuntrar til generalistkompetanse og jobb i distrikta for alle grupper helsepersonell.
- c. At det skal utarbeidast ein plan for reelt fagleg samarbeid mellom spesialist- og primærhelsetenesta med sikre økonomiske rammer for begge tenestene.
- d. Sikre beredskap og forsvarleg drift ved at sjukehus blir dimensjonerte i tråd med tilrådingar frå OECD (og WHO), som er rundt 85 prosent belegg i ein normalsituasjon.
- e. At det blir laga ein nasjonal opptappingsplan for utdanning av helsefagarbeidarar, sjukepleiarar, vernepleiarar, spesialsjukepleiarar og spesialvernepleiarar. Spesialutdanninga må innpassast i gradsstrukturen.
- f. Seie nei til det gigantiske IT-prosjektet Akson. Målet om éin innbyggjar – éin journal må sikrast gjennom desentraliserte løysingar og system som snakkar saman. Kommune-Noreg må ikkje ta den økonomiske byrda for dette arbeidet.
- g. Sikre pasientar moglegheit til kvalifisert pasienttransport, særleg i distrikt med lang veg til sjukehus.
- h. Styrkje lokalsjukehusa med akuttberedskap, fleire oppgåver og tilsette.

4.4. Primærhelsetenesta

Den kommunale helse- og omsorgstenesta har over mange år fått overført stadig større oppgåver For pasientane, men dei økonomiske midlane har ikkje følgt med. Dette går ut over nødvendig og forsvarleg kvalitet på kompetanse og kapasitet. Det må sikrast nødvendige statlege midlar. Sentralt i det helsefremjande og førebyggjande arbeidet til kommunane er helsestasjons- og skulehelsetenesta. Dette er tenester som må styrkjast. Kommuneøkonomien og primærhelsetenesta må styrkjast for å førebyggje og fange opp helseproblem tidleg.

RAUDT VIL:

- a. Tilby alle legar og sjukepleiarar og anna personell ved helsesentera fastlønnsavtalar og offentleg overtaking av alle investeringar. Talet på primærlegar og fastlegar må aukast vesentleg, slik at kvar lege får gjennomsnittleg 1000 pasientar i staden for 1500, som no, for å styrkje den personlege oppfølginga.
- b. Sikre ressursar og personell for fysisk og psykisk kvar dagsrehabilitering i kommunehelsetenesta.
- c. Sikre kapasitet for legevakttenestene både i byane og distrikta.
- d. Styrkje ambulansetenesta, inkludert helikopter og fly, og sikre stabil drift med fast offentleg tilknytt operatør.
- e. Organisere fødselsomsorga og jordmortenesta slik at familiar blir tilbydde samanhengande omsorg frå jordmor før, under og etter fødselen i eit tverrfagleg samarbeid som er innlemma i primær- og spesialisthelsetenesta. Gravide med meir enn ein times veg til fødeavdeling skal sikrast følgjeteneste av jordmor..
- f. Sikre helsesjukepleiarar tilstrekkeleg kapasitet og kompetanse til førebyggjande tiltak for barn, unge og familiane deira i samarbeid med eit tverrfagleg team.
- g. Styrkje psykologisk lågterskeltilbod til barn, ungdom og studentar gjennom skule- og studenthelsetenester.

- h. Innføre offentlig finansiering og drift av tannhelsetenester.
- i. Gjeninnføre retten til fysioterapi utan eigendel for menneske med kroniske sjukdommar. Nyetableringar av fysioterapi- og ergoterapitenester skal vere kommunale og fastlønnbaserte.
- j. Sikre at alle menneske i Noreg har eit lett tilgjengeleg offentlig helsetilbod, også papirlause migrantar.
- k. Gi fastlegar ein forsvarleg arbeidstidsavtale i tråd med arbeidsmiljølova.
- l. Sørge for at utgifter til briller både til barn og til vaksne blir dekte på same måte som andre helsehjelpemiddel.
- m. Byggje ut og styrke habiliterings- og rehabiliteringsinstitusjonar, slik at kronisk sjuke, personar som blir utsette for ulykker, og personar med samansette diagnosar, ikkje blir kasteballar mellom sjukehus og kommunale helse- og omsorgstenester.
- n. Skape eit betre samarbeid mellom sjukehusa og helsetenestene i kommunen. Dette må skapast på fagleg grunnlag. I dag betalar kommunane dyre bøter til helseføretak for utskrivingsklare pasientar som kommunane ikkje har kapasitet eller ressursar til å ta imot. Dei økonomiske straffetiltaka som blei innførte gjennom samhandlingsreforma, må avviklast.

4.5 Helsepolitikk for eldre

Kor stor del av befolkninga som treng å bruke helse- og omsorgstilbodet, vil av naturlege grunnar Auke med alderen. Helseteknologi må vere eit supplement til og ikkje ei erstatning for menneskeleg omsorg. Ambisjonen om at eldre skal kunne bu heime så lenge som mogleg, må ikkje brukast som sparetiltak og unnskyldning for ikkje å opprette nok plassar på sjukeheim eller andre institusjonar, inkludert omsorgsbustader med heildøgnsbemanning. Raudt vil arbeide for at alle skal få eit fullverdig helsetilbod og moglegheit for omsorg både heime og på sjukeheim når det er behov for det.

RAUDT VIL:

- a. Auke dekningsgraden av sjukeheimplassar og omsorgsbustader med heildøgnsbemanning slik at dette blir eit tilgjengeleg og reelt godt fagleg tilbod når det er behov for det.
- b. Auke grunnbemanninga på dagens sjukeheim og i heimebaserte tenester, slik at det blir attraktive arbeidsplassar for sjukepleiarar, legar og helsefagarbeidarar og eit godt tilbod for pasientane.
- c. Sikre dei tilsette i heimebaserte tenester tid og tillit til å gjere jobben sin skikkeleg og samtidig sørge for at dei som får hjelp, må få hjelp av færrast mogleg ulike personar.
- d. Utvikle ei tillitsreform som gir tilsette betre moglegheitsrom for bruk og utvikling av eigen kompetanse.
- e. Utvide tilbodet av seniorsenter. Tilbodet bør finnast i alle kommunar og utviklast slik at det blir ein attraktiv møtestad også for «dei yngre» eldre, ikkje berre dei aller eldste.
- f. At eldre som ønskjer det, må få moglegheit til å bu heime så lenge dei kan og vil. Dei som ønskjer det, må få tilbod om omsorgsbustad med heildøgnsbemanning, men dei må få sjukeheimplass når det er nødvendig.
- g. Styrkje det geriatriske spesialisthelsetilbodet og sikre eldre og personar med demenssjukdom og dei pårørande eit verdig liv. Dette krev auka tverrfagleg fagkompetanse.
- h. Understreke at den frivillige innsatsen til dei eldre er svært viktig, men samtidig slå fast at det ikkje må komme som erstatning for arbeidet til tilsette. Det må det leggjast til rette for frivillig arbeid for eldre, som anna frivilligheit, ved at kommunane har tilsette som sikrar god organisering og slik legg til rette for at det skal bli lett å delta.
- i. Vri støtteordningar for frivilligheit frå aktivitetsbasert støtte til tilrettelegging for frivillig innsats.
- j. Sikre alle eldre tilgang til eit offentlig seniorsenter eller offentlege møteplassar. Dette kan bidra til helse og trivsel og førebyggje einsemd og sosial isolasjon for yngre og eldre pensjonistar.
- k. Leggje til rette for at eldre som ønskjer å bu i eigen heim, får eit offentlig gratistilbod og den praktiske hjelpa som trengst for å klare det.
- l. Utvikle buformer tilpassa behovet til eldre menneske. Omsorg+ skal ikkje erstatte sjukeheim, men utviklast som tilpassa buform for eldre som ønskjer eit enklare liv med moglegheit for meir sosial kontakt.
- m. Satse på ei storstilla bygging av omsorgsbustader og seniorbustader med livsløpsstandard. Eldre i fleiretasjes bygg utan heis skal ha ein vilkårslaus rett til å få tilbod om ein tilrettelagd bustad så fort helsesituasjonen tilseier det.

4.6 Medisin og helseutstyr

Noreg er heilt avhengig av import av legemiddel. Importavhengnad må erstattast av meir kortreiste løysingar, med offentlig produksjon og lagring. Tida er overmoden for å starte arbeidet med å bli mindre avhengige av usikre internasjonale forsyningslinjer og kommersielle produsentar. Noreg må òg bidra internasjonalt i dette arbeidet.

RAUDT VIL:

- a. Opprette Statsmed for å byggje ut offentlig eigarskap i medisinproduksjonen.

- b. På nytt etablere eit nasjonalt medisindepot, statleg selskap for import, lagring og distribusjon av medisinar.
- c. At apoteka skal drivast i offentleg regi.
- d. Inngå samarbeid med industrien for å sikre produksjon av samfunnskritiske legemiddel i Noreg.
- e. Sikre forkjøpsrett til å kjøpe opp legemiddelbedrifter som blir lagde ned eller flyttar ut av landet. Dette må gjerast for å halde oppe samfunnstryggleiken og forhindre at kompetanse går tapt.
- f. At Noreg jobbar for å styrkje utviklinga av vaksinar og diagnostiske verktøy som kan førebyggje antibiotikaresistens.
- g. At Noreg skal arbeide for at viktige medisinar og vaksinar blir tilgjengelege for alle og for ei rettferdig internasjonal fordeling av medisin.
- h. Gi kronisk sjuke rett til nødvendige medisinar på blå resept.
- i. Tillate medisinsk cannabis til bruk for pasientar med behov for det.

4.7 Psykisk helse

Psykisk vanhelse og lidning er eit komplekst felt med mange og svært ulike diagnosar og sjukdomsbilete som kan vere arvelege, og som kan utløyast av andre årsaker. Psykisk lidning kan oppstå i relasjonsvanskar og under samfunnsmessige forhold der menneske av ulike grunnar blir diskvalifiserte og stengde ute. Økonomiske problem, ein vanskeleg bustadmarknad, konkurransepress, arbeidsløyse og andre sosiale problem verkar inn på den psykiske helsa til den enkelte. Psykisk og fysisk smerte som følgje av vald, omsorgssvikt og seksuelle overgrep i barndommen og vald i nære relasjonar er ofte skjulte problem. Raudt arbeider for ei psykisk helseteneste der den enkelte blir sett i den sosiale konteksten sin, og der det blir arbeidd for kollektive løysingar som gir rom for å ta hand om individuelle behov.

RAUDT VIL:

- a. Sikre at pasientar i psykisk helsevern får informasjon om alle behandlingstilbod som er relevante for tilstanden deira, og vil få moglegheit til å velje mellom dei. Psykisk helsevern skal ikkje operere med eigendelar.
- b. Sørgje for at alle helsetenester for psykisk sjuke må bli tilførte dei personalressursane som er nødvendige for å kunne tilby alle som treng det raskt, fagleg hjelp, med fullverdig behandlingstilbod over så lang tid som trengst. Personell som sjølv har erfaringar som pasient eller pårørande, må inkluderast.
- c. Ikkje ha pakkeforløp i psykisk helseteneste som medfører kategorisering og målstyring, fordi det ikkje eignar seg for helsetenester og må skrotast.
- d. Auke kapasitet til og talet på av offentlege tilbod som gir medisinfrie behandlingar av psykisk vanhelse.
- e. Etablere fleire langtidsplassar og ei utvida ordning med brukarstyrte senger.
- f. Avskaffe bruken av tvang i psykisk helsevern, med unntak av tryggingssykiatrien. Dette krev betre rammevilkår, auka kompetanse og meir brukarmedverknad. Vi må styrkje kompetansen i bruken av tvang blant helse- og omsorgspersonell, særleg for personell som jobbar på sjukeheimar.
- g. Etablere fleire statlege fullfinansierte brukarstyrte møteplassar som er lågterskeltilbod.
- h. Styrkje psykologisk kompetanse i ambulansetenesta.
- i. Byggje ut og stabilisere kommunale tilbod innanfor psykisk helse og psykiatri, slik at tilbodet er føreseieleg for brukarar, pårørande og dei tilsette.
- j. Sikre flyktningar, også papirlause, eit godt psykisk helsetilbod.
- k. Styrkje det psykiske helsevernet blant dei unge.
- l. Styrkje sjølvmodsførebyggjande tiltak.
- m. Sikre at mindreårige med behov for psykiatrisk hjelp eller behandling får ein saumlaus overgang frå BUP osv. Til det offentlege helsevesenet, slik at dei får ei kontinuerleg og føreseieleg behandling og ikkje fell utanfor i samfunnet.
- n. At alle kommunar skal ha lett tilgjengeleg tilbod ved psykiske kriser, til dømes «Rask psykisk helsehjelp».
- o. Sikre at menneske med ei psykisk utviklingshemming får ta del i eit inkluderande fellesskap på lik linje med alle andre: i barnehage, skule, arbeidsliv, fritid og i nærmiljøet. Deltaking er viktig for alle menneske og kan knytast til livskvaliteten vår. Det må vere eit mål for helse- og omsorgspolitikken å organisere tiltak, verkemiddel og tenester for å forhindre segregering og stigmatisering.

4.8 Ein solidarisk og human ruspolitikk

Menneske med rusproblem skal møtast med respekt. Ruspolitikken vår set solidaritet med rusmisbrukarar og sårbare menneske først. Vi ønskjer ein kunnskapsbasert og human ruspolitikk der ein ser på rusavhengnad som eit sosial- og helseproblem, ikkje eit kriminalitetsproblem.

RAUDT VIL:

- a. Avkriminalisere bruk og innehav av illegale rusmiddel til eige bruk. Dette er ikkje einstyddande med legalisering. Sal vil framleis vere ulovleg.

- b. At brukarar av narkotiske stoff ikkje blir kriminaliserte, men blir tilbydde gode hjelpetiltak. Vidare byggje opp tilstrekkeleg kapasitet på behandlingsplassar og fleire medisinfrie behandlingstilbod til rusavhengige og sikre finansiering slik at spesialhelsetenesta og kommunane tek hand om sørgje-for-ansvaret sitt.
- c. Styrkje førebyggjande arbeid, rusfrie møteplassar, involvering av pårørande og tidleg hjelp til barn og unge i risikosona.
- d. At personar som blir tekne for bruk og innehav av narkotika, skal møtast med oppfølging for å førebyggje meir alvorleg rusproblematikk, og at det skal arbeidast for å ta tak i underliggjande årsaker.
- e. Anerkjenn arbeidslivet som ein sentral arena for tidleg innsats og førebygging av rus- og avhengnadsproblematikk.
- f. Styrkje ettervernet og sørgje for at det blir ein integrert del av behandlingstilbodet. Vidare lage tilbakeføringsprogram med individuell oppfølging slik at den enkelte kan komme tilbake til arbeid, utdanning eller annan aktivitet og ha eit verdig butilbod. Opprette eit samarbeid mellom tverrfagleg spesialisert behandling av ruslidingar (TSB) og kommunane.
- g. Utarbeide nasjonale rammer for ettervern som kommunane har plikt til å kunne tilby.
- h. Sørgje for at alle store kommunar har sprøyterom eller brukarrom, og at sprøyterom eller brukarrom blir tillate i alle kommunar.
- i. At heroinassistert behandling (HAR) bør vere eit alternativ for tunge heroinbrukarar, i tillegg til legemiddelassistert behandling (LAR). Medikamentsutvalet i LAR må utvidast. R-en – for rehabilitering – i HAR og LAR må styrkjast.
- j. Leggje til rette for at behandling av rusavhengige kan skje i ulike avdelingar for menn og kvinner, i tilfelle der konsekvensar av vald eller overgrep gjer dette vanskeleg å kombinere.
- k. Førebyggje rusinvolvering i skulemiljøet ved å ta i bruk meir pedagogiske metodar. Rusrelaterte rassiaer på skulen blir ikkje gjennomført.
- l. Halde oppe salsmonopol for brennevin, vin og sterkøl.
- m. At Vinmonopolet skal ta over det avgiftsfrie alkoholsalet på flyplassane for å avgrense profitten til private aktørar til fordel for auka omsyn til folkehelse.
- n. At alle rusavhengige må få tilbod om kontakt med ein erfaringskonsulent.
- o. At det ikkje skal finnast alkoholsal på bensinstasjonar.
- p. Avvikle pakkeløp i tverrfagleg spesialisert rusbehandling, som medfører kategorisering og målstyring.

4.9 Pårørande til sjuke og pleietrengande

Tungt pleiearbeid har blitt forskyvd frå det offentlege til det individuelle, og konsekvensen er ei større Belastning på dei pårørande. Omsorgstenesta må samarbeide med pårørande som har tungt omsorgsarbeid for finne gode hjelpetiltak som bidreg til å redusere påkjenninga og slitasjen deira.

RAUDT VIL:

- a. At det skal takast omsyn til heilskapelege behov når familiar der fleire er kronisk sjuke, søker om helse- og omsorgstenester.
- b. Gi studentar som har kronisk sjuke barn med kontinuerleg behov for pleie og tilsyn, rett til omsorgsstønad dersom dei ikkje har krav på pleiepengar.
- c. At mottakarar av uføretrygd som også får omsorgsstønad for særleg tyngjande omsorgsarbeid, ikkje skal få uføregraden nedvurdert.
- d. At helse- og omsorgstenesta skal ha klare og gode retningslinjer som klassifiserer særleg tyngjande omsorgsarbeid.
- e. Sikre pårørande nødvendig fagleg støtte, rettleiing og avlasting dersom pleietrengande personar ønskjer å bu heime så lenge som mogleg og dei har pårørande som ønskjer at dei skal vere heimebuande
- f. Sørgje for at det finst barnepalliative team i kvar region, og at pårørande får den støtta dei har behov for i den palliative fasen.

4.10 Organdonasjon

Raudt ønskjer at behovet for organdonasjonar i Noreg skal dekkjast med frivillig organdonasjon i Noreg.

RAUDT VIL:

- a. Støtte tiltak som skaper meir medvit, motivasjon og mobilisering hos folk til å dele organa sine etter at livet er slutt.
- b. Støtte opp under nye metodar som aukar talet på moglege donorar.
- c. Sørgje for tilstrekkeleg bemanning med donorlegar og donorsjukepleiarar slik at behovet blir dekt.

Kap. 5: Styrking av barnevernet og rettane til barn og unge

Alle barn og unge har rett til å vekse opp i trygge omgivnader med tilbod i tråd med behova deira. Økonomiske forskjellar skaper sosiale problem som må løysast i fellesskap.

Gjennom fellesskapet har barnevernet ansvar for å verne og ta vare på dei mest sårbare barna i samfunnet vårt, og det må derfor styrkjast. Tilliten til barnevernet er ein viktig faktor for å sikre at tenesta skal fungere godt. Utviklinga av barnevernet må vere basert på barnets beste og leggjast av barna og fagprofesjonane, ikkje av konsulentar utan barnevernfagleg kompetanse. Det er for mange barn og familiar som ikkje får den hjelpa dei har behov for. Barn og unge må sikrast kunnskap om kva rettar dei har. Familiar med utfordringar må få meir hjelp, og dei mest utsette barna og ungdommane må få det tilbodet dei treng.

Sosiale forskjellar må vektleggjast sterkare i utdanningane for å gi ei betre forståing av korleis sosial bakgrunn og levekårsproblem i familiar med dårleg råd og språkbarriere påverkar samhandlinga mellom barnevernet og familiar. Den språklege og kulturelle bakgrunnen til barnet skal vektleggjast slik at eventuelle fosterheimar får nødvendig informasjon og opplæring.

Prinsippet om minste inngrep krev godt barnevernsarbeid og derfor at saksbehandlaren har tid til å følgje opp og har tid til å finne ut kva som passar den aktuelle familien spesifikt. Det er vanskeleg å gjennomføre når saksbehandlarane har så mange saker som i dag. Anstendige arbeidsvilkår og lønnsvilkår er avgjerande for å sikre gode tenester og sikre at kompetansen blir verande i barnevernet. Bemanninga i barnevernet må derfor styrkjast ved at det blir lovfesta ei bemanningsnorm i barnevernet.

Vi kan ikkje overlate omsorga for dei mest sårbare barna og ungdommane til kommersielle, profittmotiverte aktørar. Dette er barna våre, og pengane til fellesskapet som er innvilga til barnevern, skal gå til å hjelpe desse, ikkje til nokre få som skor seg på det. Meir om velferd utan profitt i kap. 3.

RAUDT VIL:

- a. Styrkje det desentraliserte barnevernet der barn og familiar bur.
- b. At alle einingane til kommunen som arbeider med oppveksten til barn, skal samarbeide om felles, førebyggjande arbeid.
- c. At barn som blir plasserte utanfor heimen, i institusjon eller fosterheim, skal sikrast særleg god oppfølging.
- d. At alle barn og unge som har tilbod frå barneverntenesta, skal sikrast god individuell oppfølging etter behov frå spesialisthelsetenesta, helsesjukepleiar eller andre aktuelle tiltak.
- e. At kommunen i samarbeid med statleg barnevern skal ha ansvaret for rekruttering og opplæring av fosterheim. Rettleiingsarbeidet og oppfølginga av fosterheimfamiliar må betrast. Dette er eit offentleg styresmaktsansvar og kan ikkje overførast til private aktørar. Kommunen må sikre pensjonspoeng på lønn til fosterforeldre.
- f. At det offentlege skal ha ansvar for å drive institusjonar for barn og ungdom, og det blir berre opna for ideelle aktørar i sektoren. Dagens anbodssystem blir avvikla.
- g. Auke forståing av klassebakgrunn og ei fleirkulturell forståing og kompetanse i barnevernet for betre dialog, tilpassa hjelpetiltak og bygging av tillit.
- h. Jobbe for at samiske barn så langt det er mogleg, får vekse opp med samisk kultur og levemåte.
- i. At barnevernet skal vere eit kommunalt ansvar, men med moglegheit for å etablere regionale kompetanseteam eller kompetansesenter med tilbod om saksbehandlarar utanfor bustadkommunen.
- j. Sikre tilpassa tiltak, også i ettervernsfasen fram til 25 år.
- k. Lovfeste bemanningsnorma slik at det er ei øvre grense på 15 barn per tilsett i barnevernet, og på sikt styrkje bemanninga ytterlegare slik at barnevernet blir sikra ei tverrfagleg og god bemanning.
- l. Sikre i tilfelle det er behov for tolk, at det er ein kvalifisert tolk utan tilknytning til barnet eller saka.
- m. Støtte ei autorisasjonsordning for sosialpersonell, til dømes sosionomar og barnevernspedagogar, på linje med dagens autorisasjon av vernepleiar.
- n. At alle barn skal sikrast god oppfølging, og at stemma til barnet skal bli høyrd og vektlagd.
- o. Halde oppe refusjonsordningane til staten med særskilde refusjonar til kommunane for bruk av fosterheim eller institusjonsopphald for barn, og at dei ikkje skal innarbeidast i rammetilskotet til kommunane.
- p. Auke ressursane til kommunane til rettleiing av foreldre for å gjere dei i stand til å få tilbake omsorga.

Dette trengst grunna endra rettspraksis rundt omsorgsovertakingar.

- q. At barnehusa må styrkjast.
- r. Auke ressursane og kompetansen til det kommunale barnevernet. Det er særleg viktig å auke kvaliteten på det barnevernfaglege arbeidet så det fell saman med Den europeiske menneskerettskonvensjonen og fns barnekonvensjon.

Kap. 6: Barnehage

Barnehagen skal vere ein stad for omsorg, leik og læring. Utvikling av ei god sjølvkjensle, sosial kompetanse, kreativitet, motorisk utvikling og tileigning av språk er det viktigaste i barnehagen. Barna skal oppleve tilhøyrse og tryggje rammer som fremjar leik, rørsle, matglede, fysisk og psykisk god helse. Barnehagen skal fremje likeverd og likestilling.

Obligatorisk kartlegging snevrar inn læringsmål, og unødvendig rapportering går på bekostning av tida til dei tilsette med barna og moglegheita barna har til å utvikle seg i sitt eige tempo. God bemanning gjennom heile barnehagedagen og tilsette med fagleg kompetanse gir gode barnehagar.

Raudt vil ha ein barnehagesektor der offentlege tilskot og foreldrebetaling i sin heilskap kjem barna og dei tilsette til gode, utan moglegheit for profitt for kommersielle aktørar. Rammene for den frie leiken til barna og utvikling må sikrast. Arbeidsforholdet til dei tilsette og den faglege utviklinga og medverknaden deira må styrkjast.

Raudt vil ha ein barnehage som gir alle barn høve til å gå i barnehage, og som tek utgangspunkt i behovet til barna.

6.1 Gratis barnehage for alle

RAUDT VIL:

- a. At barnehage skal vere gratis. Dette kan innførast ved gradvis å gjere det gratis aldersgruppe for aldersgruppe.
- b. At alle barn skal ha rett til barnehageplass i nærmiljøet rekna frå når foreldrepermisjonen går ut. Opptaksordninga skal sikre ei allsidig og inkluderande samansetning av barnegruppene i nærmiljøet og motverke strukturelle forskjellar mellom private og offentlege barnehagar.
- c. At kommersielle aktørar ikkje skal få drive barnehagar. Kommunane får forkjøpsrett og blir sikra midlar til å kjøpe barnehagar av kommersielle aktørar som nektar å omstille til profittfri drift. Det skal framleis sikrast mangfald i barnehagesektoren, både gjennom eit mangfaldig kommunalt tilbod og ved ikkje-kommersielle private aktørar.
- d. Seie nei til kommersielle digitale aktørar i barnehagen.
- e. At det ved eigarskifte skal søkjast om ny godkjenning, og godkjenninga for private barnehagar skal trekkjast tilbake ved overdekning av barnehageplassar.
- f. At barnehagen skal ha ein religionsfri formålsparagraf.

6.2 Barnehagar med nok tilsette i gode lokale

RAUDT VIL:

- a. Styrkje bemanningsnorma, med mål om ei norm på minst éin tilsett per to barn under tre år og minst éin tilsett per fem barn over tre år.
- b. At bemanningsnorma skal gjelde på gruppenivå og knytast opp til opningstida til barnehagen på 9 timar. Ved lengre opningstider skal bemanninga styrkjast tilsvarande.
- c. At barnehagelærarnorma skal styrkjast slik at ein barnehagelærer ikkje skal ha ansvaret for meir enn seks barn under tre år og tolv barn over tre år.
- d. At den rettleiande statlege arealnorma for inne- og uteområdet til barna må gjerast bindande for alle barnehagar.
- e. Sikre stadlege styrarar med barnehagelærarutdanning eller anna pedagogisk utdanning i alle barnehagar.
- f. styrkje barnehagelærarnorma slik at minst halvparten av grunnbemanninga er barnehagelærarar
- g. Sikre at barnehagebygningane oppfyller lovfesta krav til fysisk arbeidsmiljø og universell utforming. Kommunane blir sikra midlar til dette.

6.3 Barnehagar som sikrar tryggleik og god utvikling for alle barn

RAUDT VIL

- a. At barn skal få oppfylt og sikra den lovfesta retten sin til spesialpedagogisk tilrettelegging, og at oppfølginga skal utførast av tilsette med spesialpedagogisk kompetanse. Spesialpedagogisk bemanning i barnehagen skal alltid komme i tillegg til ordinær bemanning.
- b. At barn med særskilde behov må sikrast hjelp og støtte. Det må definerast ei minimumsnorm for talet

på stillingar i PPT (pedagogisk-psykologisk teneste) sett opp mot talet på barn og elevar i kvar enkelt kommune.

- c. At barnehagane blir sikra helsemessig trygge og godt vedlikehaldne bygningar.
- d. At det skal tilbydast eit næringsrikt og sunt måltid per dag i alle barnehagar. Måltidet skal lagast av tilsette som kjem i tillegg til dei som blir omfatta av bemanningsnorma, fortrinnsvis med matfagleg kompetanse.
- e. Motarbeide obligatorisk testing og kartlegging av barn i barnehagen.
- f. At dei tilsette i barnehagen gjennom alderstilpassa formidling skal bidra til at barna utviklar tryggleik til eigen kropp, kjønnsidentitet og seksualitet slik at dei blir i stand til å setje grenser for eigen kropp og respektere andre sine grenser.

6.4 Trygge og føreseielege arbeidsforhold for barnehagetilsette

RAUDT VIL:

- a. At barnehagelærarar må ha avsett tid til å planleggje og førebu det pedagogiske tilbodet og aktiviteten i barnehagen.
- b. At barnehagetilsette blir sikra moglegheit til etter- og vidareutdanning og tilbod om å ta fagbrev og barnehagelærarutdanning.
- c. At private barnehagar som ikkje tilbyr tariffavtalar med minimum same lønns-, arbeids- og pensjonsvilkår som dei offentlege barnehagane, ikkje skal få offentleg støtte.

Kap. 7: Skule

Det er kampen mot Forskjells-Noreg som er den aller viktigaste saka til Raudt – òg i skulepolitikken. Barn og unge brukar 13 år av livet sitt i skulen. Raudt vil arbeide for å gjere skulen mest mogleg meningsfylt for dei, slik at dei kan gå med oppreist hovud vidare i livet.

I dag er skulen best tilpassa elevar med akademisk bakgrunn, samtidig som kunnskapssynet dei siste Tiåra har blitt meir og meir teoretisk orientert. Resultatet av dette er mellom anna dårlegare læring, mistrivsel for mange elevar og ein skule som reproduserer klasseforskjellar.

Det har vore ein auka bruk av kartlegging og testing som einsidig måling av «kvalitet» i skulen. I fleire område av landet har testane blitt gjenstand for prestisjefølgje og konkurranse blant skuledirektørar og politikarar, som vi ser i bruken av nasjonale prøver. Dette har ført til endå meir teoretisering og undervisning retta inn mot betre prøveresultat og prestisje for vaksne på kort sikt, heller enn det beste for læringa til barna på lang sikt. Auka bruk av testing og kartlegging har hatt konsekvensar for elevane i form av mindre fridom til sjølv å velje kva ein vil lære, og aukande psykiske og stressrelaterte vanskar.

Skulen skal vere ein arena for mange ulike læringsformer, og elevane skal lære å bruke ulike verktøy og arbeidsmåtar. Digitale hjelpemiddel vil passe i nokre situasjonar og ikkje i andre. Det er viktig at alle arbeidsformer får god plass, og at metodefridommen til lærarane blir sikra. Det er viktig med ei kritisk tilnærming og ein pedagogisk medviten bruk av digitale hjelpemiddel. Barna skal sikrast skjermfri tid i løpet av skuledagen. Moglegheita til å bruke praktiske og estetiske arbeidsformer må styrkjast. Fysisk aktivitet må vere ein naturleg del av skuledagen, og skjermbruk må ikkje fortrenge praktisk og fysisk læringsarbeid.

Raudt meiner at skulen skal leggje like stor vekt på teoretisk og praktisk læring, og at skulen skal vere ein stad der alle kan kjenne seg att, delta og utvikle seg.

7.1 Ein mangfaldig skule for alle

RAUDT VIL:

- a. At alle skal få eit gratis, godt og likeverdig utdanningstilbod uavhengig av kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, seksualitet, nasjonalitet, funksjonsevne, inntekta til føresette og kvar i landet ein bur.
- b. At skulen skal ha ein religionsfri formålsparagraf, som må speglast i undervisninga.
- c. At alle skular må setjast i stand til å jobbe aktivt for eit skulemiljø fritt for rasisme, diskriminering, forskjellsbehandling, mobbing, seksuell trakassering og overgrep. Barn skal kjenne seg inkluderte, uavhengig av utsjånad, funksjonsnivå, opphav, livssituasjon, familiesamansetning, seksualitet eller normbrytande uttrykk.
- d. Ha eit næringsrikt måltid per dag i alle skular, og at frukt og grønt skal innførast igjen.
- e. At skuleverket skal drivast av det offentlege, med rom for eit mangfald av pedagogiske retningar, reell metodefridom der retten til eleven til å bli høyrd er teken hand om og inngår i metodevalet til læraren i undervisninga.
- f. At alle elevar skal ha rett til integrering i skulen med utgangspunkt i sitt eige funksjonsnivå og utviklingsbehova sine. Elevar med vedtak om eller behov for tilrettelegging skal få det. Arbeide for at spesialundervisning blir tilbydd omgåande ved behov.
- g. At kommersielle, digitale aktørar skal avgrensast i skulen der det er mogleg.
- h. At alle skular skal få moglegheit til å bli dysleksivennlege gjennom skulering og oppfølging.

7.2 Ein skule som tek vare på språket til alle

RAUDT VIL:

- a. At nynorskundervisninga må styrkjast gjennom positiv forsøksverksemd, og at det blir oppretta nynorskklassar der det er grunnlag for det. Lærarutdanninga må sikre gode nynorsklærarar. Retten til nynorskklasser skal utvidast til å gjelde ut grunnskulen.
- b. At høyrselshemma skal få moglegheit til å lære og utvikle eige teiknspråk og å følgje undervisning på teiknspråk. Synshemma elevar skal ha rett til pensumbøker i punktskrift og få moglegheit til å lære å lese punktskrift.
- c. At det skal leggjast til rette for at samisk (nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk) og kvensk kan vere reelt førstespråk gjennom heile grunnopplæringa.
- d. At fleirspråklege skal få moglegheit til å utvikle eige morsmål og fleirspråklegheit gjennom skulegangen. Dei lovfesta rettane til morsmålsopplæring og tospråkleg fagstøtte må bli reelle rettar i alle kommunar

der det er praktisk mogleg.

- e. At digitale læremiddel må gjerast tilgjengelege på begge målformer. Læringsplattformer og programvare skal alltid ha norsk språk som ei mogleg innstilling.

7.3 Ein skule for levande læring, ikkje for mekanisk pugging og rangering

RAUDT VIL:

- f. At skulen skal vere leksefri, og at skulearbeidet skal gå føre seg på skulen der elevane kan få hjelp etter behov.
- g. at kroppsøving og fysiske aktivitetar må ha ein viktig plass på skulen kvar dag
- h. Styrkje dei praktiske og estetiske faga i heile grunnskulen. Praktiske valfag på ungdomstrinnet, praktiske og estetiske fag generelt og programfag på yrkesfaglege utdanningsprogram må styrkjast.
- i. Reversere seksårsreforma. Vidare arbeid for at førsteklasse skal vere ein førskuleklasse der læringa primært skal gå føre seg gjennom lek, fysisk utfolding og utforsking, eventuelt at første trinn blir tilbake flytta til barnehagen.
- j. At dei første trinna på skulen må vere betre tilpassa behovet til barna for aktivitet og rørsle. Det må utviklast ein leikbasert pedagogikk for dei yngste barna. Aktivitet og lek er ikkje ei motsetning til læring – det er ein føresetnad for læring.
- k. Stanse rangering av elevar og skular. Læringa til elevar kan ikkje vurderast gjennom måling og rangering.
- l. Avvikle obligatoriske, standardiserte testar. Kunnskap om skulen som system må hentast inn gjennom utvalsprøver og klasseromsforskning.
- m. Erstatte det karaktersystemet vi har i dag. Vi treng vurderingssystem som bidreg til fagleg utvikling hos eleven, og dokumentasjonssystem som tydeleg viser kva for faglege kunnskapar elevane har.
- n. Ha mindre klassar og redusere undervisningstida for kontaktlærarar. Vidare fjerne unødvendig dokumentasjon og rapportering, slik at lærarane har meir tid til elevane og til å førebu og gjennomføre undervisninga.
- o. At skulane tek i bruk fleire yrkesgrupper for å gi elevane eit godt tilbod, til dømes spesialpedagogar, miljøterapeutar, barne- og ungdomsarbeidarar og helsepersonell.
- p. At læremiddel og undervisningsmateriell blir gjort tilgjengeleg digitalt, også på nynorsk og nasjonale minoritetsspråk så langt det lèt seg gjere. Dette skal ikkje fortrenge bøker og andre ikkje-digitale læremiddel.
- q. Styrkje skulebiblioteka. Eit skulebibliotek er ein viktig arena å ha for å gi leseglede.
- r. At fagorganisering og rettane og pliktene i arbeidslivet må inngå i læreplanen i samfunnsfag allereie i ungdomsskulen.
- s. Gjennomføre prøveordningar med å redusere talet på undervisningstimar i grunnskulen for å undersøkje korleis det påverkar læring og trivsel. Desse prøveordningane må kombinerast med gratis SFO.

7.4 Skulefritidsordning (SFO) som eit fritidstilbod, ikkje ekstra skule

RAUDT VIL:

- a. At SFO skal vere eit gratis og frivillig tilbod til elevar i første til fjerde trinn og skal gi barna moglegheit for lek, utfolding og ro.
- b. Seie nei til heildagsskule.
- c. At dagleg leiar ved SFO skal ha relevant pedagogisk utdanning, og SFO skal ha fleire fagutdanna barne- og ungdomsarbeidarar.

7.5 Ein skule som opnar moglegheiter, ikkje lukkar dører

RAUDT VIL:

- a. At fráværreglane i vidaregåande skule ikkje skal utformast slik at utsette elevgrupper blir ramma gjennom rigide fráværsgrenser. Nei til fráværsgrense i ungdomsskulen.
- b. At karakterbasert opptak ikkje skal vere regelen for opptak til vidaregåande skule. Vi treng opptakssystem som bidreg til ei mangfaldig elevsamansetning på skulane. Nærskuleprinsippet er utgangspunktet i vidaregåande skule, men kan modifiserast ved behov. Elevar blir skrivne inn i grunnskulen etter nærskuleprinsippet.
- c. At retten til vidaregåande opplæring må kunne takast ut heile vaksenlivet. Det må utviklast fleire vegar mellom studiespesialiserande og yrkesfaglege utdanningsprogram og dessutan vidaregåande og høgare utdanning.
- d. Styrkje rådgivingstenesta. På ungdomsskulen må tenesta jobbe for å redusere kjønnsforskjellane i utdanningsval på vidaregåande skule.
- e. At det blir sett i gang forsøk med alternative sluttvurderingsformer, til dømes mappevurdering. Målet er å

avvikle eksamen på ungdomsskulen og vidaregåande.

- f. At gratisprinsippet skal gjelde for heile skulesystemet. Offentlege vidaregåande skular må tilby undervisning og sluttvurderingar som kan fase ut dagens privatistordning.

7.6 Ei yrkesfagleg utdanning som gir gode fagarbeidarar, ikkje auka fråfall

RAUDT VIL:

- a. Lovfeste retten til lærlingplass, fagopplæring i bedrift og retten til å fullføre læretida. Lærekandidatordninga skal gjerast til ei formell utdanning, og det bør opprettast program for alternativ kvalifisering.
- b. Auke utstyrstipendet slik at det faktisk dekkjer utgiftene elevane har. Utstyrsparken ved skulane må vere moderne og oppdatert.
- c. At bedrifter som leverer til det offentlege, skal ha lærlingar, både i bedrifta og på kontraktar som blir inngåtte.
- d. Gå gjennom reglane for merkeordninga «godkjend lærebedrift» og auke seriøsitetskrava til ordninga.
- e. Opprette ei ordning for «omvendt påbygg», slik at elevar som har studiekompetanse, kan få yrkesfagleg kompetanse. Lærlingtilskot må vere like høgt for lærlingar som ikkje lenger har ungdomsrett.
- f. Lovfeste lærlingråd.
- g. At lærlingbevis skal gi rabattar på lik linje med studentbevis.

7.7 Ein skule der trivsel, helse og elevdemokrati blir sikra

RAUDT VIL:

- a. At sidan det er heilt grunnleggjande med eit skulemiljø som er fritt for mobbing, må det innførast ein uavhengig, nasjonal klageinstans i saker som omhandlar mobbing, trakassering, rasisme og andre brot på opplæringslova § 9a.
- b. At opplæringslova § 9a skal inkludere saker som handlar om rasisme.
- c. At opplæring i grensesetting og respekt for andre sine grenser, under dette seksuell trakassering, skal ha ein naturleg plass i skulen.
- d. Styrkje skulehelsetenesta slik at nasjonale normer blir oppfylte, og helsesjukepleiar må vere tilgjengeleg kvar dag og kunne vise vidare til barne- og ungdomspsykiatrien (BUP). Det skal vere låg terskel for at helsesjukepleiar kan vise vidare til BUP, slik at BUP kan verke førebyggjande.
- e. At skulen skal gi opplæring i reelt demokrati, mellom anna gjennom elevrådet, og elevar i vidaregåande skule må få streikerett.
- f. Halde oppe plikta til elevråd slik ho står i opplæringslova i dag.

7.8 Tryggleik og føreseielegheit for tilsette og skuleøkonomi

RAUDT VIL:

- g. At arbeidstidsordningane i skulen må ta omsyn til eigenarten til arbeidet, arbeidsmiljøet til dei tilsette og behovet til elevane.
- h. At tilsette skal ha rett til etter- og vidareutdanning i alle fag, men endringar av lover og forskrifter når det gjeld kompetansen til lærarane, skal ikkje ha tilbakeverkande kraft.
- i. Fjerne absolute karakterkrav i lærarutdanningane for å sikre meir variert kompetanse.
- j. Avslutte all stykkprisfinansiering av typen «pengane følgjer eleven».
- k. Sikre at skulebygga oppfyller lovfesta krav til fysisk arbeidsmiljø og universell utforming. Kommunane og fylkeskommunane skal sikrast midlar til dette.
- l. Jobbe for eit eige distriktsskuletilskot for å sikre eit desentralisert skuletilbod slik at fråflytting i distrikta i heile landet blir motverka.

Kap. 8: Fagskular, høgskular, universitet og forskning

Lik rett til utdanning, fri forskning og autonome utdannings- og forskingsinstitusjonar bidreg til meir Demokratiske samfunn og jamnar ut forskjellar mellom folk. Alle skal ha retten og moglegheita til dette gjennom gratis utdanningstilbod, og det skal finnast tiltak for å sikre mangfald i rekrutteringa. Ein viktig del av dette arbeidet er å sikre at høgare yrkesfagleg utdanning, fagskulane, blir sikra både tilstrekkelege midlar og fleire studieplassar, og at dei blir rekna som ein naturleg del av høgare utdanning i Noreg.

Kompetanse og grad av tilknytning til arbeidslivet er blant dei største kjeldene til aukande forskjellar i Noreg. Ein stor del av dei vaksne innbyggjarane har ikkje fullført grunnskule eller vidaregåande opplæring eller har ukjend utdanning. Innvandrarar er overrepresentert i denne gruppa. Dette kan medføre inga eller svak tilknytning til arbeids- og samfunnsliv. Arbeidslivet er ein sentral arena for læring, og alle må sikrast moglegheita til læring også om ein står utanfor eller har svak tilknytning til arbeidslivet. Vaksne som har behov for å styrkje dei grunnleggjande ferdigheitene sine og det faglege grunnlaget sitt, må få eit tilbod slik at dei kan delta i arbeids- og samfunnslivet.

For Raudt er det viktig med eit allsidig utdanningstilbod. Dei siste åra har vi sett ein inflasjon i akademisk utdanning som er driven fram gjennom stykkprisfinansiering av universitet og høgskular. Talet på studentar har blitt mangedobla, og denne utdanningsinflasjonen blir følgd av unødvendige og urimelege utdanningskrav i mange jobbar. Raudt ønskjer å snu denne marknad drivne utviklinga.

Forskning og høgare utdanning skal ikkje vere butikk. Marknadliberalisme strir mot samfunnsoppdraget til universiteta og høgskulane. Dagens finansieringssystem fører til hard konkurranse om ressursar til undervisning og forskning og konkurranse om dei studentane og forskarane som ein trur er dei beste. Kvalitet i forskning og utdanning må sikrast gjennom samarbeid, openheit og tillit, ikkje konkurranse.

Ei godt utbygd studentvelferd er ein føresetnad for at alle, uansett bakgrunn og funksjonsnivå, kan ta høgare utdanning. Dette inneber at studentane sjølve skal styre det lokale velferdstilbodet sitt gjennom studentsamskipnadene, men at det offentlege må ta langt større ansvar for studentvelferda enn det som blir gjort i dag.

Høgare utdanning skal vere ei moglegheit for alle, og vi har behov for institusjonar og forskarar som spreier og søker kunnskap utan omsyn til stat eller marknad.

8.1 Høgare utdanning er tilgjengeleg for alle

RAUDT VIL:

- Ha fullstipendiering til alle studentar. På vegen dit støttar vi kravet om at studiestøtta blir auka til 2,5 G, og at lånedelen blir redusert til 40 % av stipenddelen.
- Halde oppe og vidareutvikle eit desentralisert undervisnings- og utdanningstilbod.
- At staten skal redusere moglegheita til å drive rovdrift av profitt på studentar, ved å kjøpe opp aksjeporteføljar i selskap som tilbyr studentretta tenesteformidlarar som Akademika og sio for å kunne minske kapitaliseringa av utdanning.

8.2 Økt offentlig støtte til utdanning og forskning

RAUDT VIL:

- Gi auka grunnløyvingar til høgskular, universitet og offentlege forskingsinstitusjonar. Grunnløyvingane skal vere på eit nivå som lèt institusjonane drive eigne forskingsprosjekt i tillegg til dagleg drift.
- Endre finansieringssystemet slik at universitet og høgskular ikkje konkurrerer økonomisk.
- At offentlig finansierte forskning er tilgjengeleg for alle og ikkje avhengig av abonnement på tidsskrift eller kjøp av artiklar. Raudt støttar intensjonane i Plan S, eit europeisk initiativ for å sikre open tilgang til all offentlig finansierte forskning, men meiner det er viktig å sikre den akademiske fridommen og rettane til tilsette i overgang til open publisering.
- Revurdere det byråkratiske systemet hos Forskningsrådet for tildeling av forskingsmidlar som legg beslag på ressursar som burde brukast på forskning og ikkje søknadsprosedyrar.
- At prosjektstorleiken for doktorgradsstudentar og postdoktorar må vere av eit omfang som lèt seg

gjennomføre innanfor normal arbeidstid i prosjektperioden.

- f. At forskingsinstitutta som er stiftingar og aksjeselskap, bør gjerast om til forvaltningsorgan.
- g. At stillingar innan både undervisning, forskning og administrative område i universitet og høgskulane skal vere faste, heile stillingar. Prosentdelen mellombelse tilsetjingar i sektoren må reduserast.

8.3 Styrking av fagskulane: Sats på høgare yrkesfagleg utdanning

RAUDT VIL:

- a. Ha 100 000 fagskuleplassar i Noreg som langsiktig mål, med forpliktande, føreseielege opptrappingsplanar for fleire fagskuleplassar og jamnare fordeling av studieplassar mellom fagskular og høgskular/universitet.
- b. At rådgivarar i grunnskule, vidaregåande og karrieresenter får meir kunnskap om fagskulen og moglegheitene i fagskulen.
- c. At studiepoenga i fagskulen blir kopla til det europeiske konverteringssystemet for studiepoeng, ECTS.
- d. Ha reell kostnadsdekning av fagskuleplassar og differensierte tilskot etter utgiftsnivå på linjene.

8.4 Ei høgare utdanning som er demokratisk styrt og til det beste for samfunnet

RAUDT VIL:

- a. At samfunnsoppdraget til høgskulane som regionale og praksisretta utdanningsinstitusjonar skal verdsetjast og prioriterast høgare.
- b. At talet på universitet og høgskular skal vere ei fagleg og politisk avgjerd. Universitetsstyrarar skal ikkje ha fullmakter til å leggje ned heile utdanningar eller studiestader som er oppretta av Storting eller regjering.
- c. At breiddeuniversiteta må få ansvar for å halde oppe små fag.
- d. At den individuelle forskingsretten blir avtalefesta.
- e. At forskingsbasert undervisning skal garanterast gjennom styrking av retten og moglegheita dei tilsette har til å drive forskning.
- f. At motivasjonen som skaper kvalitet og samarbeid, blir sikra gjennom trygge og føreseielege lønns- og arbeidsvilkår og ikkje gjennom byråkratiske påskjøningssystem der dei tilsette konkurrerer om midlar på bakgrunn av dokumentert forskings- og utdanningsaktivitet.
- g. At offentleg finansiert forskning i størst mogleg grad skal publiserast med open tilgang (Open Access).
- h. At forskarar skal motiverast til å publisere arbeida og resultatane sine i publiseringskanalar med open tilgang.
- i. At det må leggjast økonomisk til rette for ope tilgjengeleg publisering av offentleg finansiert forskning.
- j. At alle kliniske studiar som er utførte i Noreg, skal registrerast, og at metodar og resultat skal rapporterast uavhengig av utfall.
- k. Demokratisere universitet og høgskular. Institusjonar for høgare utdanning skal ha ei leiing som er vald av tilsette og studentar, der rektor òg skal vere styreleiar.
- l. underleggje studentsamskipnadene offentleglova.
- m. Fjerne absolute karakterkrav i lærarutdanningane og styrkje skikkavurderingsnemndene i UH-sektoren for å sikre meir variert kompetanse i lærarutdanningane og lærarprofesjonen.

8.5 Gode studentvelferdsordningar

RAUDT VIL:

- a. Betre bustad- og barnehagetilbodet og styrkje dei sosiale rettane til studentane.
- b. Gi studentane betre vilkår etter fødsel og gi minimum 12 månader studiefinansiering for studentar med barn.
- c. At fylkeskommunane tilbyr studentrabatt uavhengig av alder, studiestad og bustad.
- d. Sikre statstilskot til minst 5000 nye studentbustader årleg, med auka kostnadsramme og tilskotsdel.
- e. Ha eit eige tilbod om psykisk helsehjelp for studentane uavhengig av studiestad.
- f. At kommunane fører ein aktiv tomtepolitikk og legg til rette for studentbustadbygginga til studentsamskipnadene.
- g. Setje krav til kvaliteten på studentbustader.

8.6 Ei solidarisk høgare utdanning

RAUDT VIL:

- a. Auke offentleg støtte til gjensidig student- og lærarutveksling og arbeide for forskningssamarbeid med utviklingsland.

- b. At Noreg avviser forslag i internasjonale avtalar som gjer utdanning til ei internasjonal handelsvare.
- c. At u-landsparagrafane i Statens lånekasse blir innførte igjen og utvida til Aust-Europa.
- d. Ha gratis norskkurs ved alle høgare utdanningsinstitusjonar.
- e. jobbe mot innføring av studieavgift.
- f. Jobbe for akademisk boikott av Israel.

8.7 Ei høgare utdanning som byggjer ned kjønnsforskjellar

RAUDT VIL:

- a. Ha ei radikal kjønnskvoltering og øyremerking av stillingar og utdanningsplassar for kvinner og menn.
- b. At kunnskap om kjønn, seksualitet, normer og normkritikk må inkluderast og forsterkast på alle fagområde og særleg i helse- og sosialfaga, dei pedagogiske faga og dei juridiske faga.
- c. At den ulike posisjonen til kvinner og menn i samfunnet blir synleggjord i forskning og undervisning.

8.8. Livslang læring

RAUDT VIL:

- d. At alle blir sikra moglegheit til å delta i arbeids- og samfunnsliv gjennom å halde kompetansen sin oppdatert, uavhengig av alder, kjønn, livssituasjon, opphav, bakgrunn og tilknytning til arbeidslivet.
- e. At flyktningar og innvandrarak blir sikra god norsk- og samfunnskunnskapsopplæring med mål om tilknytning til og deltaking i arbeids- og samfunnsliv.

Kap. 9: Trygder og NAV

Nav blei oppretta for å drive gjennom den såkalla «arbeidslinja», ein politikk som legg opp til å straffe mottakarane av trygd og stønader for å motivere dei til å jobbe. «Arbeidslinja» har hatt brei støtte i norsk politikk og har fått alvorlege konsekvensar for sjuke, arbeidslause og uføre menneske. Svært mange av dei som er innom Nav-systemet, fortel om grufulle opplevingar i møtet med apparatet som er meint til å hjelpe, der mistenkjeleggjering og økonomiske straffetiltak har vore gjennomgangstenen. Nav-skandalen er det mest ekstreme dømet på mistillitshysteriet i det norske trygdesystemet.

Samtidig blir det av enkelte gitt inntrykk av at arbeidsføre menneske sjølv nærast kan «velje» trygd eller andre stønader, medan realiteten er at mange med store helseproblem må slåst i årevis for å få dei rettmessige stønadene sine når arbeidsevna sviktar. For Raudt er det eit mål å byggje ut trygdeordningane, ikkje byggje dei ned.

Raudt ønskjer å føre tilliten tilbake i trygdesystemet. Vi vil reformere Nav slik at det blir færre skjema og unødvendige kontrollrutinar. Stadig meir av saksbehandlinga er no tilgjengeleg på nett. Det må òg vere tilgjengeleg personleg saksbehandling for dei som ønskjer dette. Menneske som får trygd og stønader, skal behandlast med verdigheit og respekt av den norske velferdsstaten. Det minste ein kan forvente av velferdsstaten, er at ein får møte eit menneskeleg ansikt om ein ønskjer det.

9.1. Trygd og NAV

RAUDT VIL:

- a. Kjempe mot arbeidsløyse gjennom å skape fleire jobbar og eit meir inkluderande arbeidsliv – og dessutan tilbod om opplæring og kvalifisering der det er nødvendig. Kutt i trygder og andre stønader skaper ingen arbeidsplassar.
- b. Forbetre permitterings- og dagpengeordninga for alle ledige med endringar som spesielt kjem dei som har hatt låg lønn, til gode, mellom anna redusere inngangskriterium, kutte karensdagar, auke dekningsgraden til 80 prosent for inntekt opp til 3 G og gjeninnføre feriepengar for dei som er arbeidsledige.
- c. Opprette målretta program for utdanning på dagpengar, slik at arbeidsledige på visse kriterium kan utdanne seg til yrke samfunnet har behov for, utan å miste dagpengane.
- d. At velferdsstaten må sørge for at dei som får alvorlege helsemessige problem, får leve så gode og økonomisk trygge liv som mogleg.
- e. at det må bli enklare å kombinere uføretrygd, AAP og andre ytingar med utdanning og arbeid.
- f. Reversere kutta i arbeidsavklaringspengar (AAP) og utvide AAP-ordninga til fire år. Forlenging utover fire år skal givast der formålstenleg avklaring ikkje er ferdig. Avskaff karenperioden for dei som har fått AAP.
- g. Auke minstesatsen for sosialhjelp til eit nivå det er mogleg å leve av.
- h. Gi dei tilsette i førstelinja i NAV tid og tillit til å gjere jobben sin.
- i. Stoppe nedlegginga av NAV-kontor og gjere om NAV til ein institusjon som gir gode og nære tenester til dei som treng det. Tilbakeføre vedtaksmynde til lokalkontora til NAV.
- j. At arbeidsretta tiltak skal gi folk kompetanse, arbeidserfaring og betalt arbeid. Dei skal ikkje utnyttast til gratis eller billeg arbeidskraft. Styrk VTA-ordninga (varig tilrettelagt arbeidsliv), og vidareutvikle IA-avtalen (inkluderande arbeidsliv). NAV blir pålagt å ha gode kontrollar som sikrar at overskotet til tiltaksbedriftene kjem attføringstiltaka og deltakarane til gode.
- k. Forby privat arbeidsformidling. NAV må ha oppgåva med å skaffe folk arbeid og formidle arbeid.
- l. At § 11-31 første ledd om karenstid blir strøken. Frå 1. Januar 2018 blei det innført eitt års karenstid for mottakarar av AAP som ikkje var ferdig avklarte etter makstid.
- m. At barnetillegget i sin heilskap blir utbetalt i tillegg til uføretrygda.
- n. Kutte konsulentbruken og byggje opp den interne kompetansen i NAV, mellom anna innanfor IKT, oppfølging og tiltak.
- o. Kutte unødvendige mellomledd og gradvis auke talet på tiltak som blir tilbydde direkte av NAV, som sikrar effektive og målretta tenester, tilpassa kvar enkel brukar.
- p. Rette opp trygdekutta for arbeidslause, uføre og sjuke. 1 G må innførast som friinntektsgrense for uføre igjen.
- q. Avskaffe systemet med rådgivande overlege («trygdelege») i NAV, og i staden stole på faglege vurderingar som blir gjorde av fastlege eller i spesialisthelsetenesta.
- r. Seie nei til velferdsprofitørar i NAV-systemet.
- s. Behalde etterlatnepensjonen i folketrygda slik han er i dag, eventuelt innføre etterlatnepensjonen i folketrygda igjen.

- t. Fjerne grensa på minst 50 prosent uførleik for AAP og uføretrygd.
- u. Opprette eit uavhengig eksternt klageorgan for NAV-saker.
- v. Reversere skatteauken for uføre frå 2015. Uføretrygd skal skattast på lik linje med pensjon.
- w. Reversere innstramminga for unge AAP-mottakarar. Unge under 25 år skal få AAP på minimum 2 G.

9.2 Uføretrygd skal vere til å leve av og gi tryggleik

RAUDT VIL:

- a. At pensjonen til dei uføre skal vere pensjon, ikkje stønad. Det er ikkje saksbehandlarar, men legar med relevant spesialkompetanse som etter møte med pasienten skal vurdere uførleik og uføregrad. Stønadene skal aukast frå 66 til 80 prosent opp til 3 G av pensjonsgivande inntekt.
- b. At uførepensjonistane skal skattast som pensjonistar, og at alderspensjonen til uføre ikkje skal rammast av levealdersjustering.
- c. At uføre framleis skal få barnetillegg og andre tilleggssytingar utan inntektstak på samla pensjon og barnetillegg.
- d. At sentrale Nav-legar må bort. Berre behandlande helsepersonell avgjer saka
- e. At unge uføre må få ein auke i pensjon slik at dei ikkje får eit liv i fattigdom.

9.3 Fødselspermisjon og barnetrygd

RAUDT VIL:

- a. Ha sjølvstendig opptening av foreldrepengar for begge foreldre. Minstesats for foreldrepengar skal vere 2,5 G.
- b. Auke omsorgspermisjon til 4 veker i samband med fødsel og dessutan lovfeste at han skal vere lønt.
- c. Utvide fødselspermisjonen til 52 veker med full lønn. Mor skal sikrast 3 veker før termin og 15 veker etter fødsel. 6 av desse skal vere samanhengande og takast omgåande etter fødselen. Medforelderen har krav på 15 veker. Resten av permisjonen kan delast mellom mor, den andre forelderen eller ein annan omsorgsperson.
- d. Arbeide for at begge foreldra kan ta ut permisjon og foreldrepengar samtidig ved fleirlingfødselar.
- e. At retten til foreldrepengar ved fødsel og adopsjon òg skal gjelde for foreldre som får ulike trygdeordningar.
- f. Auke barnetrygda og verne ho som ei universell skattefri overføring til alle som har ansvar for å forsørgje barn. Barnetrygda skal aukast for eldre barn slik at ho blir lik for barn i alle aldrar.
- g. lovfeste at barnetrygda blir halden utanfor utrekninga av sosialhjelp..
- h. Utvide makstida for studielån med eitt år per barn.
- i. Arbeide for å gjere det lettare for studentar å få barn, mellom anna gjennom rett til barnehageplass i nærleiken av studieplass, nok romslege studiebusstader med plass til barnefamiliar osv..
- j. Arbeide for ein auke av eingongsstønadene ved fødsel til 2,5 G.
- k. Auke studiestøtta for både mor og medforelder som får barn i studietida.
- l. At medforelderen får høve til å søkje om kvoten sin allereie frå fødselen av.

Kap. 10: Pensjon

Raudt meiner at folketrygda framleis må utgjere ein av grunnpilarane i velferdsstaten. Pensjonar og ytingar skal sikre økonomisk tryggleik for alle uavhengig av kjønn, klasse og helsetilstand. Stortingsfleirtalet vedtok i 2005 å innføre eit nytt pensjonssystem som bryt fullstendig med dei prinsippa som var grunnlaget for tenkinga bak folketrygda. Risiko er flytta frå fellesskapet til kvart enkelt individ. Alderspensjon frå folketrygda var basert på solidaritet og utjamning. No er både den, tenestepensjonane og avtalefesta pensjon (AFP) endra til ei yting som kan takast ut uavhengig av om du framleis står i full jobb.

Nivået på ytingane er dramatisk svekt for dei som må gå av dei første åra etter fylte 62 eller tidlegare, medan årleg pensjon for dei som kan jobbe lenge, kan bli høgare enn tidlegare lønn i full jobb. Spesielt hardt blir ramma folk med dårleg helse og tunge jobbar som i periodar er utanfor arbeidslivet eller må ta ut pensjon tidleg. For desse og mange andre utgjør denne reforma ei fattigdomsfelle. Kvinner blir systematisk ramma hardare enn menn. Det at opptening av alderspensjon i folketrygda i framtida skal stanse ved 62 år for uføre (med alleårsregelen), vil redusere alderspensjonen til mange uføre ned mot minste pensjonsnivå. Ingen trur det framover vil bli spart mindre til pensjon enn før. Men den kollektive sparinga gjennom folketrygda vil bli redusert kraftig. Samtidig er det lagt til rette for større individuell sparing. Slik fører reforma til auka forskjellar og at ein stadig større del av pensjonssystemet blir privatisert. Dette svekkjer solidaritetsprinsippet i folketrygda ytterlegare.

10.1 Ein alderspensjon som gir alle nok til å leve av

RAUDT VIL:

- At levealdersjusteringa blir avvikla. Det er usosialt og uakseptabelt at mange som er utslitne og har få leveår att når dei blir pensjonistar, ofte vil få ein samla pensjon godt under 50 prosent av tidlegare inntekt, medan andre med mindre belastande arbeid, god helse og høgare forventa levealder kan få ei årleg pensjonsyting som er høgare enn tidlegare lønn.
- At alle skal tene opp pensjon i folketrygda til 67 år, også uføre og AFP-pensjonistar.
- At pensjonen skal følgje lønnsutviklinga i samfunnet, både under opptening og utbetaling.
- At forhandlingsrett på alderspensjon blir gjeninnført.
- At alleårsregelen i folketrygda blir erstatta med nye oppteningsreglar som jamnar ut forskjellar samtidig som alle blir sikra ein god alderspensjon.

10.2 Alle skal ha ei reell moglegheit til å gå av med tidleg pensjon ved fylte 62 år

RAUDT VIL:

- At AFP (avtalefesta pensjon) blir endra slik at han primært blir ei yting som sikrar moglegheita til å gå av med ein anstendig årleg alderspensjon, som 66 prosent av tidlegare inntekt, uavhengig av avgangsalder.
- At inntektsgrensa for å kunne gå av med AFP må opphevast.
- At AFP-ordninga blir endra slik at rettane blir beholdne sjølv om arbeidstakaren mistar jobben eller blir sjuk dei siste tre åra før fylte 62 år.
- At finansieringa av AFP blir endra slik at det skal lønne seg for arbeidstakaren å leggje forholda til rette for eldre i arbeidslivet dersom dei eldre ønskjer det.

10.3 Tenestepensjonane må styrkjast, ikkje svekkjast

RAUDT VIL:

- At obligatorisk tenestepensjon (OTP) i privat sektor blir administrert av partane og ikkje blir overlata til forsikringsselskap som berre vil ha profitt.
- At OTP skal vere basert på lik innbetaling og må gi livsvarige utbetalningar.
- At OTP må innehalde ei forsikring mot uførleik.
- At satsane for OTP blir auka og blir like for alle inntekter.
- At tenestepensjon blir tent opp frå første dag og første krone.

10.4 Folketrygda må forbetrast for å gi alle økonomisk tryggleik

RAUDT VIL:

- At minstepensjonen blir heva til 2,5 G utan levealdersjustering. (1 G er grunnbeløpet i folketrygda og var 101 315 kr frå 1. Mai 2020.)
- At inntekter opp til 6 G skal ha ei pensjonsdekning på minst 2/3 av tidlegare lønn ved 40 års opptening.

- h.** At pensjonspoeng for omsorgsarbeid blir gitt tilbakeverkande kraft til 1967 for alle nye pensjonistar.
- i.** At det blir innført opptening av pensjonspoeng for all utdanning etter fylte 18 år.
- j.** At det blir innført fulle folketrygdrettar for alle med minst 20 års butid i Noreg.
- k.** At auka arbeidsgivaravgift og innarbeiding av OTP i folketrygda på lengre sikt skal brukast til å auke folketrygda slik at tenestepensjonar blir overflødige.

Del 4 - Miljø

Kap. 11: Klima

Dei menneskeskapte klimaendringane er i stor grad skapte av veksttvangen til kapitalismen og blir ikkje løyste individuelt, men i fellesskap. Vi toler ikkje eit økonomisk system som krev stadig auka forbruk på ein klode med avgrensa ressursar. Rapportar frå fns klimapanel viser at vi må halvere klimagassutsleppet i verda innan 2030 for å ha sjanse til å unngå dei mest katastrofale klimaendringane. Dette er endringar som rammar dei fattigaste og mest sårbare landa og menneska hardast. Det er verken rettferdig eller solidarisk for Noreg å ta opp endå meir av karbonbudsjettet i verda sidan den norske staten har tent seg rik på eksport av olje og gass, samtidig som vi er på verdstoppen i utslepp per innbyggjar.

Behovet for å redusere klimagassutsleppa drastisk har vore kjent i fleire tiår, men likevel har utsleppa halde fram med å auke. Den globale auken sidan 1990 er på meir enn 60 prosent, og leiarane i verda har mangla vilje til å gjennomføre nødvendige klimatiltak. Den same manglande viljen til endring ser vi her heime, men det er verken kunnskap eller teknologi som hindrar oss i å starte ei storstila og rettferdig omstilling frå eit fossilt til eit fornybart samfunn. Vi står overfor ein interessekamp der sterke økonomiske og politiske krefter står i vegen for dei store, strukturelle systemendringane og klimaløysingane vi treng. Regjering etter regjering har forseinka den miljøvennlege og rettferdige utviklinga og gjort Noreg meir oljeavhengig, noko som trugar heile samfunnet, sidan det er sårbart å vere avhengig av éin industri, men òg når andre land reduserer importen sin av fossil energi. Samtidig kan arbeidarane, teknologien og kompetansen i petroleums- og leverandørindustrien gi viktige bidrag i utviklinga av ny miljøvennleg produksjon. Slik omgrepet «grøn vekst» blir brukt i dag, er det utopisk og misvisande. «Grøn vekst» føreset rasering av natur for at kapitalen skal kunne hente ut profitt.

Klimakatastrofen kan forhindrast. Vi har det som trengst av teknologi og kunnskap. Løysingane på klimaproblema finst blant folk og i alle sektorar, inkludert energi- og industrisektorane. Løysingane baserer seg på korleis vi planlegg infrastruktur og samferdsel, og inneber eit brot med logikken til kapitalismen. Ei rettferdig omstilling inneber ikkje å byte ut grå kapitalistar med grøne, men å endre maktforholda i samfunnet. Arbeidarane som jobbar i fossile næringar, sit inne med mykje av den kompetansen vi treng. Dei skal ikkje betale for omstillinga til ein klimavennleg produksjon gjennom arbeidsløyse. Dei, og arbeidsfolk flest, skal bidra til ei planmessig gjennomføring av dei strukturelle endringane klimakampen krev, og gjennom det òg sikre auka medråderett, eigarskap og eit betre samfunn.

Det er avgjerande med samfunnsmakt basert på folkeleg mobilisering og bygging av breie alliansar, som involverer fagrørsla, miljørørsla, primærnæringane og store delar av samfunnet elles. Raudt vil arbeide aktivt for å fremje ei slik folkeleg mobilisering og alliansebygging og bidra til å skape den samfunnsmakta som må til for å vinne klimakampen og byggje eit solidarisk og miljøvennleg samfunn.

11.1 Klimamål og internasjonalt ansvar

Den globale Parisavtalen legg opp til frivillige forpliktingar frå landa som har underskrive avtalen, og dei fleste land er framleis langt frå å nå dei ambisiøse måla i han. Dette gir oss stadig dårlegare tid til å hindre ein klimakatastrofe. Noreg må ikkje berre oppfylle forpliktingane sine etter avtalen, men ta eit ekstra ansvar som eit av dei rikaste landa i verda med store moglegheiter til å gjennomføre eigen klimapolitikk. Norsk klimafinansiering som støttar utsleppskutt, tilpassing og erstatning for tap og skade i sør, skal spegle Noregs rettferdige del av den globale dugnaden for å oppnå måla i Parisavtalen basert på historisk ansvar og økonomisk kapasitet.

RAUDT VIL:

- a. At Noreg skal kutte utsleppa sine med 70 prosent innan 2030 samanlikna med 1990-nivå og vere eit nullutsleppssamfunn innan 2050.
- b. At det skal utarbeidast sektorvise handlingsplanar for utsleppskutt fram mot 2030. I planane skal det takast sosiale og distriktpolitiske omsyn.
- c. At det i samband med statsbudsjettet skal lagast forpliktande sektorvise klimabudsjett for kommande år i tråd med klimamåla.
- d. At kutta i klimagassutsleppa skal takast innanlands, ikkje gjennom kvotekjøp, utan at ambisjonane om å bidra med klimafinansiering til utsleppskutt i andre land skal kuttast.
- e. At klimapolitikken skal underleggjast ein politisk og demokratisk kontroll. Forureiningslova skal brukast aktivt for å påleggje utsleppskutt for bedrifter og sektorar.
- f. Auke løyvingar til miljø- og klimatiltak i sør gjennom bilaterale og multilaterale kanalar i form av gåver heller enn lån, slik at dette ikkje aukar gjeldsbyrda i sør. Merksemda skal vere retta mot å ta igjen etterslepet i klimafinansiering til klimatilpassing og omfatte alle berekraftsmål og omsyn til

naturmangfald og menneskerettar.

- g. Verne regnskogen i Noreg og gi økonomisk støtte til å verne tropisk regnskog i sør.
- h. Stoppe dreneringa av myr og torvmark og satse på karbonfangst og lagring i jord.
- i. At det skal etablerast ein eigen rekneskap for utslepp som er skapte i utlandet gjennom varer som blir importerte til Noreg og internasjonale flyreiser, og at det skal setjast konkrete, talfesta mål for reduksjon også av desse utsleppa i same takt som andre utslepp.
- j. At staten skal kjøpe opp miljøbedrifter som er truga av utflagging eller nedlegging.
- k. Ha ei statleg satsing på forskning på thoriumkraftverk som ein del av den globale klima- og energiløysinga i framtida.
- l. At det totale klimagassutsleppet i Noreg skal innehalde utslepp frå det norske forsvaret, både nasjonalt og internasjonalt. Noreg krev at dette skal gjelde klimagassutsleppa i FN hos alle land. Det gjeld òg produksjon av våpenutstyr og krigsøvingar.
- m. At Noreg skal leie arbeidet globalt for ein internasjonal avtale under Parisavtalen mellom olje- og gassproduserande land for felles kutt i produksjon og sal av petroleum.
- n. At utslepp frå norske skip i NOR og NIS skal inn i norsk utsleppsstatistikk.
- o. At Noreg skal verne og restaurere område med tareskog, ålegras og andre viktige leveområde i havet som bidreg til å binde karbon.
- p. At fritaket i CO₂-avgifta på mineralske produkt for naturgass som blir brukt i veksthusnæringa, skal avviklast så raskt som mogleg.
- q. At det blir innført ei klimaavgift på uttak av torv slik at utsleppa blir prisa på same nivå som andre utslepp av klimagassar.
- r. At staten skal finansiere alle nødvendige flaum- og skredsikringstiltak og sikring mot heving av havnivået som følgje av klimaendringane.
- s. At ein sektorovergripande plan for klimatilpassing i Noreg skal lagast. I tillegg til å sikre naturen sine eigne tilpassingsevner gjennom å verne meir natur, inkludert grønne areal i byane, skal klimatilpassingsplanen rette seg mot det enorme vedlikehalds- og oppgraderingsbehovet i kommunale og fylkeskommunale vass- og avløpsanlegg, bygg (inkludert skular, barnehagar og omsorgsbustader), veg, transport og annan infrastruktur. Planen skal ha konkrete mål som gjer heile Noreg betre rusta mot klimaendringar og framtidige kriser, og samtidig sysselsetje lokal arbeidskraft og styrkje kommunal kunnskap og kompetanse om tilpassing.

11.2 Energieffektivisering

Klimaendringane kjem av utslepp frå bruk av fossile energikjelder, men samtidig kan ikkje løysinga vere å byte til fornybar energi som blir produsert med store naturinngrep. Vi må først og fremst redusere energiforbruket, fordi den mest miljøvennlege energien er den som ikkje blir brukt. Raudt ønskjer ei nasjonal satsing på redusert energibehov og -forbruk, energieffektivisering, energisparing og opprusting av eksisterande kraftverk med statlege tilskot.

RAUDT VIL:

- a. Ha statlege tilskot på minst 5 milliardar i året med mål om å redusere energiforbruket med 10 twh i eksisterande bygg innan 2030 og halvare energiforbruket innan 2040.
- b. Auke Enova-støtta til energieffektivisering, særleg til tiltak som blir gjennomført i private bustader. Vidare auke den statlege innsatsen for at grunnvarme blir vurdert for alle nye større bustadbyggjeprojekt.
- c. Differensiere elavgifta for hushald ved å senke avgifta for basisforbruk og auke avgifta til unødvendig luksusforbruk.
- d. At plan- og bygningslova må stille strenge krav til energibruk i bygg. Passivhus og nullenergihus må vere standarden i større byggjeprojekt.
- e. Avvikle ordninga med at kostnadene til nye og store overføringslinjer blir belasta alle straumkundane. Desse linjene er kommersielle transportvegar som er berekna for eksport, med relativt store energitap, og er ikkje ein del av straumforsyninga til folket.
- f. at staten skal ta ei aktiv rolle i effektiviseringa av bygg, ikkje berre dele ut støtte og tilskot.
- g. At det før det blir inngått nye kraftavtalar med kraftforedlende industri, må finnast ein forpliktande plan for energieffektivisering.

11.3 Klimarabatt

Alle skal kunne leve miljøvennleg, uavhengig av kvar ein bur, eller kor stor lommebok ein har, og det må koste å forureine mykje. Derfor foreslår Raudt fleire progressive og differensierte avgifter og fleire fellesskapsløysingar framfor flate avgifter som er like uansett kor mykje du tener, og kor mykje du forbrukar. Men ein del avgifter er det vanskeleg å differensiere fordi dei omfattar mange ulike varer og tenester. Eit slikt døme er CO₂-avgifta. Derfor ønskjer Raudt å utvikle ei tilbakebetalingsordning eller ein klimarabatt der ein aukar CO₂-avgifta. Raudt ønskjer òg at denne auken i sin heilskap blir betalt tilbake etter modell frå KAF

(karbonavgift til fordeling) eller «grøn check» (grøn sjekk) i Danmark. Ein slik klimarabatt vil gjere at dei som bruker meir enn gjennomsnittet, går i minus, medan dei som bruker mindre, går i pluss. Ordninga må byggje på dei viktige prinsippa som er lista opp nedanfor.

RAUDT VIL:

- a. At ordninga er progressiv med ei øvre inntektsgrense for kven som får tilbakebetalinga.
- b. At dei som bur og arbeider i distrikta, får ein distriktskompensasjon ved at dei får eit noko høgare månadleg beløp enn resten av befolkninga, for å kompensere for større transportavstandar og mindre tilgang til klimavennlege transportalternativ.
- c. At ho har eit barnetillegg som speglar at familiar med barn forbrukar meir. Det må jobbast for at slike ordningar blir internasjonale, slik at også utslepp som er knytte til importerte varer, blir inkluderte.
- d. At Noreg i dei internasjonale klimaforhandlingane / COP-prosessen arbeider for karbonskatt på internasjonal skipsfart og luftfart, der inntektene går inn i det grønne klimafondet i FN og blir fordelte av FN til klimatilpassing i fattige land og for utsette befolkningsgrupper. Karbonskatten kan til dømes starte på 25 USD/tonn CO₂ og stige med 10 USD/tonn CO₂ i året.
- e. At Noreg i dei internasjonale klimaforhandlingane / COP-prosessen går inn for eit totalforbod mot bruk av «off-sets», ei ordning som inneber at rike land kan finansiere utsleppsreduksjonar i fattige land og på denne måten kjøpe seg utsleppsløyve som fritek dei frå å gjere noko med egne utslepp.

Kap. 12: Natur

Tolegrensene til naturen set rammene for eksistensen til menneska. Vi har allereie overskride fleire av tolegrensene til jordkloden. Naturressursane blir forbrukte for å oppnå kortsiktig profitt utan tanke på livsgrunnlaget til generasjonane i framtida. Vi har framleis tid til å skape eit samfunn som tek omsyn til naturen, og som gir menneska høg livskvalitet. Men då må bruken av naturressursar styrast innanfor rammene av tolegrensene til naturen i staden for behovet til kapitalismen for evig og stadig større vekst. Dette inneber å ta vare på naturmangfaldet og økosystema og redusere forureining og utslepp av miljøgifter og andre skadelege stoff i naturen.

Fns naturpanel viser at nedbygginga av areal er den største trusselen mot naturmangfald. I Noreg har ei marknadsstyrt tilnærming utan heilskapleg planlegging ført til at naturen har blitt bygd ned og splitta opp bit for bit. Dette gjeld mellom anna plasseringa av datasenter, utbygginga av vindkraft i urørt natur og hytteutbygginga. Petroleumsverksemda, oppstykinga av havet og havbotnen og øydelegginga av fjordar osv. På grunn av industri og fiskeoppdrett er ein del av øydelegginga av naturen og naturmangfaldet. Noreg må gjere meir, både heime og ute, for å bidra til at verda stansar tapet av natur.

12.1 Stanse nedbygging av natur

RAUDT VIL:

- a. Praktisere ei føre-var-haldning til alle naturinngrep.
- b. Sikre at den verdifulle naturen i Noreg blir kartlagd innan 2030, slik at vi kjenner naturmangfaldet og kva verdiar vi forvaltar, og veit kvar dei viktige naturressursane finst. Innan 2025 skal det lagast nasjonale verneplanar som særleg tek vare på område som i dag ikkje er godt nok verna, mellom anna kulturlandskap, skog og kystområde.
- c. At det skal setjast krav til uavhengig kartlegging av naturmangfald ved større utbyggingsprosjekt og arealbruksendringar. Arealbrukendringar skal krevje fastsette mål om arealnøytralitet, der kompenserte areal skal ha same verdi som det som blir nedbygd, særleg ved utbygginga av hytter og infrastruktur. Ny hyttebygging skal berre skje innanfor eksisterande område for fritidsbustader med etablert infrastruktur.
- d. Sikre at det normalt ikkje blir bygd i naturområde som har dokumentert biologisk eller landskapsmessig ekstraverdi. Dersom det må byggjast i eit slikt område, må tilsvarande representativt område restaurerast andre stader i landet. Oppsplitting av intakte og villmarksprega naturområde skal stoppast.
- e. Utvide naturmangfaldlova til å gjelde heile den norske økonomiske sona (200 nautiske mil), og det skal lagast ein verneplan for å sikre minst at 30 prosent av dei maritime økosystema innanfor denne sona er verna innan 2030.
- f. Innføre ein ny plan for nasjonalparker og andre verneområde som skal sikre eit representativt vern av norsk natur. Desse områda skal takast vare på i tråd med formålet i vernereglane. Oppretting og forvaltning av verneområde må ikkje hindre reindrift og annan tradisjonell samisk naturbruk.
- g. Sikre at INON (inngrepsfri natur i Noreg) er eit viktig kriterium for kvar det ikkje skal byggjast ut. Vern av INON skal vere eit mål i seg sjølv i forvaltninga.
- h. Verne 10 prosent av den produktive skogen innan 2025. Det skal ikkje givast tilskot til å ta ut biologisk gammal skog, og subsidieordninga til hogst i bratt terreng skal avviklast.
- i. Bidra til at det blir vedteke ein nasjonal plan for restaurering av natur i tråd med internasjonale forpliktingar, både når det gjeld økosystem, naturtypar og trekkvegar for til dømes villrein.
- j. Tilbakeføre plan- og arealforvaltninga til Klima- og miljødepartementet, og setje av midlar til kompetansetiltak for å ta vare på natur i arealplanlegginga.
- k. Opprette eit uavhengig miljøklageorgan i Noreg, som i nabolanda våre, som gir folket og organisasjonar høve til rettsleg og gratis å kontrollere at miljølovgivinga faktisk blir overhalden, slik at rettstryggleiken til naturen blir styrkt.

12.2. Sikre berekraftig bruk av havressursane og verne marine økosystem

RAUDT VIL:

- a. At den sørlege grensa for iskantsona skal gå der isfrekvensen var 0,5 prosent i april månad 2019.
- b. Sikre at regelverket som regulerer bruk av havbotnen på den norske kontinentalsokkelen, blir tilpassa dei framtidige teknikkane for mineralutvinning. Alle avgjerder skal ta avgjerande omsyn til å verne artsmangfaldet og til at økonomisk gevinst skal tilkomme fellesskapet i Noreg.
- c. Sikre internasjonalt arbeid for og det norske bidraget i vern og berekraftig bruk av biologisk mangfald på havbotnen i det opne havet. Noreg skal vere ein pådrivar for arbeidet i Den

internasjonale havbotnsstyresmakta (ISA) og jobbe for at ein blir einige om at tilleggsavtalen under havrettskonvensjonen skal omfatte rettferdig og berekraftig regulering av marine biologiske ressursar, genetisk materiale og digital bruk av dette, til dømes medisin og industri.

- d. Bidra til at Noreg jobbar aktivt for at utforsking og utvinning av ressursane på havbotnen utanfor nasjonal jurisdiksjon skal forvaltast etter føre-var-prinsippet. Ved utvinning skal dette gjerast på ein berekraftig måte.
- e. At før det blir delt ut konsesjonar, skal det gjennomførast testprosjekt som ein kan hauste erfaring av. Noreg skal jobbe for at konsekvensutgreiingar blir ein del av det internasjonale regelverket for havbotnen. Noreg skal jobbe for å fremje at utviklingslanda får sin tredel av ressursane.
- f. At Noreg skal spele ei pådrivarrolle for internasjonalt bindande reglar som reduserer handlingsrommet under flaggstatsjurisdiksjonen for å gjennomføre dei same standardane for norske aktørar i området utanfor norsk jurisdiksjon. Noreg skal vere ein pådrivar for at International Seabed Authority utviklar strenge miljøstandardar for all aktivitet på havbotnen.

12.3 Bevaring av artsmangfald og levedyktige bestandar

RAUDT VIL:

- a. Verne artane og det genetiske mangfaldet deira på lang sikt i levedyktige bestandar i dei naturlege utbreiingsområda deira.
- b. Oppdatere raudlistene for artar og naturtypar kvart femte år. Det skal gjerast meir for artar når dei nærmar seg «kritisk truga». Føresegnene i naturmangfaldslova om «prioritert art» og «utvald naturtype» skal brukast i mykje større grad enn i dag.
- c. Sikre plassen til rovdyra i dei norske økosystema. Det skal vere låg terskel for skadefelling av rovvilt i beiteprioriterte område, og det skal vere høg terskel for uttak i rovviltprioriterte område.
- d. Skjerpe regelverket om framande organismar og praktisere det strengare. Det skal brukast meir ressursar på å kjempe mot framande organismar.
- e. Forvalte villrein ut frå eigenverdien til reinen og som ein viktig ressurs for jakt, menneskemat, kulturlandskap, kulturarv og biologisk mangfald.
- f. At Noreg skal bidra økonomisk i arbeidet med ein ny, global naturavtale under biomangfaldskonvensjonen. Nasjonale bidrag i avtalen bør ikkje vere frivillige, men forpliktande og basere seg på føre-var-prinsippet og at forureinaren betalar.
- g. At beiting i utmark blir prioritert for å utnytte dei enorme beiteressursane og for å sikre det biologiske mangfaldet av planter.

12.4 Forsvar av allemannsretten i strandsona

Sjølv om Noreg er eit land med lang kyststripe, er tilgangen til sjø og strender eit knappleiksgode som ikkje blir godt nok forvalta. Viktige naturtypar og naturmangfald må ofte vike for utbyggingsinteresser. Folk flest blir i aukande grad fortrenge av rike og velstående. Særleg gjeld dette langs Oslofjorden og i andre folkerike område. Dette skjer sjølv om allemannsretten historisk har stått sterkt i Noreg, og sjølv om både byggjeforbodet i 100-meterbeltet, ferdselsretten og naturmangfaldet skal vere verna i lov.

Dei rike si privatisering av strandsona skjer gjennom oppkjøp av strandeigedommar til fleire titals millionar kroner, men også gjennom at pengemakt blir brukt til å hyre inn dyr advokathjelp for å få gjennom dispensasjonssøknader eller for å forhindre at dei må fjerne lovbrøt. I fleire kommunar er det òg avdekt korrupsjonsliknande forhold, der dei med pengar eller «gode» kontaktar har kunna påverke avgjerdestakarar til å handle i strid med lova.

Langs Oslofjorden blir ca. 85 prosent av dispensasjonssøknadene innvilga. I staden for å vilje gjere noko med dette foreslo Solberg-regjeringa (2020) fleire lov- og regelendringar som vil føre til endå meir nedbygging av strandsona over heile landet.

RAUDT VIL:

- a. Praktisere likskap for lova i strandsona. Styresmaktene må sørge for at allemannsretten blir respektert. Ulovleg privatisering må meldast og straffast hardare.
- b. Stoppe alle inngrep i strandsona som ikkje er til klar fordel for allmenta eller naturmangfaldet. Talet på dispensasjonar frå byggjeforbodet må drastisk ned, og kommunar må slutte å leggje byggjegrænse nærare enn 100 meter frå sjøen.
- c. Stoppe lokalpolitikarar i å godkjenne kommune- eller reguleringsplanar som svekkjer allemannsretten og naturmangfaldet i strandsona.
- d. Etablere eit stort statleg fond som gjer det mogleg for kommunane å kjøpe opp langt fleire strandeigedommar til fordel for allmenta.

- e. At staten må sikre forvaltning til beste for allmenta og for natur- og kulturvernet ved sal av tidlegare forsvarseigedommar og ikkje nødvendigvis selje til høgstbydande.
- f. Påleggje kommunane å utarbeide ein plan for å få fjerna alle ulovlege skilt og stengsler og privatiserande tiltak i strandsona og eventuelt tilføre ressursar som gjer dette mogleg. Ingen grunneigarar må få sabotere ferdselsretten på eigedommen sin ved at dei lagar sin eigen definisjon av kva som er innmark i strid med lov- og regelverk, og viktige høgsterettsdommar.
- g. Ta frå dei som medvite har bygd ulovleg, retten til å søkje om godkjenning i etterkant. Det skal ikkje lønne seg å satse på «tilgiving framfor løyve».
- h. Handheve 100 meters byggjeforbod langs strand, sjø og vassdrag. I tettbygde strøk skal byggjeforbod handhevast minimum 20 meter frå hovudløpet til elvar og minst 12 meter frå sideløp, gjeldande òg for volumutviding av eksisterande busetnad.
- i. Buplikt (nullkonsesjon) kan vere eit velegna verkemiddel for å motverke at verdifulle areal i kystkommunar blir «beslaglagde» til sommarhus.

Kap. 13: Miljøgifter, avfall og forbruk

Sidan 1990 har det private forbruket i Noreg meir enn dobla seg. Ifølgje ein studie frå NTNU kjem mellom 60 og 80 prosent av miljøpåverknadene på planeten frå forbruket til hushalda. 20 prosent av alle karbonutslepp frå forbrukarane er direkte utslepp frå folk som køyrer bilar og varmar opp bustadene sine. Dei resterande 80 prosentane er sekundære verknader eller miljøeffektar frå produksjon av varer og produkt som vi kjøper. Forbetringane frå ny teknologi blir null ut av auken i forbruket. Raudt jobbar derfor for at det skal vere mogleg å leve gode liv med eit redusert og meir miljøvennleg forbruk. Dette er likevel ikkje berre opp til kvart enkelt individ, og samfunnet samla sett må leggje til rette for auka gjenbruk, betre ordningar for reparasjon og lengre haldbarheit på produkt og stimulere til bruk av produksjonsmateriell som bør vere både kortreist og veileigna til gjenbruk.

Miljøgifter og forureining er ei stor utfordring for både miljø og helse. Problema kjem av både tidlegare og noverande forureining og både lokale utslepp og stoff som blir transporterte med luft- og havstraumar. Opphoping av miljøgifter i næringskjedene, marin forsøpling, lokal luftforureining og miljøgifter i varer og produkt er skadelege for naturen og har negative helseeffektar for menneske. Kunnskapsnivået om omfanget og miljø- og helseeffektane av miljøgifter er heller ikkje godt nok.

13.1 Miljøgifter

RAUDT VIL:

- a. Basere lovgivinga på føre var-prinsippet slik at ingen nye kjemikaliar blir tillatne eller grenseverdiar blir endra før det er dokumentert at det ikkje er skadeleg for menneske eller miljø.
- b. At unntak frå forbod mot miljøgifter skal givast ein absolutt sluttdato, til dømes bruk av kreosot, for å tvinge fram ny, meir miljøvennleg teknologi og meir miljøvennlege produkt.
- c. Trappe opp støtta til opprydding av miljøgifter i fjordar og hamner. Dei som er skuld i forureininga, skal bidra til opprydding. Eigargar av fiskeoppdrett må ta kostnadene med opprydding av forlate eller øydelagt utstyr på land og i sjøen.
- d. Auke innsatsen for å nå målet om stans i bruk og utslepp av prioriterte miljøgifter innan 2030, og lista over prioriterte miljøgifter skal doblast. All bruk av miljøgifter som står på prioritetslista til Miljødirektoratet, skal bli underlagd avgifter.
- e. Innføre globalt forbod mot dei farlegaste miljøgiftene og styrkje miljøgiftsamarbeid og regelverk over landegrensene.
- f. Sikre at miljølovgivinga blir handheva, og at miljøkriminalitet blir straffa hardare gjennom å stramme inn vilkåra for utsleppsløve etter forureiningslova og skjerpe straffereaksjonane for brot på lova.
- g. Styrkje norsk forskning på miljøgifter og forureining, inkludert forskning på cocktail-effekten, hormonforstyrrende stoff og på miljøverknadene av mikro- og nanoformer av stoff.
- h. Faremerke produkt som inneheld miljøgifter og klassifisere dei som farleg avfall.
- i. Sikre full openheit om kva miljøgifter ulike produkt inneheld, og om arbeids- og utsleppsforhold ved fabrikkar som lagar dei miljøgifthaldige produkta vi importerer.

13.2 Gruvedrift og mineral

RAUDT VIL:

- a. Auke mineralavgifta og innføre avgift på gruveavgang.
- b. Sikre at avfall som inneheld miljøgifter, blir handtert på ein forsvarleg måte, og at forureina grunn blir reinsa.
- c. Etablere eit mål om null avfall frå nye gruver og eit sett med avgifter og regelverk for mineralindustrien som fører til alternativ bruk av overskotsmassar, for å fjerne behovet for ytre deponi. Restmassar skal prioriterast til produksjons-, bygg- eller anleggsformål framfor bruk av nye råvarer.
- d. innføre eit nasjonalt forbod mot å dumpe gruveavfall i fjordar, våtmarksområde og vassdrag.
- e. Stille krav til driftsmåte for gruve drift for å redusere inngrepa, redusere avfallsmengda og gi lettare rehabilitering av gruveområda. Det skal stillast krav til underjorddrift i staden for dagbrot der det er praktisk mogleg.

13.3 Forureining

RAUDT VIL:

- a. Skjerpe regelverket og arbeide for betre luftkvalitet slik at det samsvarar med tilrådingane frå Folkehelseinstituttet, og slik gi trygg luft for alle.

- b. Lage ein handlingsplan for lysforureining som taklar problema med LED-oppggradering (kelvin, lysstyrke) og jobbar for enkle teknologiske løysingar for å redusere mengda av kunstig lys som påverkar uterommet.
- c. Jobbe for ein handlingsplan mot støyforureining, som sikrar reduksjon av støy frå dei største støykjeldene vegtrafikk, jernbane, fly og industri.

13.4 Plast og emballasje

RAUDT VIL:

- a. Innføre eit forbod mot unødvendig eingongsplast og sørgje for at Noreg oppnår 70 prosent materialattvinning innan 2025.
- b. Setje høgare mål for reduksjon av plastemballasje og prioritere bruken av andre materiale og ombrukløyningar, til dømes ved å leggje til rette for meir bruk av resirkulert aluminium i innpakking og metallemballasje som kan vaskast.
- c. Auke delen av resirkulert materiale og utvide produsentansvarsordninga for plastemballasje ved å erstatte dagens flate avgift på flasker og boksar med krav om ei gradert miljøavgift som premierer resirkulerte materiale.
- d. Innføre pant på fleire typar emballasje og auke pantesatsen på drikkevareemballasje og vidare jobbe for eit felles nordisk pantesystem.
- e. Auke refill av flytande varer framfor handel av eingongsvarer som kjem med ny plast- eller pappemballasje kvar gong.
- f. Fase ut bruken av plasthaldig granulat på kunstgrasbaner og støtte overgangen til meir miljøvennlege alternativ med strengare miljøkrav ved tilskot til nybygg, drift og rehabilitering av idrettsanlegg.
- g. Jobbe for å finne gode alternativ til plastdekke på leikeplassar som tek vare på tryggleik, framkomst og miljøomsyn.

13.5 Avfall

RAUDT VIL:

- a. Utvide produsentansvarsordninga til fleire produktkategoriar enn det ordningane dekkjer i dag. Vidare auke overføringar frå returselskap til (inter)kommunale renovasjonsselskap slik at prisen speglar dei reelle kostnadene for handtering av produkt som fell inn under produsentansvarsordninga. Dette fører til at kostnadene for handtering blir knytte til forbruk snarare enn å ramme alle kollektivt.
- b. Sikre at alle avfallsplassar har politisk godkjende mål for avfallsminimering. Kommunane skal innarbeide avfallsminimering i miljøplanane sine.
- c. At deponi ikkje skal etablerast mot lokale ønske.
- d. Forby unødvendig import og eksport av avfall. Avfall skal ikkje vere ei lønnsam handelsvare.
- e. Stanse eksport av avfall til utviklingsland og ta ansvar for eige avfall gjennom attvinning i Noreg.
- f. Redusere bruken av deponi for handtering av farleg avfall. I staden må det satsast på reinsing, attvinning og mindre import av avfall.
- g. At private selskap ikkje skal profittere på handtering av farleg avfall. Det skal vere eit nasjonalt, statleg ansvar å drive nasjonale deponi for farleg avfall. Det må vere full openheit rundt drifta av desse deponia.
- h. Leggje til rette for kjemisk attvinning av plast til fordel for mekanisk attvinning av plast for å hindre akkumulering av miljøgifter i resirkulerte plastmateriale. I eit sirkulært krinsløp er det minst like viktig å fjerne miljøgifter frå krinsløpet som å behalde ressursar i krinsløpet. Det er derfor avgjerande at ein ikkje brukar mekanisk attvunnen plast med akkumulerte miljøgifter i nye plastprodukt.

13.6 Meir miljøvennleg og redusert forbruk

RAUDT VIL:

- a. Doble garantitider og reklamasjonsfrist på varene vi kjøper, slik at produsentane blir pressa til å lage varer som har auka levetid og kvalitet, og som kan reparerast.
- b. Forby produkt med planlagd forelding.
- c. At produsentane skal informere tydeleg om miljøavtrykket av produkta, inkludert forventta levetid, og gi tydeleg informasjon om rettane til forbrukarane når det gjeld reklamasjon og reparasjon.
- d. Innføre momsfritak på reparasjonar og utleige av klede, sko, tur- og sportsutstyr, møblar, verktøy og elektronikk. Avgiftssystemet bør brukast til å fremje gjenbruk/oppsirkulering.
- e. Innføre fleire panteordningar på produkt med betydeleg miljøbelastning i produksjonen eller avfallshandteringa.
- f. Bidra til at vi reparerer meir og kastar mindre gjennom å gi støtte til kursing i enkelte reparasjonar og vedlikehald, og dessutan innføre momsfritak.

- g. Opprette fleire offentlege delingstenester for ulike verktøy, reiskapar og andre produkt og støtte lokale og private ordningar for deling og gjenbruk av ting gjennom eksempelvis momsfristak eller direkte støtteordningar.
- h. Jobbe for at det blir stilt krav til at alle kommunar, som del av den lovpålagde hushaldsrenovasjonen, legg til rette for reparasjon, ombruk og attvinning.
- i. Styrkje fagutdanninga innan reparasjonar, rehabilitering og gjenbruk innanfor alle yrkesfag.
- j. At uadressert reklame berre skal kunne sendast til dei som aktivt samtykkjer gjennom ei «ja takk»-ordning.
- k. Bruke offentlege innkjøp strategisk for å fremje berekraftig produksjon og forbruk og sikre at miljø skal vege tyngre enn pris i offentlege innkjøp.
- l. Innføre høgare avgift på luksusforbruk ved å differensiere fleire miljøavgifter mellom moderat grunnivå og unødvendig luksusforbruk.
- m. Innføre ei obligatorisk registrering av alle fritidsbåtar i Noreg innan 2022.

13.7 Farleg uorganisk avfall

Det største deponiet for uorganisk avfall på Langøya utanfor Holmestrand er i ferd med å bli fylt opp. Det går føre seg eit arbeid med å finne ny lokalisering for eit nasjonalt deponi. Raudt meiner det er viktig at Noreg tenkjer på både langsiktige, varige moglegheiter og kortsiktige løysingar i denne saka.

Langøya blir i dag drifta av Norsk Avfallshåndtering (NOAH). NOAH tener store pengar på å deponere avfall frå Noreg og importerer òg store mengder avfall frå andre land. Raudt meiner avfallshandteringa i framtida ikkje skal bestemast av kva som er mest lønnsamt for eit kommersielt selskap. Avfallshandteringa skal leggje til rette for behova for norske industriarbeidsplassar, langsiktig miljøforvaltning, reduserte klimagassutslepp og eit styrkt Distrikts-Noreg. Raudt går inn for offentleg eigarskap i framtidig deponidrift og storstila satsing på attvinning med offentleg støtte.

Raudt meiner offentleg drift av deponi må gjerast med full openheit og innsyn i metodar for behandling av avfall, kva som blir resirkulert, og kva som blir deponert. Noreg må oppfylle forpliktingane i Baselkonvensjonen som seier at for å minimere transport av farleg avfall må det behandlast så nært avfallskjelda som det er teknologisk mogleg. Ein konsekvens av dette må vere full stans i unødvendig import av avfallet i andre land.

For å leggje til rette for industriarbeidsplassane i framtida meiner Raudt det må stillast strengare krav til reinsing saman med statlege støtteordningar for utvikling og etablering av reinare og meir effektiv reinseteknologi.

Raudt meiner at staten må leggje til rette for og bidra til å finansiere regional avfallsteknologi for norske industriarbeidsplassar. Til dømes er hjørnesteinsbedrifta Kronos Titan i Fredrikstad avhengig av å handtere tynnsyre som avfallsprodukt frå produksjonen. Det finst tekniske løysingar for inndamping (og reinsing) av tynnsyre, men i dag er løysingane dyre og energikrevjande.

I Sverige blir det i desse dagar bygd reinseanlegg for flygeoske. Det same kan Noreg få til. Fram til Noreg har dette på plass, må det opnast for eit samarbeid mellom land.

Den politiske prosessen med å etablere eit nytt nasjonalt deponi viser heilt tydeleg at kommersielle interesser har vore viktigare enn miljø, eksisterande arbeidsplassar og lokalsamfunn. I Dalen gruver i Brevik i Telemark har eit unisont lokalsamfunn gått mot deponiplanane. Eit eventuelt deponi der vil bety kroken på døra for dagens gruve drift og viktige arbeidsplassar. På Raudsand i Molde kommune i Møre og Romsdal er det planlagt ei deponidrift som inneber risiko knytt til transport, forureining av fjordsystemet og grunnvatn. Raudt går imot begge desse lokaliseringane.

Nye løysingar for sirkulering og deponering av farleg uorganisk avfall må plasserast der det påverkar naturen og miljøet rundt i så liten grad som mogleg. Raudt meiner at ei god løysing er å sjå på fleire ulike lokaliseringar og opprette eit tett samarbeid med nabolanda våre for å sikre mest mogleg attvinning av avfall. Eit steg i rett retning vil vere å konsekvensutgreie relevante område for deponiverksemd. Det er ein absolutt føresetnad at eit nasjonalt deponi blir følgt opp med storstila investering i veg og infrastruktur, som er på plass før eit deponi blir teke i bruk. Berre slik kan ein sikre trygg transport av farleg, uorganisk avfall. Raudt vil ha ei storstila statleg finansiert forskning på og investering i teknologiske løysingar for avfallsreduksjon, resirkulering og minimering av behov for avfallsdeponi.

Dette er ein avfallspolitikk for miljøet i framtida, lokalsamfunn, verdiskaping og arbeidsplassar.

Kap. 14: Samferdsel og kollektivtransport

Det er inga tvil om at vi allereie no må endre på korleis og kor mykje vi reiser, og korleis vi transporterer varer og tenester. Moglegheita for rørsle over avstand kan ikkje avhenge av verken geografi eller økonomisk situasjon, men vere ei lik moglegheit for alle menneske innanfor tolegrensene til planeten. Transportsektoren må organiserast på ein mest mogleg miljøvennleg og sikker måte.

Offentlege, kollektive transporttenester bli tilbydde på lik linje med andre tenester. Eit godt kollektivtrafikknett gjer behovet for privatbilar mindre, slik at målet om ingen nysal av fossilbilar innan 2025 blir nådd og utslepp blir redusert. Dette gir betre folkehelse gjennom betra trafikktryggleik, redusert lokal luftforureining og tilrettelegging for auka mosjon som del av transportsystemet. Eit samfunn med lågare utslepp av klimagassar og som stansar tap av naturmangfald og matjord, har ikkje nytte av meir motorvegar, større flyplassar og andre investeringar som aukar trafikken. Midlane vi i dag bruker på dette, kan førast over til kollektivtrafikk, vedlikehald av eksisterande vegnett og elektrifisering av ferjer. Vi må byggje høghastigheitsjernbane framfor vegutvidingar, satse på sykkel og gi buss, trikk og bane forrang i byane. Dette må skje parallelt med det blir lagt til rette for eit desentralisert arbeids- og tenestetilbod. Flytrafikken mellom byane i Sør-Noreg må reduserast kraftig ved eit betre togtilbod, medan kortbanenettet i nordlege distrikt må haldast oppe som ein sentral del av infrastrukturen.

Raudt går imot utviding av vegkapasitet i byområda. Planlagde motorvegprosjekt i byområda må skrinleggjast. Vi må heller satse på rassikring og trygge vegar i heile landet. Trafikktryggleik og framkomst skal ikkje vere reservert for byar og tettstader. I byane ønskjer vi omgjerung av bilkøyrefelt på eksisterande fleirfeltvegar til bussfelt og eventuelt felt som er øyremerkte godstransport. Raudt meiner dessutan at parkeringsarealet i byane må reduserast – ein stor del av det bør gjerast om til grøntområde og bustadtomter.

14.1 Eit samferdselssystem for miljø og tryggleik

RAUDT VIL:

- a. Sikre at Nasjonal transportplan held fram med å vere eit verktøy for ei samordna planlegging av norsk transportinfrastruktur, med mål om ein kraftig reduksjon av den totale miljøbelastninga frå transportsektoren og samtidig bidra til auka tryggleik.
- b. Ikkje byggje kapasitetsaukande motorvegar. Trafikktryggleik skal takast vare på gjennom oppgradering av eksisterande vegnett, gul midtstripe, vegskulder, ras- og flaumsikring og to- og trefeltsvegar med midtdelar.
- c. I hovudsak å ikkje tillate høgare fartsgrense enn 90 km/t.
- d. Seie nei til ferjefri E39, inkludert prosjekt som Rogfast og Hordfast.
- e. Seie nei til ferjefri E39 frå Stavanger til Trondheim. Veg (E16) og bane mellom Arna og Voss og rassikring må ha førsteprioritet.
- f. Seie nei til motorveg gjennom Lågendeltaet verneområde, som i dag har dei strengaste vernereglane i lova.
- g. Skifte namn på byvekstavtalar tilbake til bymiljøavtalar, der eit betra bymiljø og ikkje ytterlegare vekst blir konkretisert som hovudmålet med avtalane. Raudt vil at staten skal ta ein større del av finansieringsansvaret i fordelingsnøkkelen for byvekstavtalane. Kollektivtrafikk, gang- og sykkelvegar må få auka prioritet i avtalane.
- h. Etablere og forhandle fram eigne bygdevekstavtalar mellom staten og distriktkommunar etter modell frå byvekstavtalane. Bygdevekstavtalane skal vere lokalt forankra, og det årlege bidraget til staten skal komme gjennom statsbudsjettet. Bygdevekstavtalane skal ha som mål å oppnå nullvekst i persontrafikken, gjere det meir attraktivt med gang-, sykkel- og kollektivtransport og dessutan å svare på lokale utfordringar.

14.2 Jernbane og sjø framfor veg og luft

RAUDT VIL:

- a. Sikre eit betre hurtigbåttilbod på strekningar langs kysten.
- b. Innføre gratis ferjetransport for alle og ytterlegare redusere prisar på båt for dei som pendlar til arbeid, utdanning eller offentleg velferdstilbod.

- c. Satse på meir gods på bane og sjø. Dette krev eit nærare samarbeid med Sverige om lågare transportprisar på jernbana, lengre godstog og tiltak mot sosial dumping både på terminalane og i transportbransjen. Hamneinfrastrukturen skal òg utviklast slik at meir av godstrafikken kan takast sjøvegen. Samlastingsterminalar som kan handtere gods frå sjø og direkte over på bane, skal prioriterast. Eit minstemål må vere at 30 prosent av godset på veg over 300 km blir overført innan 2029.
- d. Ha elektrifisering av ferjeflåten og hurtigbåtar og samtidig stimulere til elektrifisering av privat skipsfart.
- e. Ha eit styrkt statleg engasjement i forskning og utvikling innan ny, fornybar energi som drivstoff for skipstransport. Staten må ta eit økonomisk medansvar for skiping av ladestasjonar ved hamnene i landet.
- f. Avslutte anbod på person- og godstrafikk på jernbane og reversere privatiseringa av jernbana.
- g. Auke vegavgifta for tungtransport, der jernbane eller andre meir miljøvennlige transportalternativ finst.
- h. Hindre bygginga av rullebane nr. 3 på Gardermoen og utvidingar av andre store flyplassar.
- i. Redusere flytrafikken mellom dei største byane i Sør-Noreg gjennom fleire togavgangar, dobbeltspor og bygging av høghastigheitsbaner. Det skal innførast ei progressiv avgift på flybillettar mellom dei største byane i Sør-Noreg.
- j. Tilbakeføre Avinor til å vere ein statleg etat der utbyggingar blir vedtekne i Stortinget og finansierte over statsbudsjettet. Kapasitetsutvidinga av flyplassar skal vere unntaksløysingar. Andre transportformer, særleg skjenegåande transport, skal prioriterast. Unntaket er dei nordlegaste fylka, der flytrafikk er ein del av den lokale infrastrukturen. Avinor skal ikkje ha eit mål om vekst i trafikken, men om redusert flytrafikk mellom dei store byane.
- k. Gjennomføre ei nødvendig forlenging av rullebaner på kortbanenettet.
- l. Styrkje kortbanenettet i nord med fleire avgangar og fleire FOT-ruter, og ha eit prøveprosjekt med elfly i nord når det blir teknologisk mogleg.
- m. Jobbe mot gjenopning av Moss lufthavn Rygge som sivil flyplass.
- n. Avvikle taxfree-ordninga. Fram til dette skjer, bør Vinmonopolet ta over drifta.
- o. Primært innføre eit forbod mot privatfly, sekundært leggje høgare avgifter på dei.

14.3 Kollektivtransport

RAUDT VIL:

- a. Ha eit prøveprosjekt med mål om gratis kollektivtransport over heile landet for alle. I større byar skal gratis kollektivtrafikk kombinerast med restriksjonar for biltrafikken.
- b. Satse meir på skjenegåande transport. Dette inkluderer Bybanen i Bergen. Raudt jobbar for at byggjetrinn 5 for Bybanen skal bli ein del av Nasjonal transportplan, og at prosjektet skal fullfinansierast av staten – ikkje ved hjelp av uføreseielege bompengavgifter.
- c. Gi fullt skattefrådrag for arbeidsreiser med kollektivtrafikk, inkludert båt- og ferjetrafikk.
- d. Innføre reisefrådrag på skatten frå første kilometer for personar som køyrer kollektivt til jobb.
- e. Omgåande innføre gratis månadskort til ungdom og studentar (utan aldersgrense), minstepensjonistar og uføre, som gir rett til eit uavgrensa tal på reiser med all kollektivtransport.
- f. Ha fleire ordningar der taxiar køyrer som kollektivtransport på faste, førehandsbestilte ruter til lokal kollektivtransportpris.
- g. At kollektivtransporten skal sikrast heile året uavhengig av skuleruter.
- h. Avslutte anbodspolitikken for kollektivtransporten. Det offentlege skal eige og drive kollektivtransporten.

14.4 Trafikkregulerande tiltak og sykkel

RAUDT VIL:

- i. Innføre trafikkregulerande tiltak som det ikkje er mogleg for dei rike å kjøpe seg forbi, som omgjerung av bilkørefelt på eksisterande fleirfeltveggar i storbyområda til bussfelt og eventuelt felt som er øyremerkte for godstransport og dessutan reduksjon av parkeringsarealet i byane.
- j. Innføre ei trafikkregulerande avgift på persontrafikken i dei større byane som tek høgde for den økonomiske ståstaden til den enkelte. Dette føreset at kollektivtilbodet i dei aktuelle områda blir styrkt.
- k. Arbeide for å inkludere rabattar basert på inntekt og geografi og dessutan verdi av last på større bilar dersom det blir teke i bruk ulike modellar for bompengar og vegprising.
- l. At det skal etablerast samanhengande sykkelvegnett i alle byar og tettstader og mellom tettstader som ligg nær nok kvarandre til at sykkel er eit realistisk alternativ. Trafikkgruppene skal skiljast så langt det er mogleg, og nye sykkelvegnett skal ta vare på opplevd tryggleik, framkomst og bidra til å redusere sykkelulykker.
- m. Ha fleire bysykkelordningar
- n. Jobbe for nasjonale retningslinjer som gir kommunane moglegheit til å regulere utleiga av elektriske sparkesyklar og liknande framkomstmiddel.

14.5 Miljøvennleg drivstoff

RAUDT VIL:

- a. Ta i bruk drivstoff som er meir klimavennleg på all offentleg transport der det er mogleg, slik som biometangass, hydrogen og elektrisitet.
- b. Differensiere avgiftene på drivstoff, slik at drivstoff i distrikta er billigare enn i dei store byane.
- c. Byggje ut god kapasitet av hurtigladarar for elbil i alle kommunesenter.
- d. Innføre eit makstak for elbilsubsidiar, slik at den delen av kjøpesummen som er over dette nivået, får dei same avgiftene som andre bilar.
- e. Ha større satsing på hydrogen som drivstoff.

14.6 Veinettet et nasjonalt ansvar

RAUDT VIL:

- a. At utbygginga av fylkesvegar, riksvegar og stamvegar ikkje skal finansierast av bompengar.
- b. Atterreise Statens vegvesen som ein samla etat med ansvar for både bygging av infrastruktur og vedlikehald. Nye veier AS skal avviklast.
- c. Prioritere utbetringa av farlege vegstrekningar og ulykkespunkt med midtdelarar der det er formålstenleg og rassikring på utsette stader.
- d. Utvide dei smalaste fylkes- og riksvegane slik at dei blir minimum 6 meter breie, og at dei kan merkjast med gul midtstripe.
- e. At all infrastruktur skal byggjast, driftast og haldast ved like av det offentlege.
- f. At når statlege vegar blir reklassifiserte til fylkesvegar, skal det følgje med auka overføringar tilsvarande driftsutgiftene med å halde ved like vegane. Den same overføringa skal kommunane få når fylkesvegar blir reklassifiserte til kommunale vegar.
- g. Innføre forbod mot kabotasje.

14.7 Ei jernbane som er rusta for framtida

RAUDT VIL:

- a. Byggje høghastighetsjernbane med dobbeltspor til bruk for auka regional og langdistansetransport for personar og gods, med det eksplisitte målet å redusere trafikk på veg og med fly.
- b. At talet på sovevogner blir auka vesentleg, og at det blir skaffa fleire togsett for langdistansetrafikken slik at det blir avgangar annankvar time mellom Oslo og Stavanger, Bergen og Trondheim.
- c. Sikre at jernbaneutbygging skjer gjennom offentleg prosjektfinansiering for å sikre ei hurtig utbygging.
- d. Utvide jernbanenettet til heile landet og kople det saman med svenske og finske linjer. Ofotbanen er den tyngst trafikkerte jernbana i landet og har for liten kapasitet. Det skal byggjast dobbeltspor på Ofotbanen. Det skal òg innførast eit samarbeid med Sverige og Danmark for å kople norsk høghastighetsjernbane til kontinentet og ha tilbod om nattog til Tyskland frå Oslo. Systemet for billettsal for slike tog skal gjerast enklare gjennom samarbeid mellom land..
- e. Satse på elektrifisering av jernbana, fleire dobbeltspor og fleire lange kryssingsspor på enkeltspora jernbane. Oppgradering av Nordlandsbanen skal prioriterast. Utbygging av Nord-Norgebanen frå Fauske til Harstad og Tromsø skal inn i nasjonal transportplan og blir sett i gang i løpet av perioden. For å valde minst mogleg skade skal omsyn til reindrift og naturmangfald prioriterast ved val av trasé og bygg.
- f. Opprette eit prøveprosjekt med hydrogendrivne lokomotiv som alternativ til elektrifiseringa av Nordlandsbanen.
- g. Oppgradere alle eksisterande baner med fleire kryssingsspor, fleire parallelle spor og meir effektive terminalar.
- h. Fullføre utbygginga av fjernstyring på stambanenettet.
- i. Halde oppe eksisterande jernbanelinjer med ulik trasé der det er eit stort gods- eller passasjergrunnlag, også etter at høgfartsbaner er bygde.
- j. Ta inn vedlikehaldsetterslepet på eksisterande banenett så fort det er teknisk mogleg.
- k. Bringe i stand eksisterande banenett til å stå mot auka ekstremvær i framtida.
- l. Renasjonalisere jernbanen i Noreg og atterreise ho som ein samla etat med ansvar for både infrastruktur, transport, vedlikehald og reinhald.
- m. Leggje ned veto mot jernbanepakke 4 frå EU og reversere han dersom han blir vedteken.
- n. Skifte namn på Vy til NSB og samle ei rekkje av selskapa som i dag driv jernbanen, under éin paraply.
- o. Slå saman Flytoget og NSB (Vy).
- p. forlengje Gjøvikbanen til Moelv med bru. Vidare binde saman Gjøvikbanen og Dovrebanen.
- q. Byggje lyntog Oslo–Bergen/Stavanger over Haukeli.

14.8 Universell og føreseieleg transport

RAUDT VIL:

- a. Lovfeste krav om at generelt tilgjenge / universell utforming skal innfriast raskt i all kollektivtransport, på heile reiseruta og i alle ledd for den reisande både fysisk og digitalt.
- b. At dei reisande ved forseinking og innstillingar skal ha rett til å byte til neste avgang uansett operatør, så sant det er plass.

14.9 Cruiseskipsnæringa

RAUDT VIL:

- a. Innføre konsesjonsordning for cruiseanløp med mål om å redusere trafikken kraftig. Konsesjon blir auksjonert ut til høgstbydande. For å delta i auksjonen blir det stilt strenge klima- og miljøkrav, slik som krav om landstraum ved anløp.
- b. Gi kommunane større handlingsrom til å seie nei til cruiseanløp.
- c. Stille krav om nullutslepp frå cruisenæringa innan 2025.
- d. Stille ufråvikelege krav for konsesjonen at Hurtigruten skal ha anløp i alle tradisjonelle hamner for frakt og som kollektivtilbod langs kysten.
- e. Nasjonalisere Hurtigruten når dagens avtale går ut i 2030.
- f. Sikre at cruiseturisme langs norskekysten ikkje skal subsidierast av offentlege midlar.
- g. Atterreise Hurtigruten som kollektiv- og godstilbod for innbyggjarar langs kysten frå Bergen til Kirkenes.

Kap. 15: Dyrevern

På same måten som både menneske og natur blir negativt påverka av kapitalismen, er dyr òg ofte offer for det evige jaget etter profitt. Naturlege habitat forsvinn fordi naturen blir bygd ned, og industriar der dyrehald er sentralt, blir pressa til å velje profitt framfor god dyrevelferd. Dette skaper unødvendige lidningar for dyra, og stadig fleire artar står i fare for å bli utryddingstruga. Synet på at dyr berre skal ha ein underhaldnings- eller nytteverdi, fører òg til manglande dyrevelferd for familiedyr. For å løyse desse problema treng vi eit lovverk som sikrar rettsvernet til dyra og slår hardare ned på dyremishandling. Korleis vi forvaltar naturen, og korleis vi organiserer landbruk og fiskeri, er òg sentralt for å skape eit samfunn utan unødvendig lidning for dyra.

RAUDT VIL:

- a. Flytte veterinærvesenet og ansvaret for dyrevelferdslova frå Mattilsynet under Landbruks- og matdepartementet til eit nytt Statens dyrevern under Klima- og miljødepartementet.
- b. Innføre forbod mot ville dyr i sirkus.
- c. Sikre dyrepoliti i alle politidistrikt og auke løyving til desse og dessutan heve strafferamma for dyremishandling til 5 år.
- d. Innføre obligatorisk ID-merking av familiedyr.
- e. Innføre forbod mot all handel med ville dyr.
- f. Modernisere avl og tilsyn med avl av familiedyr, slik at dette går føre seg ved bruk av databasar og sikrar at dyr det blir avla på, er ved god funksjon og helse. Regelmessig avl av familiedyr skal berre gjerast av oppdrettarar som har gått gjennom eit utdanningsprogram i avl, funksjon og helse.
- g. Få på plass retningslinjer for kven som har ansvar for heimlause familiedyr, slik at rettsvernet til familiedyra blir teke hand om i samsvar med dyrevelferdslova.
- h. Avgrense og fase ut bruken av forsøksdyr til anna enn medisinsk forskning ved mellom anna å styrkje utviklinga av alternativ til dyreforsøk og øyremerkje finansiering til dyrefri forskning og produkttesting. Så lenge det ikkje finst fullgode alternativ til dyreforsøk, skal det vere krav om strengare rapportering for å kunne gjennomføre slike forsøk.
- i. Forby hald av eksotiske dyr som familiedyr.
- j. Halde oppe forbodet mot pelsdyroppdrett og sikre kompensasjon og nødvendige omstillingsmidlar i ein overgangsfase for oppdrettarar som har avvikla produksjon, og innføre importforbod for pelsprodukt.
- k. Forby import og sal av dyreprodukt som er produserte ved metodar som er forbodne i Noreg.
- l. Yngletidsfreding må vere absolutt, og verken hijakt eller bogejakt skal tillatast.
- m. Greie ut ei ordning for subsidiering av kastrering eller sterilisering av kattar.

Del 5 Industri og ressursforvaltning

Kap. 16: Industri

All verdiskaping er viktig for samfunnet, men industrien er i ei særstilling fordi han produserer varer vi kan eksportere, han utviklar ny teknologi, og han gjer det mogleg å nyttiggjere naturressursane. Utan varig høg sysselsetjing, eit høgproduktivt arbeidsliv og fleire verdsleiande industrinæringar ville det økonomiske grunnlaget for ein solid velferdsstat i Noreg sett ganske annleis ut. Derfor er det viktig for Raudt at Noreg skal vere ein industrinasjon, og vi meiner industripolitikken må bli ein viktig del av klima- og miljøpolitikken. Saman sikrar dette livsgrunnlaget vårt – noko å leve av og ein klode å leve på.

I Noreg må ein slik produksjon i stor grad basere seg på naturgitte og menneskeskapte nasjonale fortrinn. Vi har ei lang kystlinje og god tilgang på råstoff, råvarer og kraft.

Vi har òg ein godt organisert arbeidarklasse med ein verdsleiande industriell kompetanse. Slik har det blitt som ein konsekvens av generasjonar med arbeidarkamp. Ein aktiv statleg industripolitikk gir unike moglegheiter til å ta vare på og forsterke dette. Raudt vil støtte alle klubbar og fagforeiningar som vil redusere makta til kapitalen over arbeidskvardagen. Produksjonen kan gjerast meir demokratisk i alle ledd.

Dei siste tiåra har Noreg lagt til rette for ei ekstremt sterk satsing på raskt uttak av olje og gass. Profittmoglegheitene innanfor denne næringa har trekt både kapital og kompetanse til olje- og gassindustrien og i vesentleg grad svekt annan industri og anna næringsliv. Som ein konsekvens av dette har vi fått eit aukande handelsunderskot frå aktivitetane på fastlandet. Likevel har Noreg gjennom vårt store oljedrivne overskot òg bidrege til handelsunderskotet i mange andre land.

Vi må forlate den «næringsnøytrale» konsensusen og gjere industripolitikk om til politikk igjen. Vi må bruke den statlege eigarskapen og konsesjonspolitikken aktivt for å sikre verdiskaping og auka vidareforedling med utgangspunkt i den eksisterande industrien. Råvarene som allereie blir hausta og vunne ut, må brukast til industribygging her heime og ikkje sendast uforedla ut av landet.

For å få til dette må noko av rikdommen frå oljeverksemda takast i bruk. Formålet med oljefondet er å forvalte formuen for framtidige generasjonar. Finansformue på bok har lite å seie om femti eller hundre år dersom industrien samtidig er nedbygd, arbeidsplassane har forsvunne og klimaet har kollapsa. Raudt meiner vi må bruke delar av oljefondet på investeringar her heime, i industribygging og klimavennleg infrastruktur som jernbane og hamner.

16.1 Aktiv industripolitikk

RAUDT VIL:

- a. Opprette eit eige industridepartement med ansvar for arbeidet med å atterreise Noreg som ein mangfaldig industrinasjon. Ein føresetnad for ei velykka industrisatsing er ein nasjonal industripolitikk med konsesjonslover, differensiert arbeidsgivaravgift og andre støtteordningar til industri i distrikta. Den norske tilknytninga til EØS står i vegen for dette. EU og EØS forbyr statleg støtte til industrien og vil dermed at marknaden skal styre. Vi må forlate den «næringsnøytrale» EU-politikken og trasse ESA.
- b. Auke fastlandsindustrien sin del av bruttonasjonalproduktet til 10 prosent og skape minst 100 000 nye industriarbeidsplassar i klimavennlege næringar innan 2025.
- c. Opprette eit nasjonalt industrifond, der ein del av oljefondet blir sett av til å gjere strategiske investeringar i heimleg industriproduksjon, med formål om å sikre teknologisk utvikling, auka eksport av varer, fleire industriarbeidsplassar, auka verdiskaping og meir vidareforedling i Noreg.
- d. At ny og eksisterande statleg eigarskap skal brukast aktivt for å behalde og vidareutvikle industriproduksjon i Noreg, auke graden av vidareforedling og attvinning og sikre lengre verdikjeder i norsk industri.
- e. Innføre ei sterkare ervervs- og konsesjonslovgiving igjen for å verne norsk industri mot utanlandske oppkjøp. Raudt støttar andre land i arbeidet deira for det same.
- f. Stoppe utflagging av lønnsam industri i Noreg og føre ein aktiv politikk for å hente heim industri som er flagga ut tidlegare, eventuelt i samarbeid med dei nordiske nabolanda våre.
- g. At oppdrag i samband med investeringar i offentlege verksemdar og statlege selskap skal givast til produksjonsbedrifter i Noreg. Det skal stillast krav til godt partssamarbeid, faste tilsetjingar, avgrensingar i kontraktskjeder og strenge krav til energieffektivisering, HMS og ytre miljø.
- h. Ha nulltoleranse for subsidieeksport. Enova og andre nasjonale støtteordningar skal rettast mot prosjekt som har ein høg del av verdikjeda lokalisert i Noreg, og prosjekt som gjer det mogleg å reetablere produksjon som tidlegare er flytta ut av landet.

- i. Gi auka tilskot til Enova over statsbudsjettet, spesielt til klimatiltak i industrien.
- j. At den reine fornybare kraftproduksjonen skal brukast som eit industripolitisk og miljømessig verkemiddel som sikrar industrien tilgang til langsiktige rimelege kraftkontraktar, med strenge krav til miljø og aktiv produksjon.
- k. Arbeide for balanserte handelsavtalar som dekkjer behovet for internasjonalt varebyte. Samtidig skal avtalane sikre moglegheit for nasjonal utvikling og demokratisk kontroll over eigne ressursar.
- l. Leggje ned dagens Innovasjon Noreg og byggje opp eit nytt statleg verktøy for næringsutvikling med fokus på industri og produksjon.
- m. Styrkje dei regionale utviklingsfonda med verkemiddel som kan bidra til å utvide eksisterande industriklyngjer, forlengje produkt- og verdikjeder og skape lokalt forankra arbeidsplassar.
- n. Stille strenge krav til utbyte, leiarlønningar og bonusar når staten går inn med subsidiar og støtte til industrien.
- o. Utdanne fleire industrifagarbeidarar, desentralisert i nærleik til industriklyngjer og i samarbeid med partane i arbeidslivet for å sikre at det finst kvalifisert arbeidskraft til industrien og trygge jobbar for dei som utdannar seg.
- p. Etablere eit offentleg bemanningsselskap for industrien som legg til rette for utlån av arbeidskraft mellom bedrifter og sørgjer for gode arbeidsvilkår og faste tilsetjingar i sektorar der behovet svingar mellom store prosjekt.
- q. At ny og eksisterande statleg eigarskap skal brukast aktivt for å auke arbeidarane sin styringsrett over eigen arbeidskvardag, produksjon og langsiktig planlegging. Når staten bidreg med midlar, anten det gjeld forskning, investering eller anna tilrettelegging, skal dette føre til at demokratiske institusjonar òg får makt over verksemda.
- r. Arbeide for ei lovendring etter modell av italiensk lov der alle arbeidarane ved ei bedrift som skal flaggast ut, eller som går konkurs, kan få utbetalt inntil tre års trygdeutbetalingar dersom dei ønskjer å kjøpe bedrifta og tilhøyrande produksjonsmiddel for å drive vidare. Vidare må lova sikre statlege lån med låg rente og nødvendig opplæring for å kunne halde fram drifta.
- s. Endre energilova slik at vasskraft og andre fornybare energikjelder på nytt blir definert som profittfrie område og ein samfunnsressurs – ikkje ei forretningsmessig vare.

16.2 Verftsindustri

RAUDT VIL:

- a. At norske skip og installasjonar på sokkelen så langt det er mogleg, skal byggjast på norske verft. Staten må ta grep for å sikre norske verft mot internasjonal låglønnskurransse.
- b. At norske verdsleiande skipsverft og forskingsmiljø blir brukte som utgangspunkt for ei storstila satsing på utvikling av hydrogen som drivstoff i ferjer, skip og landstransport.
- c. Opprette støtteordningar for fylkeskommunal satsing på ikkje-forureinande ferjer og hurtigbåtar der byggjekontraktane går til verft og produksjonsbedrifter i Noreg.
- d. Vurdere alternativ bruk av utrangerte installasjonar på sokkelen til kraftproduksjon (vindkraft og bølgekraft) og karbonlagring. For å ta vare på installasjonar som skal fjernast, skal det opprettast miljøstasjonar for oljeverksemd i tilknytning til eksisterande verftsindustri langs kysten. Miljøstasjonane skal tildelast oppgåvene med sanering, demontering og materialattvinning av installasjonane.
- e. Hindre eksport av utrangerte skip og skipsskrog som i dag skaper miljøproblem i andre land. Norske skip skal demonterast og resirkulerast i Noreg etter strenge krav til materialgjenbruk, handtering av miljøgifter og lokale utslepp.
- f. Etablere produksjonsanlegg for skipsskrog over 75 meter i tilknytning til eksisterande verftsindustri for å ta tilbake ein større del av den maritime verdiskapinga som tidlegare skjedde i Noreg.
- g. Etablere industrielle støtteordningar som gir auka og kontinuerleg drift og industriarbeidsplassar på norske verft til oppsirkulering av utgått maritim tonnasje.

16.3 Næringsmiddelindustri

Mat- og drikkevareindustrien sysselset éin av fem industritilsette i Noreg og er avgjerande for matvaretryggleiken i landet. Føresetnadene for viktige delar av denne industrien er eit styrkt tollvern for matvarer, som ikkje skal undergravast av importkvotar, og at vi held fast ved ein regulert og forhandlingsbasert landbruksproduksjon i Noreg. Det er viktig at fiskeripolitikken sikrar stor grad av vidareforedling av råvarene i Noreg. Føresetnaden for eit styrkt landbruk i Noreg er at råvarene blir vidareforedla i Noreg. Utan moglegheitene for lokal vidareforedling blir grunnlaget for landbruket vesentleg svekt.

RAUDT VIL:

- a. Satse på utviklinga av bioøkonomi for å sikre ei auka vidareforedling av ressursar frå hav, jord og skog,

- spesielt at eksporten av massevirke og uforedla fisk blir erstatta av vidareforedlingsbedrifter i distrikta.
- b. Auke prosentdelen norskprodusert mat og drikke i den norske marknaden.
  - c. At verkemiddel som sikrar at vidareforedling av kjøtt, fisk, meieriprodukt, grønnsaker, frukt og bær, skjer nær produksjonsstaden.
  - d. Ha ein avgiftspolitikkk som blir utforma slik at han tek omsyn til reelle helsemessige verknader samtidig som han tek vare på utviklinga av norsk industri og avgrensar grensehandelen.
  - e. Sikre nasjonal eigarskap til viktige aktørar til vidareforedling av både landbruksprodukt og sjømat. Også innanfor dagens handelsregime er nasjonal kontroll med viktige produsentar strategisk viktig for sysselsetjing og verdiskaping
  - f. Styrkje samvirke og arbeide for fleire samvirke innanfor vidareforedling av landbruk og fiskeindustri. Det må vere ein føresetnad at dette er reelle samvirke og ikkje kommersielle føretak i forklledning.

16.4 Treforedling, prosessindustri og forsvarsindustri

RAUDT VIL:

- a. Opprette eit statleg industrilokomotiv innanfor treforedling for å ta igjen det investeringsforspranget nabolanda våre har.
- b. Vurdere strategiske statlege oppkjøp i viktige treforedlingsbedrifter som Borregaard og Norske Skog.
- c. At Skog22 må følgjast opp med politiske vedtak slik at verdikjeda skog og tre blir eit strategisk satsingsområde i norsk næringspolitikk.
- d. Sikre rammevilkåra for kraftforedlande industri med langsiktige kraftkontraktar, fritak for elavgift og redusert nettleige.
- e. Ha mål om nullutslepp i prosessindustrien, med statleg støtte til prosjekt som utviklar ny teknologi.
- f. Ha storstila statleg satsing på grøn batteriproduksjon, med særleg vekt på maritime batteri.
- g. Ha ein høg sjølvforsyningsgrad av produksjon og vedlikehald av forsvarsmateriell. Av trygggleiks- og beredskapsomsyn er det viktig at Forsvaret rår over størstedelen av den tekniske kompetansen.
- h. Halde oppe ein strategisk offentleg eigarskap i forsvarsindustrien og eit tett samarbeid med Forsvaret, fordi det er av avgjerande betydning for trygggleiken vår.
- i. At norsk forsvarsindustri søker samarbeid om produksjon av forsvarsmateriell med dei nordiske naboane våre
- j. At norsk forsvarsindustri søker samarbeid om produksjon av forsvarsmateriell med våre nordiske naboer.

16.6 Nye industriprosjekt

Vi treng både nye energikjelder og nye arbeidsplassar når vi går frå ein fossil til ein fornybar kvardag. Noreg har alle moglegheiter til å løyse desse problemstillingane samtidig. Gjennom forskning og ny teknologi kan vi vere med på å bidra til at verda går i fornybar retning, vi kan sikre norske arbeidsplassar, og vi kan bruke teknologien til å sikre at eigen kraftproduksjon og utbygging skjer på ein minst mogleg naturinngripande måte.

RAUDT VIL:

- a. Sikre ei langsiktig føreseieleg finansiering av forskings- og pilotprosjekt på karbonfangst- og lagringsteknologi som er tilknytt produksjonsutslepp på land, som avfallshandtering og sementproduksjon, og lagring i Nordsjøen.
- b. Setje i gang eit statleg pilotprosjekt for elektrisitetsproduksjon frå djup geotermisk energi, basert på geologisk kunnskap og boreteknologi frå petroleumssektoren.
- c. Ha forskning på nye energiberarar som hydrogen og ammoniakk og leggje til rette for utbygging av infrastruktur og distribusjon.
- d. Ha forskning på produksjon av hydrogen ved elektrolyse.
- e. Opprette eit eige forskingsprogram for auka ressursutnytting av biprodukt i eksisterande industri.
- f. Ha offentleg finansierte forskning på og investering i teknologiske løysingar for avfallsreduksjon, resirkulering og minimering av behov for avfallsdeponi òg for eksisterande industri med store avfallsproblem.
- g. Byggje opp eller gjenreise norsk industri innanfor forbruksvarer, småelektronikk og heimeteknologi, eventuelt i strategisk samarbeid med naboland.

Kap. 17: Olje og gass

Olje- og gassindustrien har gitt Noreg stor rikdom i form av eksportinntekter, skatteinntekter, arbeidsplassar, teknologiutvikling og ein enorm finansformue som er plassert i oljefondet. Forbruket av mellom anna slike ikkje-fornybare ressursar har òg gitt menneska nyttige materielle gode og ein omfattande lette i arbeid som før sleit ut menneskekroppen. Kunnskapen til oljearbeidarane, kompetanse og kampkraft har vore avgjerande for å byggje norsk industri. Når dei globale klimagassutsleppa skal reduserast ned mot null dei neste 30 åra, vil det påverke vår viktigaste næring og heile den norske økonomien og særleg lokalsamfunn som er bygd opp rundt aktiviteten på norsk sokkel. Utan ei planmessig og rettferdig oppbygging av ny industri vil vi stå i fare for å miste både arbeidsplassar, kompetansemiljø og kunnskap som fellesskapet er avhengig av. Alternativet er ikkje å halde fram som før, men å vente på ei marknadsstyrt krasjlanding den dagen globale klimaavtalar og karbonavgifter verkeleg får effekt. Ein slik kollaps tener verken arbeidsfolk eller miljøet på. Det såg vi under oljenedturen i 2014, då aksjonærar og leiarar fekk milliardar i utbyte og bonusar, medan folk mista jobben i tusental.

17.1 Vegen ut av oljealderen

Dagens oljearbeidarar skal vere med på å byggje klimaløysingane for morgondagen. Derfor har vi ikkje råd til å la dei gå arbeidslause. Raudt ser behovet for ein enorm statleg innsats når produksjonen av olje og gass vil bli vesentleg redusert dei neste åra. Det var staten som bygde opp det norske oljeeventyret, og det bør vere staten som tek ansvaret for å trappe det ned på ein sosialt rettferdig måte.

På kort sikt er det behov for eit omfattande investeringsprogram for leverandørindustrien, som er den avgjerande nøkkelen for å verne arbeidsplassar langs kysten. Samtidig må vi byggje ut andre eksisterande industrigreinene, til dømes næringsmiddelindustri, treforedling, kraftkrevjande industri og liknande. På mellomlang sikt må det etablerast heilt nye industrigreinene på skuldrene av kompetansen i dagens olje- og leverandørindustri.

RAUDT VIL:

- a. At nedtrappinga av olje- og gassnæringa skal skje planmessig og demokratisk styrt for å hindre tap av arbeidsplassar.
- b. Ha eit statleg investeringsprogram som er retta mot leverandørindustrien for på kort sikt å erstatte oppdrag som følgje av stopp i nye utbyggingar på sokkelen. Innhaldet i programmet skal meislast ut av staten, industrien og fagrørsla for å sikre at samfunnsnyttige investeringar blir kopla med det faktiske behovet for arbeid og oppdrag.
- c. Ta Equinor av børs, avvikle utanlandssatsinga i olje- og gassprosjekt og å gjere selskapet til eit industrilokomotiv for samfunnsbygging i heile Noreg.
- d. At omstillingsplanen må peike på felt som skal stengjast, og prioritere stenging av felt i sårbare område, felt med høgast energibehov ved utvinning og felt med marginal lønnsemd. Equinor skal brukast for å kjøpe opp felt frå andre selskap slik at felta kan trappast ned. Meir langsiktige gasskontraktar bør reforhandlast for å oppnå ei raskare nedtrapping av gassproduksjonen.
- e. At staten i dialog med fagrørsla utviklar eit heilskapleg omskulerings- og etterutdanningstilbod til arbeidarar i bedrifter og næringar som er i omstilling slik at arbeidarane blir kompenserte for utdanning og blir sikra inntekt og rettar. Staten skal kartleggje kompetansebehovet i ei grøn omstilling og moglegheiter for overføring frå petroleumssektoren. Gjennom den aktive næringspolitikken som vi har skissert i kapittel 16, skal det skapast berekraftige arbeidsplassar i heile landet, slik at kompetansane i petroleumsindustrien blir overført til andre næringar. Utdanningstilbodet til dagens elevar og studentar skal formast slik at alle kan utvikle kompetanse for å finne arbeid i eksisterande og nye berekraftige næringar.

17.2 Planlagd nedtrapping av olje- og gassnæringa

RAUDT VIL:

- a. At ingen nye leiteløyve blir innvilga på norsk sokkel, heller ikkje gjennom TFO-ordninga (tildeling i førehandsdefinerte område). 23., 24. Og 25. Konesjonsrunde skal trekkjast tilbake.
- b. At berre utbyggingar som er vedtekne og sette i gang, skal gjennomførast. Alle andre uoppdaga ressursar, funn og funn i felt skal halde fram med å vere urørte.
- c. Avslutte geologisk kartlegging og seismikkskyting som har som formål å starte ny leiteaktivitet på sokkelen.
- d. Ha varig vern og petroleumsfrie område utanfor Lofoten, Vesterålen og Senja, Mørebankane, Skagerrak, havområda rundt Jan Mayen og polarfronten. Vidare stanse petroleumsaktiviteten ved Trænarevet.

- e. At det ikkje skal vere noka petroleumsverksemd innanfor iskantsona, definert ut frå føre-var-prinsippet og tilrådingar frå staten sine eigne faginstitusjonar til området innanfor grensa med isfrekvens på 0,5 prosent i april.
- f. Avvikle leiterrefusjonsordninga og opphøyrerefusjonsordninga, fjerne friinntekta og auke avskrivningstida for investeringar i olje og gass.
- g. Ha auka demokratisk styring av petroleumsverksemda ved å senke terskelen for kva planar for utvikling og drift (PUD) som skal behandlast av Stortinget.

17.3 Ei betre oljenæring

RAUDT VIL:

- a. Ikkje ha elektrifisering av sokkelen på grunn av den massive mengda natur som må byggjast ned og havområda som blir påverka ved det auka energibehovet dette fører med seg. Elektrifisering av sokkelen frå land eller basert på havvind inneber berre ein auke av eit energibehovet og vil resultere i at gassen blir seld og forbrend ein annan stad.
- b. Styrkje oljevernsberedskapen og ha strengare reaksjonar på ulovlege utslepp frå oljeselskapa.
- c. Sikre forhandlingsmakta til leverandørindustrien i møte med oljeselskapa, ikkje minst Equinor.
- d. Stoppe snikflyttinga av Equinor frå Stavanger til Fornebu og sørgje for at olje- og gassverksemda kjem heile landet til gode, også i den avsluttande fasen.
- e. Sikre at tilsette på fleirbruksfartøy blir omfatta av den norske arbeidsmiljølova.
- f. Tette igjen hòla i reguleringa av arbeidstid, forby bemanningsbyrå og auke minstelønna (i petroleumsindustrien).
- g. Halde ved like og forbetre felt som allereie er i drift, ved å investere i betre miljøteknologi.
- h. Ha planmessig og miljøsikker plugging av oljebrønner.
- i. At skyting av seismikk skal ta omsyn til sjøpattedyr og alle andre havlevande dyr. Sjøpattedyr skal derfor inkluderast i dagens seismikkrettleiing.

Kap. 18: Kraftproduksjon

I over hundre år har vasskrafta har vore ein av dei viktigaste berebjelkane for norsk industriutvikling og gitt fornybar kraft til hus og heimar i heile landet. Dei naturgitte ressursane i fossefall og elvar har gjennom den kraftforedlande industrien blitt til metall og industriprodukt som blir eksporterte ut i verda. Så lenge vi forvaltar vasskrafta rett, er dette ein miljøvennleg industri der det som i andre delar av verda blir produsert med store klimagassutslepp, kan produserast her heime utan utslepp. For Raudt er det viktig klimapolitikk å unngå krafteksport som fører med seg effekttap og samtidig slår beina under den grønne industrien vi er avhengig av når oljesektoren skal trappast ned.

All kraftproduksjon fører med seg naturinngrep, og utbygginga av vasskrafta har allereie lagt stort beslag på natur og økosystem. Forvaltninga av kraftressursane må derfor skje med strenge miljøkrav, og Noreg må behalde sjølvråderetten over desse ressursane.

RAUDT VIL:

- a. Setje i gang ei samkøyrd rehabilitering av eksisterande vasskraftverk for å sikre høg energiutnytting, godt miljødesign og oppgraderte anlegg for framtida. Her må staten sikre at norsk industri som produserer utstyr, blir sikra.
- b. Ha stans i store, nye vasskraftutbyggingar.
- c. Innføre totalforbod mot kraftutbygging i verna vassdrag igjen.
- d. Utvide heimfallsretten til å omfatte alle kraftverk over 0,5 MW.
- e. Krevje ein sesongbestemt minstevassstand i kraftmagasina.
- f. Vidareføre Statkraft og Statnett som heileigde statlege einingar. Dei skal ikkje lenger drive etter forretningsmessige prinsipp, men forvalte energien som samfunnsressurs. All vidare kraftutbygging i privat regi skal underleggjast konsesjonslovene og tilkomme staten når konsesjonstida er over.
- g. Seie nei til vindkraft på land, i fjøra og havvind på sokkelen.
- h. Innføre grunnrenteskatt for vindkraftanlegg.
- i. Seie nei til nye vindkraftanlegg på land uavhengig av plan- og utbyggingsstatus, og krav til eigarar av anlegg som er sette i gang, om å finansiere opprydding av anlegget og tilbakeføre området til natur.
- j. At det ikkje skal byggjast ut atomkraftverk i Noreg. Noreg skal bidra til at atomkraftverket på Kolahalvøya blir stengt på ein sikker måte.
- k. Seie nei til bygging av nye overføringslinjer for eksport av kraft og stoppe prosessen med utbygging av northconnect.
- l. Melde Noreg ut av energibyrådet i EU, Acer.
- m. Endre skattlegginga av vasskraftselskap slik at det kan gjennomførast investeringar i oppgradering og effektivisering av kraftproduksjonen utan miljøødeleggingar.
- n. At kommunane der krafta blir produsert, gjennom dagens kraftinntektssystem skal behalde ein større del av verdiskapinga.
- o. Innføre vanlege avskrivingsreglar for vindkraft.
- p. Revidere gamle vasskraftkonsesjonar for å setje restriksjonar på senkingsfart, setje sesongavgrensingar på høgaste og lågaste vasstand, stille krav til minstevassføring og omfang av effektkøyning.
- q. Gjere vitenskaplege totalvurderingar av «grøn energi» og energiberarar (ammoniakk, biomasse, hydrogen osv.) Som ikkje berre ser på reduserte utslepp ved sluttbruk, men også på energibruk, utslepp og avfall i heile livsløpet.
- r. Leggje til rette for auka fornybar kraftproduksjon som ikkje baserer seg på store naturinngrep, til dømes ved å stille krav til solceller på bygningar der det er tenleg.
- s. Leggje til rette for kooperativ utbygging av solenergi i liten skala.
- t. Ha ei nasjonal og statsfinansiert satsing på redusert energibehov og -forbruk gjennom energieffektivisering og -sparing.
- u. Avskaffe den fiktive straummarknaden. Forbrukarane må kjøpe straum direkte frå det kraftverket straumen uansett kjem frå.
- v. Ha eit topprissystem for straum til hushalda – rimeleg straum til basisforbruk og dyr straum til luksusforbruk.

Kap. 19: Varehandel

Varehandelen står for ei stor sysselsetjing, og desentralisert handel er svært viktig for levedyktige lokalsamfunn i heile landet. Tilgang til marknaden er av stor sentral verdi for viktige delar av norsk industri, som næringsmiddelindustrien og andre produsentar av daglegvarer og forbruksvarer.

Netthandelen inneber ei stor endring av varehandelen. Omstruktureringa må skje slik at vilkåret til dei tilsette ikkje blir svekt, og at eventuelt overflødige blir sikra anna meiningsfylt arbeid. Denne utviklinga er driven av teknologi, men er forsterka av dei påståtte stordriftsfordelane konsern som Amazon har. Påståtte fordi viktige fordelar ikkje kjem av stordrift, men er maktrabattar i innkjøp og skattefordelar som internasjonale konsern har samanlikna med lokale bedrifter, mellom anna på grunn av bruk av skatteparadis – i tillegg til at dei er fagforeningsfiendtlege og driv ei grov utbyting og underbetaling av dei tilsette.

Mykje handel er kontrollert av få aktørar. Daglegvarer er eit ekstremt døme på det. Tre aktørar, Rema, Coop og Norgesgruppen, kontrollerer marknaden. Innkjøpssystemet deira med svært store rabattar til leverandør, gjer det så godt som umogleg å etablere butikkar utan å knyte seg til ei av kjedene. Rabattane som er knytte til dei største aktørane, gjer lokal produksjon og tilgang til marknaden vanskeleg. Kjøpesenter fungerer svært negativt for annan handel. Dei mest attraktive kjedene, som Vinmonopolet, blir lokka til sentrum med svært rimelege leigekontraktar som delvis blir finansierte av mindre butikkar. Avtalestrukturen til kjøpesentera, der kontraktane normalt blir fornya kvart femte år, fungerer som stengsel for open debatt om korleis sentera fungerer. Kritiserer ein sentera, risikerer ein å bli stengd ute. Problema blir forsterka ved at slike rabattar blir haldne hemmelege. Dette skjuler korleis makt blir brukt, og det bidreg til konsentrasjon. I konkurranse må det normalt vere eit minstekrav at ein kjenner alternative prisar. Open, kontrollerbar prising bør vere sjølvsgagt mellom aktørane og leverandørane for handelen.

RAUDT VIL:

- a. Ha full openheit om innkjøpsvilkår og prisar mellom industri og handel.
- b. Sikre openheit om avtalevilkåra til kjøpesenter.
- c. Arbeide for å opprette eit felles innkjøps- og distribusjonsselskap som kan forhandle felles rabattar som er tilgjengelege for alle butikkar, også butikkar utanfor kjedene sin kontroll. Selskapet skal koordinere distribusjon med direktedistribusjon frå produsent og samdistribusjon der dette er miljømessig gunstig.
- d. At så lenge eit slikt felles system ikkje er etablert, sikre retten produsentane har til å bruke eigendistribusjon dersom dei meiner det er formålstenleg.
- e. Sikre innkjøpsvilkår som gjer det mogleg for frittstående kjøpmenn å få innkjøp og distribusjon til konkurransedyktig pris.
- f. Støtte arbeidet for å gjere lov om god handelsskikk effektiv. Lova er eit viktig, men ikkje tilstrekkeleg, skritt for å sikre ein betre maktbalanse mellom varehandel og industri.
- g. Jobbe for ein skattepolitikk som fjernar konkurransefordelane internasjonale konsern har i dag.
- h. Arbeide for å avvikle maktrabattar både produsentane imellom og mellom produsentar og handel.
- i. Støtte arbeidet til fagrørsla for å gi dei tilsette i franchise- og kjøpesentera innverknad på korleis kjeder og sentrum blir drivne.
- j. Støtte arbeidet for å innføre ny lov om etikkinformasjon og openheit i næringslivet, der større selskap må offentleggjere leverandørlistar og produksjonsstader. Risiko for moglege menneskerettsbrot skal kartleggjast, og det skal innførast tiltak for å hindre slike brot. Kartlegging blir rapportert årleg.
- k. Innføre lovregulering av opningstider i varehandelen igjen, i tillegg til heilagdagslov.
- l. Sikre norske bønder med sesongproduksjon gode og faste sals- og leveringsavtalar med kjedene.

Kap. 20: Fiskeri

Fisken i havet er ein felles ressurs og har vore grunnlaget for busetjinga langs kysten i tusenvis av år. Havet som allmenning er under hardt press. Kjøp og sal av kvotar og konsesjonar har gitt privat rikdom til nokre få reiarar og fiskeriselskap, medan fiskevær og fjordbygder har opplevd fråflytting og krise. Både store torskekvotar til trålflåten og ved strukturering av kystflåten har det viktigaste fiskeslaget, torsk, blitt teke frå kystfiskarane langs heile kysten.

Den opphavlege grunngevinga for å setje av 30 prosent av norsk totalkvote på torsk til trålarane var at dette skulle sikre meir heilårige arbeidsplassar og leveransar til landbasert produksjon i Noreg. Mesteparten av trålarfangstane blir i dag landa anten rundfryste og sende til utlandet for foredling, eller produserte om bord i fabrikkskip.

Mangel på handheving og oppfølging av fiskerilovgevinga har ført til manglande levering og har gjort det mogleg for eigarane å utnytte utanlandske arbeidrar og presse ned lønn og arbeidsvilkår. I mange tilfelle er det påvist grov sosial dumping. Ustabil levering har ført til stadig større grad av mellombels arbeidskraft gjennom bemanningsselskap og låg organisasjonsgrad.

Får denne utviklinga halde fram, vil reiarane og investorane bli endå rikare, medan folk som bur langs kysten, mistar arbeid og inntekt. Dette må reverserast!

På grunn av prisen på kvotane er det vanskeleg for unge fiskarar å starte opp som yrkesfiskarar på eigen båt. Alle kvotar bør fyllast eller delvis fyllast for å kunne behaldast.

RAUDT VIL:

- a. Grunnlovsfeste at dei viltlevande ressursane i havet høyrer til «fellesskapet» og skal komme lokalbefolkninga til gode.
- b. Fjerne eller redusere kvotedelen til EU med dei kvotane Storbritannia får som sjølvstendig kyststat når britane er ute av EU gjennom Brexit.
- c. Handheve deltakarlova slik at berre aktive fiskarar kan eige fiskefartøy med fiskerettar. Omsetninga av fiskekvotar blir stoppa. Staten fordeler kvotane gratis, og kvotane går tilbake til staten når fiskaren sluttar som fiskar.
- d. Krevje at leverings- og aktivitetsplikta til landanlegg blir innfridd, eller at kvoten blir refordelt.
- e. Arbeide for at torsketrålskonsesjonane blir avvikla og dei tilhøyrande torsk- og hysekvotane blir omfordelte til kystflåten. Vidare innføre eit forbod mot snurrevadfiske innanfor kystlinja.
- f. Avvikle heimslengdeordninga. Regulere fiskebåtar og kvotar etter faktisk lengd.
- g. Betre forvaltninga av fjordfiskebestandar. Halde oppe krav til fartøystorleik som blir får tilgang til fiske innanfor fjordlinjene.
- h. Hindre samanslåing av kvotar, også for båtar under 15 meter. Fisk frå kystflåten dannar grunnlaget for verdiskaping i mange kystsamfunn.
- i. Innføre periodisering av kvotar for å mogleggjere heilårsdrift på fiskemottaka langs kysten.
- j. Arbeide for at staten om nødvendig skal bidra til å halde oppe mottaks- og foredlingsanlegg for kystflåten.
- k. Betre arbeidsforholda for sjøfolk og tilsette i landanlegg.
- l. Sikre den retten fiskarane har til prisforhandling og at Fiskesalgslaget har einerett til å fastsetje minstepris på fisken.
- m. Lette tilgangen til å erverve fiskekvotar for unge som vil bli yrkesfiskarar.
- n. Krevje revisjonsplikt for fanga og levert fangst målt opp mot foredla produkt.
- o. Innføre turistfiskekort for sjøfiske og konsesjonsplikt på nye turistfiskeanlegg. Handheve lova lokalt og ved grenseovergangar. Nasjonal kontroll og regulering skal hindre overfiske gjennom skjerpa kontroll på landanlegga. Kystvakta må styrkjast for å drive auka kontroll av reiskapar og utkast. Overvåkingsflya kan hindre utkast og sikrar at andre land ikkje fiskar i våre område.
- p. Innføre eit generelt forbod mot seismikkskyting med luftkanonar. Oljeinstallasjonar og havvindanlegg skal ikkje finnast der det forhindrar fiske og fangst eller trugar livet i havet.
- q. At opning av fangst på nye artar skal vere basert på uavhengig forskning og føre-var-prinsippet.
- r. At hummarbestanden skal fredast mot fiskeri i ti år fordi han er på eit historisk lågt nivå.

20.2 Eit miljøvennleg fiskeoppdrett

Lakseoppdrett i opne merdar i sjøen har blitt ein stor industri som er den nest viktigaste eksportbransjen for landet. Grunnlaget blei lagt av lokale eldsjeler, oftast med bakgrunn i fiske eller jordbruk. Dei fleste anlegg

er no tekne over av store konsern, nokre norske og nokre med utanlandske eigarar. Dei fleste er børsnoterte selskap som har milliardinntekter årleg.

Oppdrettsnæringa har bidrege til at fleire kystsamfunn framleis er levedyktige og har ei positiv folketalsutvikling. Ho gir viktige arbeidsplassar med høge kompetansekrav. I slakteri og foredlingsanlegg er ein vesentleg del av dei tilsette mellombels tilsette arbeidsinnvandrarar gjennom bemanningsbyrå.

Ulempene har etter kvart vist seg å vere store. Dei opne oppdrettsmerdane utan krav til reinsing eller oppsamling av gjødsel og overskotsfôr skaper stor forureining som fordriv lokale fiskeartar og dei lokale fiskeria på villfisk. Rømming har ført til at oppdrettsfisk har gytt i elvane, noko som kan vatne ut dei unike elvestammene. Lakselus fører til omfattande døying av oppdrettslaks – talet er rekna til over 50 millionar fisk årleg. Kampmiddel mot lakselus påfører òg stor skade på lokale skaldyr, som reke, krabbe og skjel. Det blir brukt om lag 50 millionar reinsefisk kvart år, og ein kan ikkje gjere greie for kva som skjer med dei. Dette er miljøkriminalitet og uakseptabel fiskevelferd og kan ikkje halde fram. Også omfattande smitte av virussjukdommar fører til stor døying og behov for stenging av anlegg og slakting av mange millionar laks.

Avhengnaden til næringa av marint fôr er redusert. No fôrar ein laksen med 70 prosent vegetabilsk soya og raps som blir importert. Desse fôr-råstoffa blir til dels dyrka på tidlegare urskogland.

Fiskeoppdrett i opne merdar i sund og fjordar langs norskekysten brukar areala og sjøvatna til fellesskapet. Dette gir ei ekstraordinær inntekt, ei grunnrente. Denne grunnrenta er rekna til å utgjere vel 20 milliardar kr årleg, men ho blir ikkje skattlagd. Skatteordninga for oppdrettsnæringa bidreg verken til lokalsamfunn eller den retten staten har til inntekter. Berre ein halv milliard i auka årleg skatt er vedteke, medan normal grunnrenteskatt ville gitt om lag 7 milliardar i inntekt til fellesskapet.

RAUDT VIL:

- a. At løyve til fiskeoppdrett berre skal givast gjennom enkle funksjonskrav: Merdane er rømmingssikre, forureiningsfrie, gir full sjukdomskontroll og høg fiskevelferd, og fisken er lusefri.
- b. At det ikkje skal vere meir enn 200 000 fisk i kvar merd, og mengda biomasse må reduserast og bli meir berekraftig.
- c. Avvikle den private omsetninga av oppdrettsløyve med overgangsordningar. Løyva gir rett til å utnytte delar av den blå allmenningen, som er fellesskapet sin eigedom. Oppdrettsselskap skal berre ha eigarar som bur og skattar til Noreg.
- d. At omsynet til bevaring av viltlevande marine artar skal gå føre ønsket om å bruke lokalitetar til oppdrett.
- e. Innføre ei årleg ressursavgift eller grunnrenteskatt for bruk av sjøareal. Lokalsamfunna ber dei største byrdene av oppdrettsnæringa, og oppdrettskommunane skal få auka inntektene sine frå ein slik skatt samanlikna med dagens ordning.
- f. Forby bruk av kjemiske middel som blir overførte til vill fisk og skader kreps- og skaldyr i fiskefôr. Marint fôr skal reinsast for bioakkumulerande stoff. Det skal stimulerast til utvikling av og overgang til vegetabilsk fôrråstoff som ikkje er basert på palmeolje eller andre monotropar med skadeleg verknad.
- g. Knyte all oppdrettslaks til lokalitet og eigar ved at han skal kunne sporast (med til dømes skjelprøver og DNA-testing).
- h. At trafikklyssystemet skal stille krav til døying i tillegg til lusetal. Grøn status blir berre gitt til løyve som kan dokumentere mindre enn 5 prosent døying frå utsett og til slakting. Ved meir enn 20 prosent døying skal produksjonen reduserast vesentleg.
- i. Forby bruk av leppefisk/reinsefisk. Vidare stanse bruken av termisk avlusing og andre avlusingsmetodar som utfordrar fiskevelferda inntil det er dokumentert at metoden ikkje påfører fisken vesentleg liding.
- j. At all kjemisk behandling mot sjukdom og lus skal gå føre seg i lukka einingar, og at behandlingsvatnet skal inaktiverast og sleppast ut i område som er spesielt utpeika til dette. Dumping av behandlingsvatn skal ikkje skje i gyteområde, gytefelt eller rekefelt.
- k. Styrkje dei sanksjonsmoglegheitene Mattilsynet, Fiskeridirektoratet og Miljødirektoratet har overfor oppdrettsproduksjon som ikkje er i tråd med krav til fiskevelferd og miljø. Vidare leggje til rette for større del lokal foredling av oppdrettsfisken.

20.3 Sameksistens på havet

Fiskarane har i lang tid opplevd stor og aukande konkurranse om areal langs kysten og til havs. Kunnskapsgrunnlaget om kva effektar mellom anna vindkraftanlegg, marin gruvedrift, oppdrett på sokkelen og tare dyrking kan få for havmiljøet, bestandar og fiskeria er svakt. Dersom dei nye marine satsingane ikkje byggjer på tilstrekkeleg god kunnskap og styresmaktene heller ikkje legg til rette for ei betre samordning av arealbruken til havs, kan utviklinga bli ein trussel mot både havmiljøet og norsk fiskerinæring.

Raudt går imot utbygging av vindkraft både på hav og land. Dersom eit eventuelt vindkraftanlegg ved Mørebankane eller i andre sårbare område, som Sandskallen utanfor Finnmarkskysten eller delar av den sørlege Nordsjøen, viser seg å påverke bestandane, vil det ha svært alvorlege følgjer.

RAUDT VIL:

- a. At det skal utarbeidast ei ny stortingsmelding om arealbruk og sameksistens i norske havområde.
- b. At det ikkje skal finnast nye marine satsingar der det forhindrar fiske og fangst eller trugar livet i havet.
- c. At fiskeplassar skal ha fortrinnsrett, og gyteplassar skal vernast.
- d. At all ny aktivitet som skal planleggjast å skje på havet, skal sjåast i lys av marin verneplan og må ikkje gå ut over sårbar og viktig natur til havs eller langs kysten.

Kap. 21: Landbruk

Landbruket har eit viktig og samansett samfunnsoppdrag. Det produserer mange varer og tenester for samfunnet i tillegg til mat og trevirke – spreidd busetjing og levande lokalsamfunn, arbeidsplassar og grunnlag for verdiskaping i mange yrke, lokal identitet, dugnadsånd og beredskap, vedlikehald av areal og biologiske og kulturelle ressursar. Landbruket må sikrast vilkår som gjer at vi ikkje berre har mat i dag, men også har eit rikt og variert landbruk i Noreg i ei framtid med klimaendringar og moglege globale kriser.

Vi har ingen bønder å miste. Statistikken over gardsbruk som blir lagde ned, er graverande og må motverkast for å sikre eit berekraftig norsk landbruk og levande distrikt. Gjennomsnittsinntekta for eit årsverk i jordbruket ligg langt under gjennomsnittet for industrien, og minstelønna for innleigd arbeidskraft er svært dårleg. Samtidig har arbeids- og produktivitetskravet i landbruket gått kraftig opp, og presset på at bonden skal produsere billig mat, har auka saman med importen frå utlandet. Den nødvendige utviklinga frå fossil vekstøkonomi til sirkulær bioøkonomi basert på fornybare biologiske ressursar er i gang. Dette krev større verdiskaping gjennom våre eigne naturressursar. Jord, skog, fisk, plankton og plantevekst på land og til havs må brukast betre og foredlast der dei finst, ikkje i land langt borte.

Landbruket må sikrast utviklingsmoglegheiter til å drive kunnskapsbasert, klimaklokt og energigjerrig innanfor rettfærdige økonomiske rammer. Landbrukspolitikken må få ei ny retning. Vi treng eit klima- og ressurstilpassa landbruk som gir mattryggleik, beredskap for krisetider og solidaritet med behovet i andre land for å tryggje si eiga befolkning. Vi treng klima- og ressurstilpassa produksjon som tek omsyn til miljøet, og som utnyttar naturressursane der dei finst, og eit landbruk med arbeids- og lønnsvilkår på linje med andre næringar.

21.1 Meir norsk matproduksjon

RAUDT VIL:

- a. Auke den norske matproduksjonen og graden av sjølvforsyning med grunnlag i eigne arealressursar.
- b. Utnytte arealressursane best mogleg gjennom den såkalla kanaliseringspolitikken. Korn og grønsaker skal produserast på dei areala som er best eigna til det, og skal i størst mogleg grad brukast direkte som menneskemat. Andre arealressursar skal brukast til gras til storfe, sau og geit.
- c. At tilbakeføringane til jordbruket skal jamne ut forskjellane i produksjonsmoglegheiter og stimulere til jordbruk i heile landet. Det skal setjast tak for tilskot per dekar jord, talet på husdyr, per føretak og per bruk. Raudt vil prioritere tilskot til små og mellomstore bruk.
- d. At sjølvforsyningsgraden korrigert for importerte kraftfôrråvarer skal vere minst 50 prosent innan 2025 og 60 prosent innan 2030. Dette når vi mellom anna gjennom toll på importert soya til kraftfôrbruk, ved å auke målprisen på korn og redusere prisnedskrivninga av korn til kraftfôr og å innføre eit toprissystem på kraftfôr der nødvendig kraftfôr har ein rimeleg pris, medan toppforbruk basert på ein fôrsetel per husdyrlag og bruk har ein høgare pris.
- e. Erstatte importerte proteinråvarer med mest mogleg norske alternativ og stimulere til dyrking av meir og betre korn og grovfôr.
- f. Ha ein vesentleg auke i bruken av utmarksbeite og seterdrift gjennom auka løyving til konfliktdempande tiltak mot tap av husdyr til rovdyr.
- g. At inntekta i jordbruket skal vere likestilt innan næringa og med samanliknbare grupper, målt etter arbeidsforbruk.
- h. At minstesatsen i lønnstariffane for arbeidskraft i landbruket skal hevast.
- i. At buplikta og driveplikt skal handhevast strengare, og at arealgrensene for å søkje konsesjon skal senkast til 10 mål dyrka mark.
- j. At jordbruket, industrien og daglegvarekjedene skal redusere matsvinn, slik at all maten som blir produsert, blir brukt uavhengig om han har «feil» form eller storleik.
- k. At bøndene og reineigarane ikkje skal lide økonomiske tap som følgje av at levedyktige norske rovdyrstammar blir haldne oppe.
- l. Etablere eit eige lausdriftstilskot for å sikre at alle bønder med bås fjøs har økonomisk moglegheit til overgangen til kravet om lausdrift i 2034.
- m. Auke den lokale sjølvforsyninga ved mellom anna å opprette støtteordningar til utvikling av lokale salsplattformer, der lokale bønder kan samordne produksjon og sal (til dømes i kooperativ).
- n. Halde fast på og på lengre sikt auke talet på bønder og sysselsette i landbruket i Noreg.
- o. Reformere soneinndelinga i tilskotssystemet slik at ho er basert på teignivå, der eit finmaska driftsvansketilskot blir innlemma i systemet.

- p. Innføre trappetrinnsmodell i produksjonstilskot og andre tilskotsordningar for å sikre betre økonomi til mindre bruk.

21.2 Importvern og beredskap

Slik som alle andre land må Noreg ha matsuverenitet og sjølv bestemme vår eigen mat- og landbrukspolitikk, slik at han blir økologisk, sosialt og økonomisk tilpassa våre spesielle, naturgitte vilkår.

RAUDT VIL:

- a. At importvernet blir styrkt. Norsk matproduksjon er avhengig av eit importvern som gjer det lønnsamt å produsere mat på norske areal- og fôrressursar i heile landet.
- b. At Noreg seier opp EØS-avtalen, inkludert veterinæravtalen, og reduserer importkvotane frå EU.
- c. At Noreg reduserer alle importkvotar for kjøt, og at det ikkje blir importert utanlandske grønnsaker og frukt når norske tilsvarende grønnsaker og frukt er i sesong. Bruken av redusert toll skal minimerast.
- d. Å opprette beredskapslager for korn og såfrø.

21.3 Sjøiveigande bønder og landbrukssamvirke

Familielandbruket er grunnstammen i norsk landbruk. Vi er heilt avhengige av småskalabruket for å utnytte naturressursane i heile landet, og ei blanding av små, mellomstore og store gardar er den rette måten å sikre eit mangfaldig norsk landbruk på.

Raudt ønskjer ei vidareføring av marknadsordningane i landbruket. God balanse i marknaden er avgjerande for både inntekta til bonden og stabile, rettferdige prisar for forbrukarane. Landbrukssamvirka må vere store og sterke nok til å vere marknadsregulator og til å kunne oppfylle hente- og leveringsplikta i heile landet.

RAUDT VIL:

- a. Ha ei styrking av økonomien og driftsvilkåra for bøndene som samtidig kan gi styrking av produkt og tenester til storsamfunnet.
- b. At aksjeselskap ikkje skal kunne etablere seg med produksjonsstøtte og jordbruksfrådrag.
- c. Sidan mjølkekvotar er samfunnet sin eigedom, skal privat omsetning og leige av mjølkekvotar avviklast, med overgangsordningar. Produksjonsrettar skal ikkje vere privat salsvare.
- d. At produksjonskvotar, konsesjonsgrenser og andre produksjonsregulerende tiltak skal brukast for å sikre balanse mellom produksjon og behov.
- e. At dobbel mottaksplikt blir avvist.
- f. Styrkje moglegheitene for direktesal og nisjeproduksjon.
- g. Leggje til rette for alternative driftsformer i landbruket, som felles eller kollektiv eigarskap og drift.

21.4 Klimavennleg landbruk

Landbruket må drivast klimavennleg og må sikre naturmangfaldet og kulturlandskapet for framtida. Reduserte klimautslepp frå landbruket må ikkje gå ut over bruken av naturressursar og eit landbruk med god dyrevelferd.

RAUDT VIL:

- a. Stimulere til ein effektiv produksjon med god arealutnytting og maksimal karbonbinding i jorda.
- b. Gi støtte til forskning og utvikling av produkt og verdikjeder som baserer seg på biologiske råstoff – til dømes avansert biodrivstoff og alternative næringskjelder til dyrefôr.
- c. Styrkje jordvernet og innføre 0-visjon for nedbygging av matjord.
- d. Halde oppe det artsrike kulturlandskapet gjennom auka løyvingar til støtteordningar som sikrar riktig skjøtsel og tradisjonell bruk som sikrar det biologiske mangfaldet og landskapet for framtidige generasjonar ved mellom anna å utarbeide og følgje opp skjøtelsplanar.
- e. Styrkje tilskotsordningane til økologisk produksjon og sikre tilstrekkelege midlar over jordbruksavtalen til ei storstila satsing på norske proteinvekstar.
- f. Stimulere og leggje til rette for agroøkologisk matproduksjon og innovasjon. Vidare å styrkje bruken av tradisjonelle norske husdyrrasar som utnyttar utmarka godt.
- g. Fjerne moms på norskprodusert frukt, grønt og vegetarprodukt for å stimulere til auka forbruk av dette.
- h. Støtte og oppmuntre til forskning og forsøk som kan redusere bruk av kunstgjødsel og plantevernmiddel.
- i. Innføre investeringsmidlar til bygging av siloar og fôrlager som erstatning for bruk av plast til rundballar.

21.5 God dyrevelferd

Norsk landbruk er i verdstoppen når det gjeld låg antibiotikabruk og god dyrevelferd. Hald av dyr medan dei produserer mat og andre gode for samfunnet må ta omsyn til det etologiske behovet til dyra. Dette er ein viktig del av samfunnsoppdraget, som landbruket og bonden må få høve til å oppfylle. Både små og store

gardsbruk må kunne etterleve dyrevelferdskrava. Det må vere dyrevelferdsmessig trygt å hauste og foredle naturressursar ved hjelp av husdyra.

RAUDT VIL:

- a. Styrkje grensevern for mat og levande dyr.
- b. Ha ein gjennomgang av haldforskriftene i landbruket og prioritere gjennomføringa av velferdsforbetringar som bidreg til ei vesentleg forbetring av livet for kylling og gris.
- c. Stimulere til bruk av ny teknologi som radiobjøller, dronar og GPS-inngjerding i beitenæringa.
- d. At det ikkje skal avlast vidare på eller nyttast rasar som er avla fram med særtrekk som er sterkt unaturlege og skadelege. Dette gjeld både produksjons- og selskapsdyr.
- e. At alle dyr på lengre sikt skal ha tilgang til eigna areal utandørs heile året, og at det for alle artar skal innførast arealkrav som sikrar behova deira for åtferd som å søkje etter mat, sosialisere og andre artsspesifikke behov. Endringane må gjennomførast på ein føreseieleg måte for å sikre arbeidsplassar, produksjon og økonomi i jordbruket.
- f. At det gjennom forskning og økonomiske insentiv skal leggjast til rette for at mordyr og avkom skal kunne halde til meir tid saman for å få utløp for biologiske behov. Fiksering av gris skal forbydast.
- g. Opprette eit eige dyrevelferdstilskot i landbruket. Raudt meiner det er viktig å premiere bønder som investerer i dyrevelferd som går lenger enn minstekrava i regelverket.
- h. Ha meir bruk av gardsslakteri og mobile slakteri.
- i. At det skal forbydast å kverne levande hanekyllingar.

21.6 Genetisk mangfald utan privat eigedomsrett

Raudt meiner at matplantene er fellesskapet sin eigedom. Raudt ønskjer ei patentlovgiving og ein praksis som skjerpar krava til å få patent på delar av biologisk materiale eller prosessar som regulerer biologisk materiale. Raudt er imot utviklinga som går i retning av at nokre få multinasjonale selskap har eksklusive rettar til dei viktigaste matplantene våre, viktige gen og anna arvemateriale. Raudt støttar føre-var-prinsippet når det gjeld genmodifiserte organismar (GMO), og at ein ikkje skal spreie GMO i naturen før ein veit nok om helse- og miljøeffektane. Noreg har ansvar for å ta vare på biologisk mangfald i plante- og dyrepopulasjonar i landbruket og i det landbrukspåverka landskapet. Raudt meiner at beitenæringane (husdyr og tamrein) må sikrast tilgang til å nytte utmarksressursane. Mykje av det biologiske mangfaldet er avhengig av balansert skjøtsel gjennom beiting med tilpassa beitetrykk.

RAUDT VIL:

- a. At ein ikkje skal kunne ta patent på levande organismar, og at bønder skal ha retten til å samle inn og så frø frå eiga avling.
- b. Opprette støtteordningar som gjer det lønnsamt å bruke mange ulike variantar av matplanter og gjennom det sikre genetisk mangfald.
- c. At Noreg skal ha eit spesielt ansvar for å sikre dei bevaringsverdige husdyrrasane våre.
- d. At patentlov, lov om planteforedlerrettigheter og frølovgivninga skal innføre klart definerte unntak som gir bøndene rett til å ta vare på frø frå eiga avling, så frø frå eiga avling og byte med andre bønder.

21.7 Aktivt skogbruk

Skogen er ei kjelde til råvarer og grunnlag for heile verdikjeder som kan gi stor verdiskaping. Han er ei enorm kjelde til biologisk mangfald. Skog i vekst fangar og lagrar CO₂ og fungerer som eit naturleg reinseanlegg for vatn og luft. Skogen er ein buffer som vernar område mot ekstremvêr, og som førebyggjer jordskred. Raudt ønskjer eit framtidsretta skogbruk som tek vare på biologisk mangfald og samfunnsnytte. Skogbruket må avvirke den hogstmodne skogen jamnare, med mindre bruk av storstilt flatehogst enn i dag. Gardsskogbruket og skogsdrift med lettare vegbygging må stimulerast.

RAUDT VIL:

- a. Erstatte fossile råvarer og energi med miljøsertifisert biomasse der det er gunstig.
- b. At karbonbindingsevna til skogen blir styrkt.
- c. At norske skogressursar skal vidareforedlast i Noreg.
- d. At det blir lagt til rette for meir naturvennleg hogst og meir miljøvennleg tømmertransport.
- e. At ved skal produserast og omsetjast der denne ressursen er underutnytta, særleg gjennom organisatoriske tiltak.
- f. Auke bruken av tre i byggebransjen. Offentlege byggjeprojekt skal velje norsk trevirke framfor andre materiale.
- g. At staten og kommunane skal ta over store privatkapitalistiske skogeigedommar for å sikre at allmenta har tilgang til friluftsliv, jakt og fiske. Statskog skal verne ein større del av skogeigedommane sine, aktivt kjøpe opp skogeigedommar som kjem på sal, og drive eit miljøvennleg og berekraftig skogbruk.

- h.** Støtte prosjekt for produksjon av biokol av skogavfall.
- i.** Verne skog som er eldre enn 150 år, mot flatehogst.
- j.** Forby gjødsling av skog.

Del 6 Kvinnekamp

Kap. 22: Kvinnekamp

Strukturell forskjellsbehandling basert på kjønn skaper ei skeivfordeling av makt i samfunnet. Patriarkatet, dagens mannsdominerte samfunn, står i vegen for alle sin fridom. Marknadsliberalisme, kulturelle normer og kjønnsroller bidreg til å skape forskjell og kvinneundertrykking. For å oppnå full kvinnefrigjering må samfunnet endrast grunnleggjande.

Kvinneundertrykkinga er altgjennomtrengjande i samfunnet vi lever i, og kjem til uttrykk i alle fasane og rollene i livet – på skulen, i arbeidslivet og i heimen. Patriarkalske strukturar og kulturar finst over alt og rammar kvinner frå alle land og klassar.

Kvinnefrigjering føreset at alle har rett og moglegheit til å leve eit liv som økonomisk sjølvstendige Personar med kontroll over eige liv og eigen kropp og seksualitet, utan frykt for vald og overgrep.

Kvinner kjempar for frigjering over heile verda. Kvinnekampen har ført til at posisjonen til kvinnene har blitt betre på nokre område, men tilkjempa rettar, til dømes abortrettar, er under kontinuerleg angrep. Menn tener framleis meir, dei har større formue og høgare pensjon enn kvinner. Kvinnedominerte yrke i offentleg sektor er utsette for kommersialisering. Mange kvinner blir framleis utsette for vald og overgrep.

Organisering av kvinner er både eit mål og eit middel. Kvinner kan berre forandre verda dersom vi sjølve organiserer oss og kjempar saman, så derfor er særskild kvinneorganisering viktig. Kvinnerørsla har spela og spelar framleis ei avgjerande rolle for likestilling og kvinnefrigjering i Noreg. Den organiserte kvinnerørsla kjempar for rettane til alle kvinner.

Vi støttar ein feminisme som kan skape fridom for alle, ein som er solidarisk, antikapitalistisk og antirasistisk. Det er derfor fleire tiltak for kvinnefrigjering er tekne med gjennom heile programmet.

22.1 Økonomisk sjølvstende

Det går føre seg ei systematisk nedvurdering av jobben som blir gjord i kvinnedominerte yrke. Kvinner tener framleis mindre enn menn, også når vi berre ser på lønnsforskjellar mellom dei som jobbar heiltid. Dei som har ein partner, blir avhengig av inntekta til partnaren, og andre slit med å få endane til å møtast. Forskjellane følgjer kvinner heile livet.

Frigjeringa og valmoglegheitene til kvinner føreset ein sterk offentleg sektor med gode velferdsordningar. Kampen for ei lønn å leve av er viktig for at kvinner skal kunne leve økonomisk sjølvstendige liv. Mange av tiltaka i andre kapittel vil derfor også betre posisjonen til kvinner.

RAUDT VIL:

- a. Gradvis innføre 6-timars normalarbeidsdag med full lønnskompensasjon.
- b. Ha likelønnsrett for dei kvinnedominerte yrka i offentleg sektor, som kjem i tillegg til dei ordinære tariffoppgjera, og som blir fordelte etter forhandlingar mellom partane.
- c. Sikre at gravide og kvinner i reprodutiv alder ikkje blir diskriminerte i arbeidslivet.
- d. Innføre reell likestilling av skift- og turnusarbeid.
- e. Fjerne kontantstøtta og innføre ei ventestøtte til dei som ventar på barnehageplass.
- f. Auke overgangsstonaden for einslege forsørgjarar og sikre retten mottakarane har til eit utdanningstilbod.
- g. Auke den statlege støtta til kvinneorganisasjonar.
- h. Endre lovverket som er knytt til foreldrepenngar, slik at foreldre (som er busette i Noreg) i samband med fødsel og adopsjon har rett til foreldrepenngar, med minimumsutbetaling på 2,5 G.
- i. Lovfeste rett til heiltid.
- j. Innføre ei sambuarlov som sikrar økonomisk tryggleik ved samlivsbrot mellom sambuarar.
- k. Ha ammerom på alle større arbeidsplassar og offentlege bygningar.
- l. At kvinnedominerte yrke må kunne få meir i lønnsoppgjer enn ramma for frontfaga for å oppnå likelønn og heving av kvinnelønna.

22.2 Reprodutive rettar og kvinnehelse

Raudt ønskjer å sprengje rammene for dei tronge kjønnsrollene slik at alle kan leve ut identiteten sin, seksualiteten sin og kjønnsuttrykket sitt utan fare for å bli diskriminert eller trakassert. Alle former for seksualisert vald må kriminaliserast. Ingenting kan rettferdiggjere kvinneundertrykkjande praksisar.

Kroppsleg autonomi er ein av dei mest grunnleggjande fridommane vi har. Derfor kjempar Raudt for endå større råderett over eigen kropp og seksualitet og mot kommersialisering av kroppen. Raudt jobbar for eit samfunn der alle menneske kan leve frie liv, uavhengig av kjønn, seksuell orientering og kjønnsidentitet.

Sjølvbestemt abort gir ikkje fleire abortar – det gir først og fremst tryggare abortar. Dagens abortlov med forskrifter opnar for abort til svangerskapsveke 22, men det er sjølvbestemt berre til veke 12. Etter det mistar kvinna sjølvrådet, og avgjerda blir teken av ei nemnd. Vi meiner at kvinna kjenner sin eigen situasjon best og er best i stand til å vurdere om svangerskapet bør avsluttast eller ikkje. Nemndene er restar frå ei tid der kvinnene ikkje blei vurderte som myndige nok til å bestemme over kroppen sin og livet sitt. Vi vil fjerne nemndene, styrkje sjølvrådet og sikre rett medisinsk oppfølging.

RAUDT VIL:

- a. At så lenge abort er lovleg, skal abort vere valet til kvinna, og nemndbehandling blir fjerna. Ved alle abortar skal kvinna få rett til rettleiing frå helsepersonell ved behov eller etter ønske.
- b. Reversere innskrenkingar i abortrettane til kvinner, som fostertalreduksjon.
- c. Styrke helsestasjonane slik at retningslinjene frå Helsedirektoratet for svangerskaps- og barselomsorg kan følgjast i alle kommunar og bydelar.
- d. Gi rett til medisinsk abort ved helsestasjon eller lokalt legesenter med oppfølging frå primærhelseteneste.
- e. Gi alle tilgang til gratis prevensjon.
- f. Støtte retten kvinnene har til abort og prevensjon over heile verda, og gi kvinner frå land der abort er kriminalisert, rett til å ta abort i Noreg.
- g. Arbeide for at føde- og barseltilbodet i heile landet blir opplevd som dekkjande, trygt og medisinsk-fagleg forsvarleg. Fødande skal kjenne at dei blir tekne hand om i heile løpet og ha rett til å bli på barselavdeling til dei sjølve kjenner seg klare til å reise heim.
- h. Sikre reell oppfølging av fødande i svangerskap, fødsel og barsel uansett kvar i landet dei bur, og kva språk dei snakkar.
- i. Arbeide for auka helsesjukepleiarressursar i kommunane og helsestasjonar i alle kommunar. Helsestasjon for ungdom bør utvidast til å gjelde for unge opp til 25.
- j. Arbeide for auka ressursar til forskning på kvinnehelse generelt og typiske kvinnesjukdommar, som endometriose.
- k. Arbeide for førebyggjande tiltak mot eteforstyrningar. Alle helseregionar skal styrkje spesialkompetansen for behandling av eteforstyrring.
- l. Sei nei til kommersiell eggdonasjon. Altruistisk eggdonasjon kan berre godtakast dersom det blir sikra at det ikkje ligg økonomisk eller sosialt press til grunn.
- m. Ha gratis bind, tampongar, tøybind og menskoppar.
- n. At subsidieordninga til staten for prevensjon blir utvida slik at unge under 16 år inngår i denne ordninga. Helsesjukepleiarar og jordmødrer må få utvida føreskrivingsrett slik at dei kan skrive ut prevensjon til unge under 16 år.
- o. Sikre endå færre seinabortar ved at kvinna får tilgang til tidleg ultralyd og NIPT-test og god svangerskapsoppfølging, og at sårbare kvinner får den støtta dei treng.
- p. At kvinner som ønskjer tidleg abort ved gynekologisk avdeling eller poliklinikk med oppfølging i spesialisthelsetenesta, skal få høve til det. Dei gynekologiske avdelingane må få kapasitet slik at kvinner som ikkje ønskjer tidleg abort heime, kan få vere på sjukehuset.
- q. Fjerne eigendelen på sterilisering for både kvinner og menn.
- r. Fjerne forskjellsbehandlinga av yrkesskadane til menn og kvinner. Yrkesskadane til kvinner må anerkjennast som nettopp det og gi rett til erstatning.
- s. At abort skal vere lovleg, og at abortrettane ikkje skal innskrenkast, men forsterkast. Ingen reservasjonsrett til sjukepleiarar, jordmødrer og legar til abortlova.

22.3 Vald, valdtekt og seksuell trakassering

Vald, valdtekt og seksuell trakassering er eit samfunnsproblem som må behandlast deretter.

Valden til menn mot kvinner er eit globalt fenomen og er til hinder for retten til liv, helse, sjølvstende og fridom for kvinner. Ei av tre kvinner i verda opplever fysisk eller seksuell vald i løpet av livet. Det er ikkje noko som berre går føre seg langt unna, men også i Noreg. Rundt 150 000 personar, i all hovudsak kvinner, blir utsette for vald i nære relasjonar i Noreg kvart år. Transkvinner er særleg utsette for seksualisert vald, utan at det blir registrert i norske statistikkar. Den einaste typen drap som ikkje går ned i Noreg, er det som blir kalla partnardrap. Dette utgjer 25 prosent av alle drap i Noreg. Stoppar vi valden, kan vi stoppe drapa.

Noreg har fleire gonger fått oppmoding frå FN om å styrkje innsatsen overfor samiske valdsutsette.

Halvparten av samiske kvinner blir i løpet av livet utsette for psykisk, fysisk eller seksuell vald.

RAUDT VIL:

- a. Auke kunnskapen om vald mot kvinner og skeive hos politiet, helsevesenet, rettsvesenet og Nav. Vidare gi grundig opplæring i rettsvesenet og arbeidslivet om kva som er seksuelle overgrep og konsekvensane av det.
- b. Byggje ut «Alternativ til vald» som eit tilbod over heile landet.
- c. Ha nok politiressursar på saker om vald i nære relasjonar og valdtekt og dessutan styrkje eksisterande tiltak, som SARA, over heile landet.
- d. Ha nok ressursar til å handheve besøksforbod, slik at valdsutsette får reelt vern. Valdsalarm skal vere gratis og lett tilgjengeleg. Som hovudregel skal det brukast omvend valdsalarm.
- e. Arbeide for at krisesentera blir sikra tilstrekkelege økonomiske rammer ved statleg finansiering. Alle må sikrast eit krisesentertilbod tilstrekkeleg nær bustaden sin. Samisk krise- og incestsenter må etablerast igjen.
- f. At all seksuell kontakt skal vere frivillig, og at definisjonen av valdtekt må skjerpast i lova slik at seksuell omgang føreset oppriktig og informert samtykke, ei samtykkelov.
- g. Handheve utlendingslova slik at kjønnsbasert forfølgning gir rett til asyl.
- h. Fjerne treårsregelen ved familiesameining og avskaffe gebyra for å søkje sjølvstendig opphaldsløyve.
- i. Arbeide for hjelpetiltak for menneske som er kjønnslemlesta eller blir utsette for kjønnslemlesting i Noreg. Det skal omfatte tilbod om medisinsk, sosial og psykologisk oppfølging både til offer og familie.
- j. At kunnskap om grensesetting, kjønnsroller, seksuell trakassering og valdtekt skal inngå i utdanninga av lærarar, barnevernspedagogar, politi, helsefaglege profesjonar, sosionomar og barne- og ungdomsarbeidarar.
- k. At elevane i barneskulen, ungdomsskulen og den vidaregåande skulen gjennomfører obligatorisk undervisning og diskusjon om grensesetting, kjønnsroller og kjønnsidentitet, seksuell trakassering og valdtekt. Lærarar må få tilbod om relevant vidareutdanning slik at dei kan undervise i dette.
- l. Inkludere arbeidet mot seksuell trakassering og overgrep i HMS-arbeidet, både gjennom arbeidsmiljølova og i forskrifter.
- m. At kunnskap om seksuell trakassering og overgrep skal inngå i opplæringa av verneombod og i opplæring av alle med personalansvar i offentleg sektor.
- n. Ha ein nasjonal kampanje mot vald og valdtekt.
- o. Sikre at hjelpetiltak, institusjonar og andre som jobbar med valdsutsette, ved behov kan tilby hjelp, tenester og informasjon på fleire språk enn norsk.
- p. Arbeide mot tvangsekteskap og sosial kontroll.

22.4 Kvinnekroppen skal ikkje vere til sals

RAUDT VIL:

- a. Arbeide for at pornografi ikkje dannar grunnlaget for den seksuelle opplæringa til barn og ungdom. Vidare betre seksualundervisninga i skulen og haldningskampanjar for å fremje eit sunt, mangfaldig og ikkje-moraliserande syn på seksualitet og auke forståinga for porno som vald mot kvinner.
- b. Arbeide for reell merking av retusjert reklame.
- c. Arbeide for at pornoparagrafen i straffelova blir handheva.
- d. Forby strippeklubbar. Verksemdar som organiserer stripping, skal ikkje få skjenkeløyve.
- e. Handheve og styrkje sexkjøpslova som kriminaliserer kjøp av seksuelle tenester. Hallikparagrafen blir endra til berre å ramme faktiske hallikar, ikkje prostituerte som bur saman, eller andre som bur saman med prostituerte.
- f. Styrkje exit-program som hjelper menneske ut av prostitusjon. Utanlandske i prostitusjon får opphaldsløyve eller hjelp til trygg retur og reetablering i heimlandet. Dei som i løpet av ein refleksjonsperiode vel å politimelde og stiller til avhøyr der dei forklarar seg om bakmenn, skal bli innvilga mellombels opphald ut over refleksjonsperioden, uavhengig av vidare etterforskning og om det blir teke ut tiltale. ROSA-prosjektet mot menneskehandel skal vidareførast og styrkjast.
- g. Arbeide for vidareføring av forbodet mot alle former for surrogati. Det blir forbode for nordmenn å nytte surrogati i utlandet.

Del 7 Bustad

Kap. 23: Bustad

Retten til ein tilfredsstillande bustad – uavhengig av inntektsnivå – er ein menneskerett. Marknaden må ikkje få leggje premissane for det meste av bustadpolitikken. Staten bør styre bustadpolitikken for å dekkje behova.

Den marknadsbaserte bustadpolitikken vi har i dag, er ei av dei største årsakene til større forskjell i samfunnet. Dei privilegerte arvar bustad eller kjem raskt inn i ein godt betalt jobb slik at dei kan kjøpe eigen bustad. Andre er prisgitt ein leigemarknad med usikre leigekontraktar der leiga kostar like mykje som om du tek opp lån og blir sjølveigar. Det oppstår òg eit skilje mellom folk som bur i byen, og folk som bur på landet. Ein kan ikkje flytte til byen dersom ein har investert i eige hus på landet fordi marknadsprisen er heilt ulik.

I Noreg var det lenge eit offisielt mål at bukostnadene ikkje skulle overstige 20 prosent av gjennomsnittleg industriarbeidarlønn. Vi er langt unna dette i dag. Bukostnadene varierer sterkt, men i dei store byane og andre pressområde er dei i dag på eit historisk høgt nivå og generelt altfor høge i forhold til lønnsnivået.

Det må derfor byggjast ut mange ikkje-kommersielle bustader, både som ei viktig moglegheit for å eige eigen bustad, som ei utviding av dagens leigemarknad og med moglegheiter for å kombinere eige og leige. Desse bustadene må forvaltast slik at den lågare prisen følgjer bustaden og ikkje blir ein subsidie som berre fell til første kjøpar.

Fråværet av ein ikkje-kommersiell sektor har bidrege til at dagens bustadprisar, særleg i pressområda, er på dette historisk høge nivået. Bustader har hatt ei prisstiging som er langt høgare enn veksten i byggjekostnader. Medan byggjekostnadene normalt ligg på 25 000 til 45 000 kr per kvadratmeter, er salspris for nye bustader mange stader opp mot 100 000 kr per kvadratmeter, nokre stader til og med høgare. Marknaden skaper ein superprofitt som fell til grunneigaren og utbyggjaren. Dette er planskapte verdiar, profitt som i pressområde er skapte av det ein får lov til å byggje, profitt som oppstår på grunn av ein stadig stigande mangel på tomteområde som ligg sentralt og er lette å utvikle. På same måten som i Danmark, Tyskland og Nederland må norske kommunar få rett til å krevje at denne superprofitten skal brukast til at ein viss del av bustadene skal få ein lågare pris og deretter prisregulerast, ein ikkje-kommersiell (tredje) bustadsektor.

Samtidig som prisane på bustader har stige, har standarden på dei minste bustadene gått ned, utnyttinga av tomtene har gått opp, og uteareala har blitt mindre. Ein redusert standard har ikkje ført til rimelegare bustader, berre større fortjeneste til utbyggjarane. Raudt vil arbeide for at alle får ein god bustad til ein overkommeleg pris.

Grunnlova må endrast slik at ikkje berre den private eigedomsretten blir verna, men også den offentlege og den kollektive.

Ordninga med «gjengs leige» må avviklast som grunnlag for å fastsetje buutgiftene i omsorgsbustader og kommunale leilegheiter. Den økonomiske evna til leigetakaren skal leggjast til grunn for husleigefastsetjinga.

23.1 Bygg ut ein ikkje-kommersiell (tredje) bustadsektor

RAUDT VIL:

- a. Byggje ut ein ikkje-kommersiell bustadsektor som har som mål å gi alle moglegheit for å skaffe seg bustad til ein overkommeleg pris, sikre ein inkluderande bustadpolitikk som jamnar ut økonomiske og geografiske forskjellar, og dessutan stanse spekulasjonen som fører til gjeldsvekst hos private hushald.
- b. At Husbanken skal ha utbygging av ikkje-kommersielle bustader som ei av hovudoppgåvene sine.
- c. At Husbanken må tilførast midlar til bidrag til ein slik sektor. Den viktigaste finansieringskjelda må likevel vere overføring av mykje av verdiane som i dag fell til grunneigar, utbyggjarar og spekulantar.
- d. At dokumentavgifta på omsetning av bustader skal gjerast progressiv. Auka inntekter frå dokumentavgifta skal øyremerkjast til ein sterkare inkluderande og sosial bustadpolitikk. Progresjon blir sett inn ved omsetningsverdi over 10 millionar.
- e. At det ved utbygging må påleggjast at ein vesentleg del bustader skal byggjast i denne sektoren. Delen må vere størst i områda som har få ikkje-kommersielle bustader frå før. Ungdom og førstegangskjøparar får høg prioritet. Bustadene må vere ein integrert del i nye bustadprosjekt.
- f. At bustadene i ein tredje bustadsektor skal forvaltast ikkje-kommersielt og i hovudsak gjennom burettslag eller bustadbyggjelag og kommunane. Bustadene kan vere både eigarbustader, leigebustader

og kombinasjonar av ulike former, som leige til eige og delt eigarskap mellom kjøpar og burettslag og dessutan kollektiv eigarskap etter modell av danske «almenboliger».

- g. At bustadbyggjelaget eller kommunen har tilbakekjøpsplikt i denne sektoren, og at alle fritt skal kunne selje tilbake når dei måtte ønskje det. Tilbakekjøpsprisen skal vere kjøpsprisen pluss prisutvikling justert for slitasje og standardforbetringar.
- h. At bustadbyggjelaget eller kommunen skal vere distributør og kontrollere omsetninga av slike bustader, slik at ein unngår sal «under bordet». Om ein bustad ikkje er seld innan eitt år i den ikkje-kommersielle bustadsektoren, skal han leigast ut. Leiga kan ikkje vere høgare enn kostnadene ved å drifte bustaden.
- i. At bebuaren skal ha vedlikehaldsplikt av bustaden, samtidig som det vil gjerast fråtrekk for forsømming av bustaden ved gjenerverv. Oppgradering av bustaden gir påslag gjennom takstvurderinga.
- j. At pålegg om ikkje-kommersielle bustader skal kunne utformast både som ein føresetnad i utbyggingsavtalar og som pålegg gjennom plan- og bygningslova.
- k. At det må sikrast ei mangfaldig samansetning av befolkning i ikkje-kommersielle bustader som speglar befolkninga elles. Unntak kan gjerast i visse buformer og spesielt tilrettelagde bustader.
- l. At det i alle leige-til-eige-prosjekt, også private, skal vere slik at innbetalt leige minus rimelege driftsutgifter går til innskot. Innskotet skal betalast tilbake til leigetakaren dersom leigetakaren ikkje kjøper leilegheita.
- m. At ved privat utbygging av bustadprosjekt med fleire bueiningar skal burettslag vere den normale eigar- eller driftsforma. Det skal kunne bestemast at ein viss del av bustadene skal disponerast eller fordelast av den kommunale bustadetaten.

23.2 Alle skal ha rett til ein stad å bu

RAUDT VIL:

- a. At det ved forvaltning av offentleg eigedom (statleg, fylkeskommunal og kommunal) skal vere eit mål om å bidra til ein sosial og inkluderande bustadpolitikk.
- b. At der det er behov for det, må det gjennomførast ei storstilt kommunal bygging av utleigebustader etter sjølvkostprinsippet – finansiert gjennom subsidierte husbanklån.
- c. At det må utarbeidast eit system for fordeling av skattefritak mellom leigetakar og utleigar.
- d. At utbyggjarar som byggjer ikkje-kommersielle bustader, blir tilbydde tomter til ein rimelegare pris.
- e. At staten må bruke den omfattande tomteporteføljen sin, som i dag er spreidd på selskap som Entra, Bane Nor, Statsbygg, Forsvarsbygg og andre stader, på å leggje til rette for sosial bustadbygging. Kommunar bør få ein heimfallsrett når statleg eigde tomter ikkje lenger blir brukt til det opphavlege formålet (til dømes jernbane).
- f. At alle nye bustadprosjekt skal ha universell utforming, og det offentlege skal betale for tilpassing av bustader til personar med nedsett funksjonsevne.
- g. Utvikle gode bumiljø med fellesareal ute og felleslokale. Vidare fremje burettslagsorganisering der det er mogleg og danning av bebuarorganisasjonar i større leigegardar.
- h. At det skal vere forbode å ta ut utbyte frå kommunale bustader, og bustøtteordninga må styrkjast. Det må arbeidast for at leigetakar kan få delar av eller heile skattefordelen på bustaden.
- i. Jobbe for ein større utleigesektor gjennom ikkje-kommersielle aktørar.
- j. Jobbe for at store, kommersielle utleigeføretak blir tekne over av det offentlege eller danna om til ideelle føretak.
- k. At kommunen skal ha rett til å ta over ein bustad vederlagsfritt om han har stått tom i tre år.
- l. At det skal vere eit mål at det offentlege kan tilby bustader til alle typar innbyggjarar som ønskjer ein standard bustad, ikkje berre til særskilde grupper. Offentlege bustader skal ikkje vere «ein veg inn i marknaden», men ein veg vekk frå det. Kommunale bustader skal ha ein gunstig pris som verkar marknadsdempande. Langtidsleige skal vere det normale.
- m. At husleigelova må ha sterkare avgrensing i tilgangen utleigarane har til å inngå tidfesta leigeavtalar enn i dag. Leigeavtalane skal som hovudregel vere tidsbestemte og kunne seiast opp av leigetakaren, men ikkje av utleigaren, bortsett frå ved vesentleg mishald frå leigetakaren.
- n. Avvikle gjengs (marknadsbasert) leige på kommunale bustader.
- o. Gjere det straffbart for selskap å ikkje la leigebuarar få forkjøpsrett før vidare sal der dette er aktuelt.
- p. Endre husleigelova slik at det blir forbode å diskriminere folk som er avhengig av offentlege ytingar.
- q. Innføre bumiljøvaktmeister i kommunale bustader. Dette skal organiserast i samarbeid med bebuarane og nærmiljøet.
- r. At kommunen bør få moglegheit til å ekspropriere ferdigregulerte tomter i pressområde der bustadbygging ikkje er sett i gang innan 3 år frå tomte blei ferdig regulert.
- s. At forkjøpsrett ved sal av leigegardar òg skal gjelde for éi enkelt leilegheit.

- t. At det ved større utbyggingar skal leggjast til rette for bygging av fellesrom slik at gjesterom kan delast.

23.3. Bustadstandard og byplanlegging

RAUDT VIL:

- a. At transport- og arealpolitikken må utformast for å spare energi og natur ved å hindre byspreiing. Dette krev mellom anna at nye buområde i storbyområda blir utforma bymessig og blir lagde i eller nær eksisterande byar og tettstader.
- b. At nye bustadområde bør sikrast gode uteareal for alle aldersgrupper med tilfredsstillande solforhold, minst fem timar ved vår- og høstjamdøgn. Større parkområde eller friluftsområde (minst 15 dekar) bør vere tilgjengeleg innan 500 m frå bustader i tettbygde strøk.
- c. At alle nye vanlege bustader for folk i fast busituasjon skal ha ein minstestandard på 45 m². Mellombelse bustader for studentar og andre personar i mellombelse busituasjonar blir ikkje omfatta av eit slikt krav.
- d. At det skal lagast systematiske planar for bevaring av eksisterande naturmiljø, grøntområde og jordbruksjord i og rundt byar og tettstader. Det same skal gjelde kulturminne frå aktivitetar i alle samfunnssklassar og grupper.
- e. At infrastruktur og offentlege tilbod som skular, barnehagar, idrettsanlegg og bibliotek skal vere på plass før innflytting i nye bustadområde.
- f. At daglegvarebutikk, barneskule og barnehagar bør liggje i gangavstand frå bustadene i tettbygde område.
- g. At planleggingskapasiteten og den reelle planlegginga må tilbake på det offentlege sine hender. Utbyggjarane og eigedomsspekulantane skal ikkje kunne leggje premissane for bustadutbygging ved utarbeiding av eigne planar.
- h. Ikkje ha utbyggingsavtalar som gjer at infrastruktur og offentlege tilbod i siste instans blir kosta av bebuarane i strøket det gjeld.
- i. Innføre kommunal byggjekontroll igjen for å oppnå færre feil og manglar.
- j. At det skal etablerast medverknadsorgan i alle bustadkompleks, og bebuarane skal ha representasjon i styrande organ i offentlege og private einingar og selskap som driftar bustader.
- k. At rehabilitering skal vurderast i eit miljøperspektiv framfor riving og nybygg.
- l. At gjenbruksplanar for materiale skal vere påkravd når bygg blir rivne.
- m. At det skal satsast meir på grøne tak i framtidig by- og tettstadsplanlegging for å skape tilfredsstilling rundt utfordringar som er knytte til miljø, arealbruk og bykvalitet.
- n. At dokumentasjon om prioritering av klimavennlege løysingar må innførast som krav i alle byggjesaker.

23.4. Stans i bustadspekulasjonen

RAUDT VIL:

- a. Opprette eit kommunalt bustadtilsyn og bustadombod i dei større byane for å kjempe mot spekulasjon og lov- og planbrot og dessutan ta vare på interessene til leigetakarane og bustadkjøparane.
- b. At oppdeling av leilegheiter (hyblifisering) berre skal godkjennast dersom standardkrav blir overhaldne. Seksjoneringslova blir endra slik at ho ikkje har forrang over planregulerte forhold.
- c. Gjere bustad mindre lønnsamt som eit spare- og investeringsobjekt ved å innføre eit tak på samla gjeld på primærbustaden som gir rett til frådrag på skatten. Vidare avvikle frådrag på skatten for gjeld som er knytt til sekundærbustad.
- d. At likningsverdien for sekundærbustader, med unntak av pendlarbustad, blir sett lik marknadsverdien. Det blir opna for høgare eigedomsskatt på sekundærbustader som ikkje blir nytta til fast bustad.
- e. At utleige via tredjepartar som Airbnb berre vil vere lovleg i inntil 60 dagar i året for å avgrense at utleigemarknaden blir teken over av korttidsleige og ikkje dei som har behov for å leige lenger.
- f. At kommunane må få rett til å innføre buplikt i strøk som blir truga av hyblifisering.
- g. Opprette lover som avgrensar kva utleigaren kan krevje kompensasjon for etter at leigeforholdet er over.
- h. Innføre husleigeregulering i dei store byane. Det blir sett ein maksimalt tillaten leigepreis for bustader per kvadratmeter utleigeareal, justert for standard, alder på bustad og plassering. Dersom utleigaren bryt reglane, skal leigeforholdet haldast oppe, og den som leiger leilegheita, skal automatisk ha rett til tre år utan husleigeauke.
- i. At kommunane sjølve skal bestemme om dei skal ha buplikt. Vidare arbeide for å tette igjen «smotthøl». Vurdere utvida bruk av buplikt for å avgrense spekulativ utleige.

23.5 Tilrettelagde bustader

RAUDT VIL:

- a. At sidan dei av oss som har nedsett funksjonsevne, treng tilrettelagd bustad, skal kommunane skal

byggje og tilby eigna bustader, der det er teke omsyn til eigne ønske, fysiske og psykiske behov og gode omgivnader.

- b. Sikre medråderett i eigen busituasjon.
- c. At bustøtteregulverket blir endra slik at nye uføre får bustøtte på nivå med tidlegare, og at unge uføre med garantert tilleggspensjon kjem inn under inntektsgrensene til bustøtta.
- d. At fleire får moglegheit til å eige eigen bustad ved å ha tilgang til både bustøtte og startlån. Bustøtte skal kunne brukast til bustad ein eigar og til å finansiere leige til eige.
- e. At bustadtilpassingstilskotet må aukast, og at alle kommunar må tilby ordninga.
- f. At rammene for heistilskot blir auka.
- g. Sikre at det blir bygd eit tilstrekkeleg tal omsorgsbustader slik at det blir minimal ventetid mellom vedtak om tildeling og innflytting.
- h. At ordninga med «gjengs leige» blir avvikla som grunnlag for fastsetjing av buutgiftene i omsorgsbustader og kommunale leilegheiter. Den økonomiske evna til leigetakaren skal leggjast til grunn for husleigefastsetjinga.

Del 8 Distriktspolitikk

Kap. 24: Distriktpolitikk

Sterke krefter i samfunnet verkar i retning av sentralisering – av kapital og av makt. Sjølve måten kapitalismen verkar på, er sterkt sentraliserande, og jo meir regjeringa og stortingsfleirtalet slepper laus marknadskreftene, dess sterkare verkar denne effekten. Dette gjeld slikt som meir eller mindre tvangsmessig samanslåing av kommunar og fylkeskommunar, nedlegging av Nav- og skattekontor, innføring av såkalla nærpolitireform, sjukehusreformer som har ført til så vel nedleggingar som svekt politisk styring, kutt i ombering av post og aviser og dessutan både nedlegging og samanslåing av høgare utdanningsinstitusjonar.

Raudt er imot marknadsorienterte reformer som på denne måten sentraliserer og konsentrerer den økonomiske og politiske makta i Noreg på færre hender. I tillegg til å redusere lokaldemokratiet og tilgjenge til ei rekkje offentlege velferdstenester for innbyggjarane bidreg denne politikken òg til å svekkje den infrastrukturen og dei tenestene som næringslivet er avhengig av for å kunne etablere seg. Sterke og velfungerande lokalsamfunn er avgjerande for eit godt utvikla lokaldemokrati. Det inneber at innbyggjarane får ei reell moglegheit til å delta i avgjerder som gjeld kvardagen og levevilkåra deira. Mange av velferdsgoda våre er forankra i kommunale tenester. Dei økonomiske tilbakeføringane frå staten til kommunane og fylkeskommunane er derfor avgjerande for å kunne realisere eit desentralisert og fullverdig velferds- og tenestetilbod. Til det trengst det ein styrkt kommuneøkonomi. Kommuneøkonomien har vore i krise lenge før koronaviruset fanst.

Skal ein dempe sentraliseringspresset eller ha håp om å snu det, må det skje gjennom politisk kamp. I Noreg har vi ein lang tradisjon for folkeleg mobilisering mot sentralisering – for spreidd busetjing, lokal utnytting av naturressursar og utbygging av nødvendig infrastruktur og velferdstenester over heile landet. Dette er avgjerande for å byggje sterke lokalsamfunn og etablere og halde oppe lokale verksemder, gode tenester og arbeidsplassar.

24.1 Styrk lokaldemokratiet – stans sentraliseringspolitikken

Fleire stader i landet har vi dei siste åra opplevd mobilisering og opprør mot sentraliseringspolitikken – anten han har komme gjennom tvangssamanslåing av kommunar og fylke eller svekking av tilbod som akuttberedskap, fødetilbod og ambulansetransport. Ei rekkje reformer er gjennomførte med auka sentralisering og svekte lokaldemokrati som resultat.

Raudt støttar Distrikts-Noreg i kampen mot sentralisering. Å styrkje og utvikle motkreftene mot ei slik utvikling er viktige element i kampen for eit sosialistisk samfunn.

RAUDT VIL:

- a. At ingen kommunar eller fylke blir slåtte saman med tvang eller utan at det er godkjent gjennom folkeavstemming i kvar av dei ramma kommunane eller fylka.
- b. Løse opp kommunar og fylkeskommunar som har blitt slått saman utan eit dokumentert fleirtal blant innbyggjarane i kvar av dei, dersom fleirtalet av innbyggjarane i minst éin av dei samanslåtte kommunane eller fylka ønskjer det.
- c. Styrkje kommuneøkonomien slik at kommunane og fylkeskommunane blir sikra økonomiske tilbakeføringar frå staten som gjer det mogleg å realisere eit desentralisert og fullverdig velferds- og tenestetilbod.
- d. Motverke dei negative verknadene av sentraliseringsreformene som er innførte dei siste tiåra, gjennom å utvikle og setje i verk kompensierende tiltak.
- e. Fullfinansiere alle nye oppgåver som blir overførte til kommunane og fylkeskommunane, gjennom dei statlege tilbakeføringane.

24.2 Levedyktige lokalsamfunn

Vi lever i eit land som er rikt på naturressursar som historisk har gitt grunnlag for arbeid og spreidd busetjing. Dette grunnar seg i at folk har ført kamp for lokal og nasjonal sjølvråderett og haustingsrett av desse verdiane. Naturressursane er utgangspunktet for utviklinga av det mangfaldet av arbeidsplassar som kan knytast opp mot alle delar av norsk verdiskaping. Folk har stor erfaring frå desse kampane – erfaringar som er uvurderlege i dagens og framtidige kampar for å utvide demokratiet, å utnytte heile folkets skaparkraft og å ta «heile landet i bruk». Raudt ønskjer eit desentralisert Noreg med levande distrikt og ein allsidig arbeidsmarknad. Dette føreset ei god utbygd infrastruktur over heile landet (slik det er beskrive i kapittel 14 Samferdsel og kollektivtransport).

RAUDT VIL:

- a. Auke den økonomiske støtta til bedriftsetablering og utvikling gjennom regionale utviklingsmidlar og kommunale næringsfond.
- b. Vidareføre differensieringa av arbeidsgivaravgifta.
- c. Innføre langsiktige og styresmaktsbestemte kraftavtalar igjen, slik at ein sikrar kraftforedlende arbeid.
- d. Halde oppe kraftinntektene til vasskraftkommunane.
- e. At rettane til vasskraftkommunane i heimfallslova må bli innførte igjen.
- f. Avvise EU-reglar og marknadsstyrt kraftpolitikk som svekkjer norsk sjølvråderett og trugar industrien.
- g. Atterreise og sikre fødetilbod og lokalsjukehus over heile landet.
- h. Arbeide for desentraliserte utdanningstilbod over heile landet, inkludert vidaregåande og høgare utdanning, for å sikre kvalifiserte fagarbeidarar, sjukepleiarar, barnehagelærarar og lærarar.
- i. Styrkje lokal og regional kontroll over midlar til forskning, innovasjon og næringsutvikling.
- j. At etableringa av nye offentlege institusjonar i så stor grad som mogleg må lokaliserast utanfor dei store byane.
- k. Erstatte statlege arbeidsplassar som har blitt nedlagde i distrikta sidan 2000, med minst like mange statlege arbeidsplassar innan 2025.
- l. Lage ein heilskapleg plan for flytting eller deling av fleire statlege institusjonar med mål om desentralisering. Slik flytting kan skje gradvis og må gjennomførast på måtar som tek vare på opparbeidd kompetanse og erfaring. Dei tilsette må ha full tryggleik for jobb og arbeidsvilkår, og prosessane må skje i nært samarbeid med organisasjonane til dei tilsette.
- m. Heve pendlarfrådraget.
- n. Ha full offentleg utbygging av høghastigheits nettilgang og sikker mobildekning.
- o. At staten skal bidra meir til opprydding etter ras og flaum som kjem av ekstremvêr.

Del 9 Demokrati og frigjering

Kap. 25: Folkestyre og ytringsfridom

Kapitalismen er prega av ein stadig sterkare konsentrasjon av makt og verdier. Privat eigarskap blir konsentrert på få hender. Konsekvensen er ikkje berre ein stor og veksande forskjell, men også enorm makt som er unndregen demokratisk styring og kontroll.

Denne utviklinga blir forsterka av ein globalisert økonomi som gir store monopolselskap som Amazon, Alphabet, Google og Facebook kontroll over sentral samfunnsmessig infrastruktur og tilgang på enormt mykje informasjon om den enkelte.

Dei skeive maktforholda under kapitalismen undergrev ein open og demokratisk debatt. Både i offentleg og privat sektor blir det altfor ofte sett på som illojalt å gå ut med fagleg usemje og informasjon, sjølv om så viktige spørsmål som lønn og arbeidsforhold. Dette gir eigarar og leiing ekstremt stor styring av den offentlege samtalen og gjer det svært vanskeleg å byggje makt nedanfrå og opp.

Samtidig som pengesetelen styrkjer makta si, blir stemmesetelen tømnd for innhald. Regjeringar og stortingsfleirtal av alle kulørar har vore ivrige etter å gi borgarskapet, byråkratiet og overnasjonale organ auka innverknad på ein slik måte at det går ut over folkevalde organ. Såkalla rettsleggjing bidreg til å svekkje handlingsrommet for dei folkevalde. Innanfor det offentlege blir makta sentralisert frå kommunar og fylkeskommunar og til staten. Marknadsstyring av offentleg sektor og privatisering har gjort demokratisk styring av velferdsstaten vanskelegare.

For Raudt er det eit overordna mål å overføre makt til demokratiske, folkevalde organ. Raudt vil arbeide for ei demokratisering av økonomien gjennom folkevalde organ og anna demokratisk samhandling. Sjølveigde bedrifter, kooperativ verksemd og ideelle organisasjonar er viktige faktorar i dette. Vi vil erstatte udemokratiske overnasjonale avtalar som EØS med eit forsterka internasjonalt samarbeid basert på frie og suverene statar.

25.1 Eit demokratisk arbeidsliv

RAUDT VIL:

- a. Arbeide for ei utviding av representasjonen til dei tilsette i styret for verksemdar.
- b. Utvide retten til styrerepresentasjon på alle nivå i konsern og organisasjonsformer som franchise.
- c. Arbeide for retten til dei tilsette til tale- og forslagsrett i folkevalde organ som kommune- og fylkesting.
- d. Leggje til rette for kollektiv eigarskap og samvirkeorganisering.
- e. Utvikle økonomiske støtteordningar og ein skattepolitikk som gjer det enkelt å byggje opp kooperativ. Vidare utforme støtteordningar slik at det offentlege har forkjøpsrett ved sal.
- f. Underleggje store, sentrale selskap som Equinor (tidlegare Statoil), Telenor og Vy (tidlegare NSB) direkte offentleg styring.
- g. Ta opp forslag om bedriftsforsamling og representantskap med folkevald deltaking i tillegg til representasjon frå eigarar og tilsette.
- h. Gå gjennom stiftingslovgivinga med sikte på sterkare demokratisk styring og kontroll.

25.2 Eit fornya folkestyre

RAUDT VIL:

- a. Styrkje den folkevalde styringa av staten til kostnad for byråkratiet.
- b. Stanse den pågåande utesinga av byråkratiet i departement og direktorat.
- c. Innføre lobbyregister på alle forvaltningsnivå. Styrkje karantenereglane for å stengje svingdøra mellom politikk og påverkingsbransjen.
- d. Kutte politikarlønningane for å minske gapet mellom folk og dei folkevalde.
- e. Avvikle monarkiet og innføre republikk.
- f. Halde fleire rådgivande folkeavstemmingar.
- g. Setje ned sperregrensa til 2 prosent ved stortingsval.
- h. Sikre god dekning i riksdekkjande radio og TV for alle landsomfattande parti som stiller lister i val.
- i. Forby betalt politisk reklame.
- j. Behalde arealfaktoren og fylkesvise valkrinsar for å behalde geografisk fordeling av stortingsrepresentantar.
- k. At offentleglova skal gjelde for selskap (IKS, AS, KS og dotterselskap av KS) med offentleg aksjemajoritet.
- l. Unngå at regjeringa og departementa set jobben med å lage lover ut på anbod.

m. Jobbe for fullt innsyn i kommunikasjon mellom regjeringa eller departementa og utanforståande.

25.3 Eit levande lokaldemokrati

RAUDT VIL:

- a. Utvikle eit levande lokaldemokrati der innbyggjarane får reell moglegheit til å delta i avgjerder som gjeld kvardagen og levevilkåra deira.
- b. Auke det demokratiske handlingsrommet til kommunane ved å redusere mengda lover, reglar og forskrifter som bind folkevalde på hender og føter. Staten skal fullfinansiere oppgåver som blir overførte til kommunane.
- c. At oppgåver som krev stor grad av samordning mellom fleire kommunar, bør løysast gjennom interkommunalt samarbeid.
- d. Forsvare og vidareutvikle ein modell med tre forvaltningsnivå: kommune, fylke og stat.
- e. Utvikle prosessar der innbyggjarane kan ta del i budsjettbehandlinga, og styrkje innsynsretten til innbyggjarane.
- f. Avvikle parlamentarisme i kommunestyre og fylkesting og erstatte det med formannskapsmodellen.
- g. At så mykje konsulentbruk i staten som mogleg bør erstattast med faste tilsette for å spare pengar på lengre sikt, og sikre at staten sjølv rår over den kompetansen som er nødvendig. Sterk offentleg kompetanse er eit viktig tiltak mot innverknad frå særinteresser.
- h. At fleire delar av staten bør basere seg på demokratiske avgjerder, der brukarar, dei som blir påverka, og relevante interesseorganisasjonar blir trekte inn i forvaltningsapparatet.
- i. At innverknaden til fagforeiningane i staten bør styrkjast.
- j. Raudt meiner at rapportering er eit viktig ledd i styringa av offentleg sektor, men at fleire rapporteringskrav ikkje bør innførast utan at ein samtidig utvidar den tida dei statlege tilsette har til å utføre dei primære arbeidsoppgåvene sine.

25.4 Meir ytringsfridom

RAUDT VIL:

- a. Styrkje og utvide ytringsfridommen. Ytringsfridommen skal berre avgrensast når det er absolutt nødvendig, til dømes gjennom forbod mot hatytringar.
- b. Seie nei til gjeninnføring av blasfemiparagrafen.
- c. Sikre ein desentralisert eigarskap til media, noko som gir fleire moglegheiter til å ytre seg.
- d. Forby arbeidskontraktar som pålegg absolutt tagnad om alle såkalla interne forhold, og innføre påbod om at § 100 i Grunnlova, som sikrar ytringsfridom, skal gjelde bortsett frå i særskilde tilfelle, som personvernomsyn.
- e. Styrkje og utvide ytringsfridommen på arbeidsplassen for offentleg og privat tilsette, gjennom å auke moglegheita for at dei tilsette internt og offentleg kan ytre seg om leiingsavgjerder, arbeidsforhold og produksjon.
- f. Styrkje kommunelova med ytterlegare offentlegheit, innsynsrett og politisk handlefridom.

25.4 Eit sterkare personvern

RAUDT VIL:

- g. Ikkje ha nokon nye overvaksingslover som vil gå ut over personvernet.
- h. Ha strengare lover for datalagring. Sensitive opplysningar skal lagrast i Noreg og under norsk offentleg kontroll.
- i. Hindre at private aktørar får tilgang til personopplysningar frå internettleverandørar. Kontrollorgana for IP- og DNS-delegering må overførast til FN.
- j. At data om elevane som blir genererte frå digitale læremiddel, må lagrast i tråd med lov om personvern og brukast varsamt på ein måte som tek vare på interessene til barn og unge. Det offentlege må sikrast eigarskap til slike data. Kommersielle aktørar kan ikkje bruke eller selje dataa.
- k. Reversere etterretningstenestelova.
- l. Behalde kontantar som pliktig betalingsmiddel.
- m. Styrkje Datatilsynet som tilsynsorgan og ombod.

25.5 Auka religions- og livssynsfridom

RAUDT VIL:

- a. At den norske staten skal vere skild frå alle trussamfunn. Trus- og livssynssamfunn må behandlast på lik linje med andre frivillige organisasjonar som søker støtte til verksemda si.

b. Ha eit filosofi-, livssyns- og religionsfag som ikkje favoriserer nokon trusretningar.

Kap. 26: Antirasisme

Rasisme er eit strukturelt problem i Noreg. Det skaper forskjellar mellom folk og bidreg til ytterlegare klasseforskjellar. Det er øydeleggjande for dei som blir utsett for det, og for fellesskapet. Vi må kjempe mot rasisme på alle samfunnsarenaer.

Strukturell rasisme er mekanismar som gjer at minoritetsgrupper kjem dårlegare ut enn Majoritetsbefolkninga. Rasisme mot den samiske befolkninga og nasjonale minoritetar er historisk strukturell rasisme i Noreg. Personar som blir kategoriserte som «ikkje-vestlege innvandrarak», også dei med utdanning frå norske lærestader, har høgare arbeidsløyserisiko enn «ikkje-innvandrarak». Sannsynet for å bli kalla inn til intervju er lågare for personar som har såkalla utanlandsklingande namn. Deltid og mellombelse stillingar er meir utbreidd blant kvinner og innvandrarak. Dette fører òg mange familiar i ein økonomisk situasjon med dårlege levekår. Rasisme skaper både økonomiske og helsemessige problem. Førekomsten av psykiske plager er over dobbelt så stort blant dei som opplever diskriminering, enn blant dei som ikkje opplever det.

Det må arbeidast aktivt mot alle former for diskriminering, undertrykking av folkegrupper og rasistisk ideologi, inkludert høgreekstreme ideologiar som nazisme og fascisme, antisemittisme, islamofobi og urettmessig behandling av minoritetar i samfunnet.

Rasistiske førestillingar om «dei andre» forsterkar sosiale forskjellar og utnyttinga av menneske og ligg til grunn for historiske skamplettar som den plyndringa kolonimaktene gjorde av ressursar, slavehandelen og grov utnytting av urfolk og nasjonale minoritetar. Rasisme splittar arbeidarklassen og bidreg til at misnøya blir retta mot «dei andre» framfor den politiske og økonomiske eliten. Rasisme er integrert i kapitalisme. Undertrykking, fordriving og folkemord har teke ulike former gjennom historia – slaveri, kolonialisme, apartheid og billeg arbeidskraft. Dette har gjort det mogleg for kapitalen å auke profitten gjennom å ta for seg av naturressursar og menneskeleg innsats. Raudt ser kampen mot rasisme i samanheng med andre undertrykkjande mekanismar som kvinneundertrykking, imperialistiske krigar for profitt og dagens økonomiske system.

Framveksten og normaliseringa av høgreekstremistiske tendensar og organisasjonar kjem òg til uttrykk i Noreg. I den mest ekstreme forma har dette manifestert i tragediar som terrorangrepa 22. Juli 2011, drapet på Benjamin Hermansen i 2001 og terrorangrepet på Al-Noor-moskeen i Bærum i august 2019. Rasisme er skadeleg og direkte farleg i samfunnet vårt.

Kampen mot rasisme handlar òg om å jamne ut sosiale forskjellar gjennom særleg utdannings-, arbeidslivs-, bustad-, helse- og sosialpolitikken. Rasisme finst på alle samfunnsområde, og vi listar opp fleire tiltak mot rasisme i dei nemnde kapitla.

RAUDT VIL:

- a. Kartleggje diskriminering og rasisme i arbeidslivet, bustadsektoren og organisasjonslivet for å setje i verk tiltak. Vidare sikre tiltak mot rasisme og diskriminering i tilsetjingsprosessar og rekruttering.
- b. At minoritetsorganisasjonar i større grad blir involverte i høyringar og politikkkutforming og blir sikra ressursar.
- c. At lovverk mot hatytringer og hatkriminalitet blir handheva, og at fascistiske og nazistiske organisasjonar blir forbodne.
- d. At organisasjonar med ein praksis som fremjar rasistiske haldningar, ikkje skal få offentleg støtte – til dømes Human Rights Service (HRS).
- e. Stanse etnisk profilering og sørgje for omfangsundersøkingar. Alle som blir stansa av politiet, skal få ei kvittering som viser stad, årsak og tidspunkt.
- f. At helsevesenet og eldreomsorga skal tilpassast til ein fleirkulturell befolkningsmasse, mellom anna ved å styrkje kunnskapen til helsepersonellet om fleirspråklegheit og migrasjonshelse.
- g. Ha tiltak for at ungdommar som ikkje har foreldre med nettverk, også får moglegheit til å skaffe seg jobb, til dømes kommunale ordningar med sommarjobbar.
- h. At utdanninga av lærarar og barnehagelærarar inkluderer korleis lærarane skal handtere rasisme og aktivt arbeide mot rasisme.
- i. At læreplanar og relevant undervisningsmateriale skal inkludere opplæring om rasisme.
- j. At handlingsplanar mot rasisme, muslimhat og antisemittisme som eit minimum må følgjast opp med konkrete tiltak, nok ressursar og klart definert ansvar for oppfølging og evaluering.
- k. At det blir gitt auka offentleg støtte til organisasjonar som jobbar mot rasisme.
- l. At politiet blir instruert til å stoppe rasisme og hatpropaganda som blir spreidd, frå sentrale byrom og

møtestader.

m. Mobilisere mot rasistiske markeringar.

Kap. 27: Urfolksrettar og nasjonale minoritetar

Urfolk

Det samiske folket er urfolket i Noreg. Det vil seie at samane var busette i Noreg då den norske staten blei etablert. Noreg har òg fem nasjonale minoritetar – kvenene, rom, romani, skogfinnane og jødane – som har hatt tilhald i Noreg i lang tid og dermed har særleine rettar. Urfolket har med grunnlag mellom anna i ILO-konvensjon 169 og fns urfolksdeklarasjon særleine rettar som den norske staten skal oppfylle. Samisk språk, næringsliv, kultur og levemåte er under sterkt press. Samisk språk er sterkt svekt over det meste av Sápmi. Det står sterkt berre i dei samiske majoritetsområda i indre Finnmark. Dette er resultatet av statleg undertrykking og fornorskingspolitikk, som var offisiell norsk politikk overfor samane fram til slutten av 1960-åra. Seinverknadene av denne politikken er mellom anna at fleirtalet av samane i Noreg i dag veks opp utan å lære morsmålet sitt.

Reindrifta i heile Sápmi har hamna i ein svært kritisk situasjon. Særleg nedbygging og annan reduksjon av areala trugar denne næringa. Dette er ein sterk trussel mot heilt grunnleggjande delar av samiske rettar og er eit brot på dei anerkjende rettane som urfolk har. Vindkraftutbygging i trekk- og beiteområde for rein er den sterkast veksande trusselen no, men også kraftlinjebygging, hyttefelt og arealkrevjande bergverk og gruvedrift reduserer eksistenshøva for reindrifta og heile den samiske kulturen. Den veksande fiskeoppdrettsnæringa, den havgåande fiskeflåten og snurparane som går inn i fjordane, reduserer og trugar viktige sjøsamiske fiskemoglegheiter. Den sjøsamiske fiskarbonden har det historiske motstykket sitt i dálon (viddegardsbruk) i innlandet, basert på utmarkshausting og litt husdyrhald. Landbruket er ein viktig del av birgejupmi (sjølvbergjing) og har stor verdi for samisk busetjing. Klimaendringane, som fører med seg endringar i vekstsesong, vegetasjon og beitegrunnlag, er òg trugande for tradisjonell reindrift og anna samisk naturbruks- og næringsverksemd.

Raudt vil ha eit samfunn der samiske rettar blir tekne vare på, og der samisk kultur får den rettmessige plassen sin. Men det er ikkje berre i Noreg at rettane og kulturen til urfolk har blitt undertrykt. Mange urfolk verda over lever under svært vanskelege forhold. Desse urfolka har krav på merksemda vår, internasjonalt og nasjonalt vern, hjelp til å halde oppe kulturen sin og dessutan solidariteten vår.

27.1 Samisk råderett over naturressursane

RAUDT VIL:

- a. Stanse vindkraftutbygging i område for reindrift, også der det er gitt konsesjon.
- b. Styrkje lokal kontroll med naturressursane i samiske område både på land og i sjøen, gi samisk vetorett mot naturinngrep i samiske område og endre den nordiske samekonvensjonen slik at han inkluderer samiske rettar til naturressursane.
- c. At rettane som er bestemte i finnmarkslova, skal utvidast til å gjelde heile Sápmi.
- d. At reindriftslova skal styrkje vernet til reindrifta mot inngrep frå andre interesser.
- e. Styrkje samisk sjølvråderett og suvereniteten til Sametinget.
- f. Styrkje alliansebygging med urfolk og støtte tilbakeføring av landområde til urfolk nasjonalt og internasjonalt.
- g. Styrkje busetjing og kultur i markebygdene i Nordre Nordland og Sør-Troms.
- h. Byggje og sikre fiskemottak og gi støtte til foredling, kombinasjonsnæringar og småskaladrift.
- i. Arbeide for at det blir etablert ein ny grenseoverskridande reindriftskonvensjon mellom Sverige og Noreg, med formål om meir heilskapleg og føreseieleg drift, betre ressursutnytting, mindre byråkrati, og betre samhald mellom reindriftssamar over landegrensene.
- j. Halde oppe samisk jordbruk og stimulere til meir fjordfiske og større grad av lokal vidareforedling og dyrking av grønnsaker, sanking og foredling av bær og andre naturgitte ressursar.
- k. Ta vare på naturmangfaldet i Sápmi.

27.2 Samisk språk, kultur og utdanning

RAUDT VIL:

- a. At all utdanning i Noreg må inkludere samiske spørsmål og samiske perspektiv innanfor eige fagområde.

- b. At alle elevane i norsk grunnskule og vidaregåande skule må få rett til å velje samisk som fag, uavhengig av eigen etnisk bakgrunn.
- c. At samane skal ha fast representasjon i Nordisk råd.
- d. At retten til samiske læremiddel skal lovfestast.
- e. Vidareutvikle det samiske barnehagetilbodet, både i form av samiske barnehagar og barnehageavdelingar, og gi nødvendig individuell språkstøtte til samiske barn.
- f. At bysamane må sikrast deltaking i det samiske samfunnet, mellom anna ved å etablere Samisk hus i fleire norske byar.
- g. At samisk språk må styrkjast vesentleg i heile Sápmi, som bør sjåast på som eit einskapleg språkforvaltningsområde.
- h. Styrkje rekrutteringa til og utdanninga av samisktalande lærarar.
- i. At uavhengig av språkleg ståstad må samiske barn ha rett til samiskspråkleg opplæring i alle barnehagar i Sápmi.
- j. At fiskeoppdrett skal ut av gytefjordar og ut av område der det blir drive med sjølaksefiske.
- k. Auke støtta til litteratur på dei samiske språka, både originallitteratur og omsetjingar.
- l. Styrkje den samiske kulturforståinga i helse- og velferdstenestene, og gi plass til religionsutøving og læsare (tradisjonsbehandlarar).
- m. At alle program på NRK òg skal ha samisk teksting tilgjengeleg der det er teknisk mogleg.

Nasjonale minoriteter

27.3 Nasjonale minoriteter og internasjonalt ansvar

Andre og nyare minoritetar og folkegrupper i Noreg må få moglegheit til å praktisere kulturen og språket sitt så langt det er mogleg. Samfunn og skule må søkje å nytte tolketenester og digitale omsetjingar i alle samanhengar når rettar, skule og arbeid står på dagsordenen. Nasjonale minoritetar i Noreg må sikrast reell rett til opplæring i sitt eige morsmål og kunne delta i samfunnet med det der det er mogleg.

RAUDT VIL:

- a. At kvenene får eit eige fond som erstatning for fornorskingspolitikken, og at det bli gitt tilstrekkelege statlege tilskot til revitalisering av kvensk språk og kultur, mellom anna kvensk vekeavis og radioprogram på kvensk.
- b. Sikre at nasjonale minoritetar i skule og barnehage får undervisning i eige språk.
- c. At Noreg skal gi bistandsmidlar til land og organisasjonar som jobbar for rettane til urfolk.
- d. Etablere språkutdanning til nasjonale minoritetar, i lærarutdanningar og på universitetsnivå.
- e. Sikre tolketenester for menneske på alle språk vi til kvar tid har i landet.
- f. Jobbe for at det blir oppretta eit utviklingsfond for alle nasjonale minoritetar og andre.
- g. folkegrupper som kan styrkje kulturane og språka deira.
- h. Auke støtta til bokutgivingar på kvensk, romani og romanes, anten det er originallitteratur eller omsetjingar.
- i. At tatarar/romani skal inkluderast i granskinga til Sannings- og forsoningskommisjonen som har som mandat å granske urett som er gjort mot samar, kvener og skogfinnar som følgje av fornorskingspolitikken.
- j. Sikre retten til morsmålsopplæring og til at nasjonale minoritetar i barnehage og skule får opplæring i og på eige språk.

Kap. 28: Skeiv politikk

Normene og forventningane til kjønn og seksualitet i samfunnet påverkar oss alle. Raudt jobbar for eit samfunn der alle menneske er frie til å leve ut seksualiteten sin og til sjølve å få uttrykkje og gjere kjønn på den måten dei ønskjer. Moglegheitene for å leve eit godt og fritt liv er mellom anna avhengige av moglegheitene for å kunne ta utdanning, forsørgje seg sjølv, ha god helse og bli anerkjend for den ein er i alle samanhengar. Statistikkane viser dessverre at skeive som gruppe framleis har dårlegare levekår enn resten av befolkninga. For Raudt er derfor det å stille politiske krav som hevar levekåra for denne gruppa, ein del av kampen mot Forskjells-Noreg.

Det er heller ikkje slik at alle skeive har like moglegheiter til å leve ut seksualiteten sin eller kjønnsuttrykket sitt. Vi er derfor opptekne av dei av oss som lever under forhold som gjer at det å vere skeiv kan opplevast ekstra vanskeleg, har funksjonsnedsetjingar eller er innvandrarak og minoritetar som blir utsette for rasisme. Transpersonar er blant dei som skårar lågast når det gjeld levekår. Haldningar til transfolk bør endrast gjennom at kunnskap blir spreidd, at kvardagen til transfolk blir spegla i lovverket og synleggjord i statistikkane, og at ein jobbar for betringar i helsetilbodet.

28.1 Kjønnsidentitet

RAUDT VIL:

- a. Ha ein tredje kjønnskategori der alle kan velje sitt eige kjønn. For å få til dette i praksis må vi motarbeide det kjønna og binære personnummersystemet vi har i dag, og gjere det vesentleg enklare å byte juridisk kjønn.
- b. Jobbe mot det monopolet Rikshospitalet har på behandling av kjønnsinkongruens, med mål om eit desentralisert behandlingstilbod.
- c. At det blir etablert eit heilskapleg behandlingstilbod med låg terskel med spesialkompetanse i alle helseregionane for personar som opplever kjønnsinkongruens eller kjønnsdysfori, basert på dei individuelle behova og ønska deira.
- d. At det blir oppretta ein klageinstans for alle som får avslag på søknad om kjønnsstadfestande behandling.
- e. At alle som har blitt tvinga til å kastre seg for å få endra juridisk kjønn før lovendringa i 2016, skal ha rett på erstatning.
- f. At kjønnsnormaliserande, kosmetiske inngrep blir forbodne fram til barnet sjølv kan samtykkje.
- g. At det i ny teknisk forskrift blir stilt krav til at alle offentlege nybygg og offentlege bygg der toalett og garderobefasilitetar skal restaurerast, skal ha kjønnsnøytrale alternativ med enkeltbåsar for dusj, toalett og garderobe.
- h. Jobbe for auka forskning og kompetanse innan behandling av transpersonar.

28.2 Eit lovverk som sikrar like rettar uavhengig av seksuell orientering

RAUDT VIL:

- a. Framleis ha ei kjønnsnøytral ekteskapslov, rett til assistert befruktning, adopsjon og medmorskap.
- b. At skeive må inkluderast i hjelpetilbodet som finst til menneske i prostitusjon. Tilbodet må tilpassast slik at dei òg fangar opp dei særskilde utfordringane som skeive i prostitusjon har.
- c. At idrettsleiarar og trenarar må arbeide mot diskriminering av alle seksuelle orienteringar og kjønnsuttrykk i idretten.
- d. Ha lokale handlingsplanar for kjønns- og seksualitetsmangfald og dessutan rådgivingstenester for spørsmål om seksuell orientering og kjønnsuttrykk som mellom anna kan gi informasjon i skulen og i arbeidslivet.
- e. At elevar og barnehagebarn får innsikt i mangfaldet av ulike kjønnsidentitetar og seksuelle orienteringar.
- f. Forby seksuell reorientering, også omtalt som homoterapi eller konverteringsterapi, som går ut på å prøve å endre den seksuelle legninga til ein person frå homofil eller bifil. Vidare å arbeide for å gjere eit slikt forbod internasjonalt.
- g. Arbeide for eit adopsjonslovverk med internasjonale adopsjonsordningar som mogleggjer adopsjon uavhengig av kjønn, kjønnsidentitet eller legning.
- h. Jobbe for at barn som har fleire enn to foreldre, skal sikrast juridiske rettar til alle foreldre.

28.3 Offentleg finansiering og informasjon om seksuell orientering og kjønnsuttrykk

RAUDT VIL:

- a. Styrkje arbeidet til Rosa kompetanse med skulering av tilsette og studentar i helsevesenet, barnevernet, skulen, barnehagane, politiet og på asylmottak og sørgje for at det blir gjort systematisk og landsdekkjande.
- b. Styrkje løyvingane til LHBTI+-arbeid gjennom organisasjonane på feltet, «LHBTI+-potten», i framtidige forslag til statsbudsjett. Potten skal òg inkludere organisasjonar som jobbar med minoritetar, som Salam.
- c. Sikre løyvingar til Skeivt Arkiv i Bergen over statsbudsjettet.

28.4 Skeive flyktningar

Det er framleis kriminelt – i fleire tilfelle livsfarleg – å ha ei anna seksuell orientering enn heterofili. Fleire land har kriminalisert det å ha ei anna legning enn heterofili, og i åtte land kan du dømmast til døden om du praktiserer ei anna legning enn heterofili. I mange land er det straffbart å snakke positivt om LHBTI+, inkludert å bere symbol som symboliserer dette. Ifølgje Amnesty krev òg mange land at transpersonar går gjennom ei irreversibel sterilisering før dei kan endre juridisk kjønn. Derfor må Noreg gå føre for å styrkje rettane til personar som bryt med normene i samfunnet for kjønn og seksualitet.

RAUDT VIL:

- d. Styrkje kompetansen om seksualitet og kjønnsidentitet hos UDI og UNE ved intervju av flyktningar som søkjar på bakgrunn av seksuell orientering eller kjønnsidentitet, og setje krav om slik kompetanse ved alle statlege asylmottak.
- e. At LHBTI+ blir ein del av introduksjonsprogramma for nykomne flyktningar.
- f. Sikre at transpersonar har tilgang til behandling (hormon osv.) Medan dei ventar på svar på om dei har fått innvilga asyl eller ikkje.

28.5 Skeiv skolepolitikk

Skulen skal vere ein arena der elevar som bryt med normer for kjønn og seksualitet, trygt kan vere seg sjølv og bli inkluderte. For å få til dette må skuletilsette kjenne seg trygge når tema knytt til kjønn og seksualitet kjem opp, både i klasseromssituasjonar og i korridorane.

RAUDT VIL:

- g. At skuletilsette skal vere med og bidra til openheit og kunnskap om kjønnsroller gjennom aktivt haldningsendrande arbeid slik at alle barn kan vekse opp med tryggleik og fridom til å gjere sine eigne val.
- h. At LHBTI+ skal vere ein obligatorisk del av undervisninga heilt frå 1. Klasse. Klasserommet skal vere ein trygg stad å vere for alle elevar. Dette må sikrast gjennom læreplanane.
- i. Stoppe all statsstøtte til skular som diskriminerer LHBTI+-personar ved tilsetjing.

Kap. 29: Rettar for menneske med funksjonsnedsetjingar

Likestilling må liggje til grunn for all politikk som handlar om eller påverkar kronisk sjuke og menneske med funksjonsnedsetjingar. Dei av oss som har ei funksjonsnedsetjing, blir først og fremst funksjonshemma i møte med samfunnsskapt barrierar og diskriminering. Desse barrierane må vi bryte, og det blir gjort best ved å sikre samfunnsdeltaking, hindre diskriminering og utforme samfunnet universelt.

Alle menneske har rett til like moglegheiter til deltaking i samfunnet, utdanning og arbeidsliv. Eit viktig verkøy for menneske med funksjonsnedsetjingar er tilgang på god og riktig assistanse, som dei som sjølv har assistansebehov, kan vere med på å utforme. Personleg assistanse mogleggjer likestilt deltaking i samfunnet. Noreg har ratifisert FN-konvensjonen for menneske med funksjonsnedsetjingar (CRPD), men dagens regjering har valt å ikkje inkorporere han i norsk lov. Inkorporering inneber at nasjonale lover skal byggje på FN-konvensjonen og ikkje vere i strid med han. Ei lov om brukarstyrt personleg assistanse (BPA) som byggjer på FN-konvensjonen, vil sikre personar med nedsett funksjon rett til å delta i samfunnet som alle andre. Dagens lov gjer ikkje det.

29.1 Eit lovverk for likestilling

Menneske med nedsett funksjonsevne skal få innfridd menneskerettane sine på lik linje med alle andre i samfunnet. Menneske med funksjonsnedsetjingar skal ikkje diskriminerast bort frå samfunnsdeltaking. Krav til universell utforming både fysisk og på informasjons- og kommunikasjonsfeltet må då handhevast langt strengare enn det som er dagens praksis.

RAUDT VIL:

- a. Innlemme FN-konvensjonen for menneske med nedsett funksjonsevne (CRPD) i norsk lov, fjerne tolkingserklæringane mot artikkel 12, 14 og 25 og ratifisere tilleggsprotokollen om individklageordning.
- b. Gjennomføre ein strategi for likestilling av menneske med funksjonsnedsetjing.
- c. Ha ein handlingsplan for universell utforming fram mot 2030, med vekt på bygg, IKT-løysingar, samferdsel og offentlege rom og dessutan utdanningsinstitusjonar og arbeidsplassar.
- d. Rettsfeste ei nasjonal TT-ordning og inkludere alle med særskilt behov for det. Pårørande til personar med nedsett funksjonsevne skal òg ha rett til transportstøtte ved behov.
- e. Styrkje offentlege tilretteleggingsordningar for heim, skule og arbeidsplassar i alle kommunar.
- f. Sikre at interesseorganisasjonane for menneske med nedsett funksjonsevne og dei pårørande har innverknad på offentlege prosessar som påverkar medlemmene deira, og blir sikra god økonomi.
- g. At menneske med nedsett funksjonsevne skal ha rett til utdanning og arbeid på lik linje med alle andre i samfunnet. Elevar og studentar skal ha krav på skulebøker og studielitteratur i eit tilgjengeleggjort format. Alle Nav-kontor må ha tilgang på den kompetansen som trengst for å kunne hjelpe menneske med funksjonsnedsetjingar til å skaffe seg og behalde relevant arbeid. Arbeidsgivarar som tilset menneske med nedsett funksjonsevne, må få økonomisk støtte til den tilrettelegginga som er nødvendig, også om tilrettelegginga er varig. Det må òg leggjast til rette for fleire VTO-plassar (varig tilrettelagt arbeid i ordinære bedrifter) og VTA-plassar (varig tilrettelagt arbeid i skjerma bedrifter).
- h. At barn og ungdom med nedsett funksjonsevne blir tekne særleg hand om i barnehage, skule og på arbeidsmarknaden. Barn og ungdom med særskilde behov må sikrast etterskuletilbod også etter 7. Klasse, ut vidaregåande skule og utan eigendel. Rådgivingstenestene i skulesystemet må sikrast kompetanse i spørsmål som gjeld funksjonsnedsetjing og utdanning/arbeidsliv.
- i. Tilby førebyggjande tiltak i heimen, og foreldrerettleiing/tiltak så tidleg som mogleg.
- j. Sikre at kommunane har klare nok krav til styring og kvalitetssikring av tenester som blir utførte av andre enn kommunen sjølv. Dette gjeld òg ordningar med BPA.
- k. At idrettsleiarar og trenarar får dei verkøya som trengst for å inkludere funksjonshemma i idretten.
- l. Reversere kuttet til regjeringa i støtte til funksjonshemma og kronisk sjuke.

Kap. 30: Ungdom

Ungdom står ofte på frontlinja i sosiale rørsler, og dei blir påverka av lovene i samfunnet og representerer viktig motkultur og framtida. Likevel blir ungdommen ignorert i viktige spørsmål, dei har lita påverknadskraft, og tilbod for ungdom blir bygde ned. Raudt vil leggje til rette for ungdomskultur og gi ungdom noko å seie i samfunnet.

30.1. Ungdom skal ha politisk påverknadskraft

Dagens 16- og 17-åringar har fleire plikter og rettar gjennom lova. Ungdommen blir påverka i stor grad av mellom anna betaling av skatt og straff, men dei har inga moglegheit til å påverke situasjonen sin direkte gjennom val. Prøveordninga med val for 16-åringar har vist at veljarane blir meir aktive når dei blir inkluderte tidlegare.

RAUDT VIL:

- a. Innføre allmenn stemmerett for 16-åringar.
- b. Etablere gode retningslinjer som sikrar at ungdomsråd og fylkesråda til ungdommen blir demokratisk valde, og at dei får reell deltaking og påverknadskraft.
- c. At demokratisk valde ungdomsråd skal ha forslags-, møte- og talerett i hovudutval, formannskap og kommunestyret, også i saker som ikkje gjeld ungdom direkte.
- d. At styresmaktene skal leggje til rette for reell innverknad for barn og unge i lokale, nasjonale og internasjonale avgjerdsprosessar.
- e. Gi rett til politisk fråvær i ungdomsskulen.
- f. At grunnstøtta til norske barne- og ungdomsorganisasjonar må aukast.

30.2. Ungdom skal ha rett til egne plassar og kulturuttrykk

Ungdom skal ha rett til eigen kultur, men også egne rom. Derfor må ein leggje til rette for hobbyane til ungdommane, kulturuttrykk og eigenorganisering.

RAUDT VIL:

- a. Gi ungdom råderett over egne kulturinstitusjonar.
- b. Lovfeste retten til fritidsklubbar, som må få tilstrekkeleg finansiering og fast tilsette barne- og ungdomsarbeidarar og kulturarbeidarar.
- c. Opprette fleire ungdomshus, både sjølvstyrte og kommunalt styrte, og eigenorganiseringa til ungdom må støttast økonomisk.
- d. At det offentlege legg til rette for utøvinga til ungdom av kultur og kunst gjennom å stille graffitivegger, øvingslokale og studio til rådvelde og dessutan auka tilgang til gratis leige av utstyr og instrument.
- e. At sidan dataspel, film, grafisk produksjon, programmering og andre digitale uttrykksformer er kultur, må det leggjast til rette for at ungdom kan dyrke desse interessene.
- f. Ha ein offentleg regulert maksimalpris å betale for barn og unge som ønskjer å delta i organiserte fritidsaktivitetar.
- g. Lovfeste sterkt rabatterte billetter til ungdom i offentlege arrangement og i aktivitetar der det offentlege står for delar av finansieringa.
- h. Styrkje og leggje til rette for uorganisert idrett gjennom ballbingar, kommunale skateparkar og liknande.
- i. At barn og ungdom må få fri tilgang til kunst og kultur, og at offentleg eigde kulturinstitusjonar blir gjorde gratis for alle.
- j. Styrkje Frifond-ordninga.

Kap. 31: Digitalpolitikk

Raudt ønskjer å demokratisere internett. Vi aksepterer ikkje at nokre få amerikanske og kinesiske storselskap i praksis har full kontroll med den digitale infrastrukturen i samfunnet. For Raudt er digital suverenitet eit mål, og data om norske innbyggjarar skal derfor lagrast i Noreg. Raudt ser på anonyme, samanstilte data som ein del av allmenningen i samfunnet. Dette vil seie at alle slike data som blir samla inn om det norske samfunnet, blir rekna som ein del av den norske allmenningen og dermed er ein felles eigedom for det norske folket. Private aktørar som samlar inn data om folk i Noreg, må derfor gi frå seg slike samanstilte datasett til den nasjonale dataallmenningen. Dette inkluderer mellom anna sosiale medium og produkt som fell under internett for ting (iot). Eit slikt datasett vil vere uvurderleg for vidareutviklinga av velferdstenestene.

Raudt ser på data som er samla inn i offentleg regi, som den felles eigedommen til innbyggjarane. Slike data skal ikkje seljast bort, men tilgang kan givast gratis eller for ei avgift. Spørsmålet om tilgang og kostnaden blir bestemt demokratisk på bakgrunn av formålet. For Raudt er det eit mål at vi byggjer opp ein norsk IT-industri med eit mangfald av små og store selskap. Offentlege IT-kontraktar skal brukast aktivt for å byggje opp ein slik industri.

RAUDT VIL:

- a. Opprette ei statleg skyteneste som ein del av den grunnleggjande digitale infrastrukturen i offentleg sektor, inkludert maskinvara og programvara som trengst for å drifte dei digitale tenestene i offentleg sektor. Ei slik statleg skyteneste skal vere tilgjengeleg for alle statlege, kommunale og fylkeskommunale verksemdar.
- b. At ei statleg skyteneste skal byggjast opp gjennom bruken av open kjeldekode og opne standardar. Dette skal hindre at offentleg sektor blir låst til éin eller eit fåtal leverandørar og vil gi meir openheit og innsikt i korleis systema fungerer.
- c. Skattleggje internettgigantar som Google, Facebook og Apple på ein måte som gjer at desse selskapa ikkje undergrev norsk næringsliv.
- d. Sørgje for at offentleg sektor brukar faste tilsette i fulle stillingar til å utvikle og drifte sine eigne løysingar.
- e. Opprette ei statleg verksemd som skal yte konsulenttenester rundt IT for offentleg sektor for å halde på kunnskapen og samtidig hindre privatisering av offentleg drift.
- f. Unngå å fase ut lukka, proprietær programvare som standard i kommune og stat, inkludert programvare som blir utvikla på oppdrag for kommune og stat.
- g. At grunnleggjande digitale tenester som blir sett på som nødvendige for å leve eit normalt og fullverdig liv, skal leverast som ein del av det offentlege tenestetilbodet.
- h. At alle tenester skal leverast med så mykje openheit som mogleg. Det vil seie at ein skal bruke offentleg kjeldekode så langt det lèt seg gjere, og at alle automatiske avgjerder som blir tekne, skal grunngivast med forankring i lovverket. Tyngda kviler på det offentlege, som må bevise at avgjerder som blir tekne, er korrekte.
- i. Jobbe for at det digitale Noreg blir miljøvennleg, mellom anna gjennom forbod mot bitcoinserverparkar og liknande.
- j. At tilgang til internett må reknast som ein menneskerett og derfor skal gjerast gratis for alle.

Del 10 Noreg og verda

Kap. 32: Mot imperialism og krig

Kapitalismen som system har eit indre behov for å ekspandere – også utover dei nasjonale grensene. Noreg utgjer ein integrert del av det globale, imperialistiske systemet og har blitt ein offensiv aktør på dei globale marknadene. Noreg har imperialistiske interesser innanfor mellom anna oljeverksemd, oppdrett og mineral. Oljefondet har vore og er investert i alt frå krig til naturøydeleggingar.

Noreg har saman med sine allierte i angrepsalliansen Nato delteke i eller støtta ei rekkje imperialistiske krigar mot andre land – Irak, eks-Jugoslavia, Afghanistan, Libya og Syria. Dette har ført til enorme menneskelege lidningar, politisk ustabilitet og har drive menneske på flukt. Noreg må slutte å krige mot andre land og heller byggje opp eit truverdig, uavhengig og defensivt forsvar. Gjennom Nato-medlemskapen deltek Noreg i atomvåpenstrategien til organisasjonen. Atomvåpen betrar ikkje norsk tryggleik, og bruk av atomvåpen vil skape umenneskelege lidningar.

Antiimperialismen til Raudt er basert på mellomfolkeleg solidaritet, respekt for folkerett og sjølvråderett, at Noreg ikkje skal delta i eller støtte krigshandlingar og angrepskrigar, og at Noreg skal melde seg ut av Nato. Raudt vil arbeide for at hovudrolla til Noreg internasjonalt skal vere å bidra til nedrusting, fredsmekling og langsiktig støtte til atterreise etter konflikter, ta vare på og forsvare folkeretten og retten nasjonane har til sjølvråderett.

RAUDT VIL:

- a. Melde Noreg ut av Nato.
- b. Jobbe for ein nordisk forsvarsallianse med Sverige, Danmark, Finland og Island. Ein føresetnad for ein slik allianse er at han er uavhengig av Nato og stormaktsrivaliseringa. Noreg må seie opp dei bilaterale militæravtalane med USA.
- c. Ikkje ha noka norsk deltaking i angrepskrig, verken militært eller politisk. Vidare hindre norsk deltaking i og økonomisk støtte til angrepskrigar. Militære styrkar skal aldri sendast utanlands utan vedtak i Stortinget i plenum.
- d. At Noreg må avvikle den faste militærbasen i Jordan og trekkje styrkane heim.
- e. Rettane til sikre krigsveteranane til økonomisk erstatning og oppfølging og hjelp ved psykiske og fysiske skadar. Raudt er imot krigane, men for rettferdig behandling av veteranane.
- f. Stanse all våpeneksport til land i krig, medrekna utanlandsk innblanding i borgarkrigar, og dessutan krevje sluttbrukarerklarering for all våpeneksport frå Noreg og norskeigde selskap i andre land.
- g. Forby kjemiske, biologiske, radiologiske, nukleære og autonome våpen og dessutan CBRNE-våpen, og arbeide for full atomnedrusting. Noreg må umiddelbart signere den internasjonale avtalen om forbod mot atomvåpen.
- h. Styrkje det internasjonale nødhjelpsapparatet og gjere det i stand til å reagere raskt i ein krisesituasjon.
- i. Støtte folka i Latin-Amerika som kjempar mot undertrykking, blokadar og USA-dominans.
- j. Motarbeide norske utanlandske investeringar som har til formål å trekkje profitt ut av fattige.
- k. Verdsbanken (WB) og Det internasjonale pengefondet (IMF) utgjer viktige instrument for å tvinge utviklingslanda til ein nyliberal politikk, og innstrammingstiltak som krav frå IMF har òg ramma befolkninga i fleire industriland i krisetider. Raudt går imot at Noreg bidreg med pengar til desse institusjonane så lenge dei krev privatisering og avregulering – og dermed undergraving av den offentlege velferda.

Kap. 33: Militær og sivil beredskap

33.1 Militær beredskap

Raudt er for eit defensivt nasjonalt forsvar, uavhengig av Nato og EU-hær. Det må byggjast på ei forsterka kystvakt og ein vernepliktshær som må vere rusta til å forsvare oss om det blir nødvendig. Den sterkt auka militære aktiviteten frå USA og Nato i nordområda utgjer ein trussel mot det viktige og gode naboskapet vårt med Russland. Det er i norsk interesse å byggje ned dette spenningsforholdet og rette opp igjen normale samband. I dag er det norske militærapparatet innretta for å oppfylle behova til USA og Nato, og mesteparten av militærbudsjettet på mange titals milliardar tener derfor ikkje norske interesser.

RAUDT VIL:

- a. Stanse alle nye innkjøp av jagerfly med øyeblikkelig virkning, men styrke hæren, det mobile kystartilleriet og et rakettbasert luftvernsystem. Overvåking og kontroll av de norske havområdene er en sentral oppgave for sjø- og luftforsvaret.
- b. Ikke ha noen utenlandske militærbaser og forsvarsinstallasjoner på norsk jord. US Marines må trekkes ut fra Værnes og Setermoen. Atomubåter i norske farvann må forbys.
- c. Ha en styrking av både Sivilforsvaret og Heimevernet og gjenopprette Sjøheimevernet. På lengre sikt skal Heimevernet dreies over i retning av et hovedfokus på sivile motstandsformer. Vi ønsker også at kystjegerbataljonen bevares.
- d. At den militære beredskapen og mannskapene Forsvaret rår over, i sterkere grad må være forpliktet til å bistå sivilsamfunnet, både med egne styrker og i samarbeid med Sivilforsvarets ressurser.
- e. Sikre retten til militærnekting og politisk arbeid i militæret samt sikre retten til å få opplæring i sivile motstandsformer.
- f. Oppfordre til desertering hvis militærapparatet blir brukt mot egne innbyggere og oppfordre til ikke å verve seg til imperialistiske aggresjonskriger.
- g. Styrke et defensivt cyberforsvar og øke kunnskap om digital sikkerhet i befolkningen.
- h. Gå imot masseovervåkingen som dagens lov om etterretningstjeneste åpner for.
- i. At rammeavtalene i etterretningssamarbeidet mellom Norge og USA må offentliggjøres. Det må kreves bedre informasjon om etterretningsarbeidet overfor Stortinget, og Kontrollutvalget må få lov til å bruke utenlandske kilder i sin granskning.
- j. At Norge må arbeide mot militarisering av verdensrommet og ikke bruke vår romteknologi til militære formål.
- k. At en uavhengig tredjepart skal måle utslipp i skyte- og øvingsfelt samt andre områder som er eid eller drevet av Forsvarsbygg.

33.2 Sivil beredskap

Medan den militære beredskapen blir finansiert med titals milliardar i året, og med vidare årleg auke etter påbod frå Nato, er den sivile beredskapen sterkt nedprioritert. Det er derfor eit stort behov for ein samla sivil beredskapspolitikk i Noreg. På ei rekkje område er det dokumentert store manglar som trugar både liv og helse og store materielle verdiar. Til dømes er kornlager heilt nedlagde, og NVE har avvikla flaumsikring av matjord. Beredskap og lagerhald står i motsetning til jakta til kapitalen på høgast mogleg profitt. Det er derfor nødvendig å reise ein politisk kamp på dette feltet. Dei siste tiåra har både privat næringsverksemd og det offentlege gått inn for å redusere reservekapasitet og lagerhald. Det har vore rekna som død kapital.

RAUDT VIL:

- a. At den sivile beredskapen blir styrkt kraftig for å kunne møte forventa klimaendringar med dramatiske konsekvensar når det gjeld ekstremvær og flaum, skredulykker, større brannar og andre ulykker.
- b. At mangelen på medisinsk beredskap, som blei blottlagd gjennom koronapandemien, raskt blir retta opp. Produksjon og lagring av viktig medisin og medisinsk utstyr må sikrast av staten.
- c. Redusere beleggsprosenten, som har auka frå 85 til nesten 100 på få år, for å halde oppe den ordinære pasientbehandlinga til sjukehusa også under ekstraordinære kriser.
- d. Styrkje sivilforsvaret. Det må også opnast for at førstegongstenesta kan avtenast i Sivilforsvaret. Opplæring og teneste i helse- og omsorgssektoren må kunne veljast som eit alternativ, utan at det erstattar ordinært tilsette.
- e. Arbeide for at det skal givast opplæring til sivile, fredsbevarande kontingentar som kan drive hjelpearbeid i konflikhtar der partane aksepterer det.
- f. Sikre gode offentlege støtteordningar for sivilt arbeid mot krig og for nedrusting.

Kap. 34: Internasjonale handels- og investeringsavtaler

Handel har vært og er fortsatt svært viktig for den økonomiske utviklinga i alle land. Under de siste tiåras internasjonale offensiv fra kapitalens side har imidlertid handelspolitikken blitt brukt til å avregulere og markedsorientere en stadig større andel av økonomien. Dette støttes opp av sterke internasjonale institusjoner som er forhandlet fram av de vestlige stormaktene. De rike landene bruker avtalene til å presse fram markedsadgang for sine selskaper, noe som særlig hindrer utviklingsland i å verne sin egen industri og økonomi i en oppbyggingsfase.

Dagens handels- og investeringsbeskyttelsesavtaler setter handel og storselskapenes interesser foran klima og miljø. Handel blir til et mål i seg selv – avtalene binder samfunn til en økonomisk modell som er basert på ubegrenset økonomisk vekst, og som innskrenker det politiske handlingsrommet til å bekjempe klimakrisen og beskytte miljøet.

Størst økonomisk og politisk betydning for Norge har tilknytningen til det markedsliberale EU gjennom EØS-avtalen. Den er ikke bare en handels- og investeringsavtale, men en avtale som stadig ekspanderer til å omfatte nye områder av samfunnet. Det er en ensidig avtale som tvinger Norge til å innføre direktiv på direktiv som EU vedtar, selv om Norge ved folkeavstemninger har sagt nei til EU-medlemskap. Alt for lenge har Norge vært nødt til å gå på tvers av norske lover og tariffavtaler for å tilpasse oss EUs «frie flyt». Dette både undergraver folkestyret og påtvinger oss usolidariske løsninger.

EØS-avtalen gir trange rettslige rammer for å kunne bekjempe Forskjells-Norge. Kamp for arbeidsvilkår og lønnsbetingelser vil komme i konflikt med reglene for fri flyt av arbeidskraft. Den friheten Norge har til å bruke oljefondet for å bygge statlig næringsdrift, vil hele veien måtte vurderes opp mot EØS-regelverket.

For øvrig forhandler og inngår Norge stadig nye handelsavtaler – både bilaterale og gjennom Verdens handelsorganisasjon (WTO) og Efta. De sistnevnte går ofte lenger enn WTO-avtalene ved at de også inneholder investeringsklausuler som binder opp og hindrer nasjonal politikk på en rekke områder. For tida forhandles det om en avtale om digital økonomi innen WTO, noe som vil kunne hindre demokratisk kontroll med en teknologi som både er sentral for hele vår økonomi, og som domineres av gigantiske internasjonale teknologiselskaper.

RAUDT VIL:

- a. Erstatte EØS-avtalen med ein balansert handelsavtale som sikrar nasjonal kontroll. Før det blir oppnådd, må handlingsrommet i EØS-avtalen utnyttast ved aktivt å bruke reservasjonsretten.
- b. At alle handelsavtalar som Noreg inngår, må sikre politisk handlingsrom til å føre nasjonal politikk på viktige område. Mandata for handels- og investeringsavtalar må diskuteras ope i Stortinget, og alle avtalar må vere gjenstand for ei omfattande konsekvensutgreiing, ikkje minst når det gjeld miljø og faglege rettar – med høyring av ramma partar.
- c. At Noreg trekkjer seg ut av forhandlingar om datahandelsavtalen i WTO, og at medisinar må få fritak frå patentering.
- d. At ingen avtalar Noreg inngår, skal innehalde investeringsklausular eller tvisteløysingsmekanismar mellom investor og stat. Alle frihandelsavtalar som er forhandla fram gjennom Efta, og som inneheld slike klausular, må seiast opp.
- e. At Noreg ikkje inngår fleire bilaterale handelsavtalar utan at interessene til utviklingslanda blir tekne hand om og påverknadsmoglegheitene deira sikra – mellom anna gjennom spesielle unntaksordningar.
- f. Hindre at handelsavtalar blir brukte som brekkstong for privatisering og ytterlegare marknadsorientering av offentleg sektor.
- g. Ha finansiell openheit i kampen mot kapitalflukt, skattesvik og aggressiv skatteplanlegging. Den noverande mekanismen for land-for-land-rapportering (LLR) er for svak. Ein fullstendig LLR-mekanisme som grunnlag for å regulere finanskapitalen og avgrense den makta han har over demokrati og realøkonomi, må komme på plass.
- h. At Noreg ikkje inngår handels- og investeringsavtalar med land som ikkje følgjer forpliktingane sine i Parisavtalen og andre internasjonale miljøavtalar.
- i. At avtalane må respektere føre-var-prinsippet og på ingen måte innskrenke det politiske handlingsrommet til å fremje lokal mat- og jordbruksproduksjon og til å støtte småbønder, og til å bruke toll, teknologioverføring og subsidiering av lokale produsentar, for å redusere klimautslepp, verne miljøet,

fremje grøn teknologi og sikre berekraftig matproduksjon.

- j.** Arbeide for at handels- og investeringsavtalar skal ta vare på miljøforpliktingar, redusere klimautslepp, verne miljøet, fremje grøn teknologi og sikre berekraftig matproduksjon. Vidare skal det sikrast eit politisk handlingsrom til å fremje lokal mat- og jordbruksproduksjon. Arbeide for at avtalane sikrar faglege og sosial rettar. ILO-konvensjonar, tariffavtalar og arbeidsmiljølova må ha forrang over handels- og investeringsavtalar, inkludert EØS-avtalen.
- k.** Arbeide for at tilgang på reint drikkevatt skal definerast som ein rett og dermed ikkje kan privatiserast og gjerast om til ei handelsvare.
- l.** Ha full openheit og demokratisk behandling av forhandlingar som gjeld handels- og investeringsavtalar.
- m.** Arbeide for internasjonalt samarbeid for å kjempe mot registrering i skatteparadis.

Kap. 35: Internasjonal solidaritet

Internasjonal solidaritet er ein berebjelke i politikken vår. Gjennom dei siste tiåra har vi sett ein kraftig auke i borgarkrigar og opprør. USA og Nato har forsterka intervensjonspolitikken sin. Særleg har dette ramma Midtausten, der krigar har rasa frå område til område. Land som Afghanistan, Irak, Libya, Syria og Jemen har vore utsette for forferdelege øydeleggingar. For USA og deira allierte har kontrollen med oljen i Midtausten vore særleg viktig, samtidig som området òg er av stor verdi for våpenindustrien i verda. Kapitalismen i vår tid er internasjonal, og Noreg utgjer ein del av det globale imperialistiske systemet: Økonomien vår, handelen vår og den militære aktiviteten vår er direkte eller indirekte med på å halde oppe globale undertrykkjande strukturar. Derfor må kampen vår mot auka forskjellar, for fleire rettar, meir fridom og meir demokrati alltid vere internasjonal. Raudt deltek i ei rekkje ulike solidaritetsinitiativ og -organisasjonar og oppmodar medlemmene sine til å vere aktive i internasjonalt solidaritetsarbeid med arbeidarar og undertrykte i alle land. Vi vil støtte antikrigsrørslar og antiimperialistiske rørslar nasjonalt og internasjonalt og styrkje kampen for sjølvråderett, demokrati, kvinnefrigjerung og likeverd.

RAUDT VIL:

- a. Støtte kampen til arbeidarar, småbønder, landarbeidarar, urfolk, skeive og frigjeringsrørslar mot undertrykking og nykolonialisme – for nasjonale, sosiale og demokratiske rettar.
- b. Stoppe sexturismen og motarbeide menneskehandel («trafficking») og dessutan støtte organisasjonar som jobbar internasjonalt for at kvinner skal ha rett til utdanning og familieplanlegging.
- c. At minst 1 prosent av bruttonasjonalinntekta (BNI) blir brukt til samfunnsutvikling i fattige land, med prosjekt som støttar opp om demokratisk organisering, og som gjerne kan kanalisert gjennom sivilsamfunnsaktørar som fagrørsla.
- d. At internasjonale miljøtiltak som er til det beste for alle, og utgifter til flyktningarbeid i Noreg ikkje blir dekt over bistandsbudsjettet.
- e. Slette gjeld til utviklingsland.
- f. Arbeide for ein internasjonal uavhengig mekanisme under FN for å sikre ei rettferdig handtering av gjelda i land, som igjen sikrar velferd og menneskerettar for befolkninga i kriselandet.
- g. Avvikle dagens praksis med å gi næringslivsstøtte kamouflert som bistand, og arbeide for at midlane ikkje går til kommersielle aktørar innanfor offentleg tenesteyting.
- h. Jobbe for ein utviklingspolitikk som styrker fagrørsla, urfolk og folkelege organisasjonar i sør, og som fremjar demokratisk organisering, lokal ressursforvaltning og matproduksjon, tilgang til reint vatn og betre tilgang til gode helse- og utdanningstenester.
- i. Støtte kampen til det palestinske folket og arbeide for økonomisk, akademisk og kulturell
- j. boikott av Israel. Statlege og kommunale innkjøp av israelske varer og tenester skal ikkje skje. Kjøp av varer som er produserte i strid med folkeretten, må generelt forbydast.
- k. Utvikle samarbeid med Vest-Sahara og Kurdistan, fremje tiltak mot okkupasjon og undertrykking og støtte kampen for sjølvstyre og demokratiske rettar. Vidare støtte alle rørslar som slåst for nasjonale, sosiale og demokratiske rettar.
- l. Jobbe for at utviklingsland med store gjeldsbyrder blir sikra klimafinansiering i form av bistand, ikkje lån, slik at ein ikkje legg dei økonomiske kostnadene ved det grønne skiftet på allereie gjeldstyngede utviklingsland.
- m. Solidarisk støtte LHBTI+-organisasjonar på grasrotnivå i Russland, Polen, Uganda og andre land der rettane til skeive står i fare.
- n. Støtte kampane i land mot einseitige sanksjonar og truslar som ikkje er forankra i folkeretten, og som trugar det nasjonale sjølvstendet deira.
- o. Leggje internasjonalt press for å oppheve blokaden av Gaza og mot dei israelske planane om annektering av delar av Vestbreidda.
- p. Opprette samarbeid med antiimperialistiske fagforeiningar, sosiale rørslar og politiske parti i Latin-Amerika som fremjar sosialistisk politikk. Målet er å støtte kampen deira for sjølvråderett, likskap og arbeidarrettar.

Kap. 36: Flyktningar, asyl og innvandring

Asylpolitikken i Noreg er ein av dei strengaste i Europa. Tilrådingar frå FN blir sette til sides, menneske blir returnerte til krigs- og konfliktramme land, papirlause går utan rettar i årevis, og barn blir sende ut av landet av såkalla innvandringspolitiske omsyn. Rettstryggleiken til asylsøkjjarar gjennom heile søknadsprosessen, frå registrering hos politiet, via saksbehandling i UDI til ein eventuell anke i UNE, er gjennomgåande for låg. Storsamfunnet har ansvar for å sørge for at rettane til flyktningar, asylsøkjjarar og innvandrarakar blir haldne, og at alle menneske blir behandla med verdigheit.

Rekordmange menneske har blitt drivne på flukt. Det er berre ein liten del av flyktningane i verda som tek seg til Europa. Dei fleste som flyktar, er i heimlandet eller i eit naboland. Gjennom Schengen-avtalen, som Noreg er ein del av, er EU ei festning mot flyktningar og innvandrarakar. Sjølv om det er fri rørsle for arbeidsinnvandrarakar innanfor EU og EØS, er grensene rundt Europa i praksis stengde. På grunn av den geografiske plasseringa si sit Hellas og Italia med størstedelen av ansvaret for flyktningane som har reist over Middelhavet. Overfylte flyktningleirar, med mange sårbare grupper, barnefamiliar og einslege mindreårige, skaper uverdige forhold for menneske på flukt. Kvinner på flukt er ekstra utsette for ulike former for vald og overgrep.

Noreg er eit av få land som praktiserer tilbakekalling av statsborgarskap utan foreldingsfrist. Det vil seie at familiar som har vore i landet i mange år, kanskje til og med generasjonar, og har bygd seg eit liv her, står i fare for å bli statslause eller for å bli sende tilbake til eit land der dei har minimalt med nettverk, og der det kan vere fare for livet deira.

For flyktningar er det òg viktig å kompensere for at mange har vore tvinga til å bryte av utdanning og arbeid. Det trengst gode ordningar som gjer flyktningar og innvandrarakar i stand til å kunne ta vare på rettane og pliktene sine og bli ein inkludert del av samfunnet, som rett til arbeid, norskopplæring og tolketenester.

Raudt vil heller føre ein politikk som fremjar inkludering og integrering enn assimilering. Menneske som kjem til Noreg av ulike grunnar, skal møte ein inkluderande bustad-, arbeids-, skule- og utdanningspolitikk som sikrar at det er plass til alle, og som hindrar segregering.

Dei fleste innvandrarakar i Noreg kjem frå andre land i Europa, som regel som arbeidsinnvandrarakar. Deretter følgjer dei som kjem frå land der det er krig og konflikt. Vi må snu den negative trenden med at stadig fleire menneske blir drivne på flukt. Det er òg viktig å arbeide mot krig, økonomisk forskjell og andre forhold som driv menneske på flukt.

36.1 Forsvar av asylretten

RAUDT VIL:

- a. At retten menneske har til å søkje asyl i Noreg, ikkje skal hindrast. Noreg skal halde dei menneskerettslege forpliktingane sine, som slår fast retten til å søkje asyl, forsvare flyktningkonvensjonen og følgje tilrådingane frå fns høgkommissær for flyktningar.
- b. Ikkje sende flyktningar til internflukt i land som blir prega av krig og konflikt, og det såkalla rimelegvilkåret bør dermed innførast igjen snarast.
- c. Sikre asylsøkjjarar fri rettshjelp, rettsikker asylsaksbehandling og ei reell klagemoglegheit. Asylsaker skal aldri hurtigbehandlast på norskegrensa.
- d. Erstatte Utlendingsnemnda (UNE) med ein fullverdig rettsinstans slik som i nabolanda våre for å sikre rettstryggleik i klagesaksbehandlinga. Som eit minimum blir det innført topartsprosess i behandlinga av klagesaker.
- e. Trekkje Noreg ut av Schengen-avtalen og Dublinkonvensjonen.
- f. Gi asylsøkjjarar med avslag moglegheit til å søkje om opphaldsløyve som arbeidssøklar på lik linje med arbeidssøklarar frå land utanfor EØS per i dag.
- g. Nytte unntaksklausulen i Dublinavtalen overfor land som ofte er første innkomstland i Europa på grunn av geografisk plassering (som Hellas og Italia), slik at ingen søklarar blir returnerte dit, og vere ein pådrivar for å avlaste desse landa.
- h. Stoppe dagens praksis for opphør av flyktningstatus.
- i. Stanse praksis for rutinemessig internering og bruk av tvangstiltak overfor utlendingar som skal sendast ut av landet, mellom dei avviste asylsøklarar, i tråd med kritikken frå fns torturkomité. Som eit minimum må den totale tida ein utlending kan haldast internert, blir redusert vesentleg.
- j. At Noreg skal auke talet på kvoteflyktningar minst i samsvar med tilrådingane frå FN.

- k. At Noreg må ta eit langt større ansvar for å bidra til at forholda i flyktningleirane og nære konfliktområde blir tryggare og betre. Dei fleste flyktningar søkjer tilflukt i sitt eige nærrområde. Vertslanda for dei største flyktningleirane i verda har lenge varsla at dei slit med både kapasitet og nødvendige ressursar.
- l. Sørge for at asylmottaka blir drivne av det offentlege eller av ideelle organisasjonar. Private velferdsprofitorar skal ikkje tene pengar på folk som har flykta.
- m. Arbeide grunnleggjande mot krig, økonomiske ulikskapar og andre forhold som driv menneske på flukt.
- n. Avskaffe den privatiserte løysinga for helsehjelp på Trandum, også for å unngå ei uheldig dobbeltrolle der legen òg gir ei klar-til-fly-vurdering («fit-to-fly»). Vidare å sørge for at det kjem på plass ei god løysing for helsehjelp, der både fysisk og psykisk helse blir teken på alvor. Personar som har behov utover ordinær helseoppfølging, skal ikkje plasserast på Trandum.
- o. Arbeide for reglar som seier at det i framtida skal vere mogleg å søkje opphald i Noreg for personar eller grupper som på grunn av miljøtruslar i nærområdet sitt må forlate det, såkalla miljøflyktningar. Arbeide for ein tilleggsprotokoll i flyktningkonvensjonen som seier at klimaflyktningar kan få opphald på humanitært grunnlag.
- p. Avvikle avtalen mellom EU og Tyrkia fordi han undergrev rettane til flyktningar.
- q. At Noreg ikkje skal reservere seg mot å ta imot flyktningar med funksjonsnedsetjingar.

36.2 Inkludering og å sikre grunnleggjande rettar

RAUDT VIL:

- a. Gi asylsøklarar og papirlause rett til helsehjelp og reell tilgang til helsetenester, også utover det som er akutt, slik dagens regelverk fastset.
- b. Sikre asylsøklarar og flyktningar meir og betre norskopplæring enn i dag. Norskopplæringa bør starte så tidleg som mogleg, uavhengig av sjanse for opphald. Behov for opplæring utover dette bør òg vere gratis for alle som treng det.
- c. At staten fordeler asylsøklarar som har fått opphaldsløyve, til kommunar på ein måte som sikrar god geografisk fordeling, og som gir full økonomisk kompensasjon til kommunane for busetjing og integrering, inkludert midlar for oppretting av tiltaksplassar for språkretta arbeidstrening.
- d. Avvikle praksisen med avgrensa opphaldsløyve og opphaldsløyve utan rett til busetjing i ein kommune fordi det verkar hemmande på integreringa og moglegheita den enkelte har for å etablere seg i Noreg.
- e. Gi arbeidsløyve for alle asylsøklarar frå første dag, også for papirlause og ureturnerbare.
- f. Styrkje kompetansen i alle ledd av utlendingsforvaltninga på spørsmål som er knytte til kjønn, seksuell legning og kjønnsuttrykk og sikre menneske som flyktar på bakgrunn av dette, høve til å søkje asyl i Noreg.
- g. Handheve utlendingslova slik at kjønnsbasert forfølgning gir rett til asyl.
- h. Gi økonomisk støtte til asylsøklarar i asylmottak som ikkje er i arbeid, på nivå med livsopphaldsytingane for andre innbyggjarar i Noreg.
- i. Lovfeste rett til kvalifisert tolk, i kontakten med det offentlege og med private aktørar som utfører oppgåver for det offentlege.
- j. Gi rett til å stemme ved stortingsval etter fem års permanent opphaldsløyve.
- k. Gi rett til norsk statsborgarskap etter fem års butid og utan krav om butid for alle som er fødd i Noreg.
- l. Fjerne vilkår for statsborgarskap i form av testing i norsk eller samfunnskunnskap eller krav om sjølvforsørging.
- m. At statsborgarlova blir endra slik at statsborgarskap ikkje kan kallast tilbake. Som eit første skritt blir det innført ein foreldingsfrist på 5 år for å kalle tilbake statsborgarskap etter at det er gitt.
- n. At introduksjonsprogrammet skal ha ei garantert lengd på minst 2 år for alle deltakarar, og at det blir forlengt etter behov fram til deltakaren har oppnådd målet sitt om arbeid eller utdanning.

Del 11 Justis

Kap. 37: Justispolitikk og førebygging

37.1 For ein rettferdig og human justispolitikk

Justispolitikken til Raudt har som mål å hindre at folk blir offer for kriminalitet. Vidare skal han motarbeide klassejustis og arbeide for ein rettferdig og human justispolitikk som tek vare på menneske og natur. Det skal vere likskap for lova og rettstryggleik, menneskerettar og demokratiske rettar må forsvarast. Dagens rettsvesen straffar enkle og gjennomsiktlige lovbrøt, samtidig som kvitnippforbrytarar som gjer profittmotivert kriminalitet, går fri. Dette er klassejustis.

RAUDT VIL:

- a. Fremje reell likskap for lova og rettstryggleik for alle.
- b. Styrkje grunnbemanninga i straffesaksjeda, Konfliktrådet, påtalemakta, domstolen og kriminalomsorga.
- c. Avdekkje svake og urettferdige sider ved justispolitikken og rettspraksisen.
- d. At justissektoren skal vere offentleg driven.
- e. Lovfeste fri rettshjelp som rett for alle med inntekt eller trygd under 5,5 G (ca. 550 000 kroner). Raudt ønskjer på lengre sikt at rettshjelp skal bli eit kollektivt velferdsgode, etter inspirasjon frå dissensen i rettshjelpsutvalet.
- f. Sikre retten til å drive politisk kamp mot undertrykking og utbyting.
- g. At politiet skal ikkje drive trening av narkotikahundar på arbeidsplassar og skular.
- h. Fjerne den moglegheita politiet har til å nytte doble bøtesatsar for brot på narkotikalova.

37.2 Offeromsorg og ansvar for kriminalitetsutsette

Systemet for straffegjennomføring tek lite omsyn til dei individuelle behova den utsette har for hjelp og oppfølging. Offeromsorg må opplevast som ei reell hjelp for den som har behov for det. Det offentlege skal ha lovfesta ansvar for kriminalitetsutsette ved aktivt å tilby tilpassa hjelp og støtte, sørgje for kort ventetid hos aktuelle tilbod og sørgje for at tilboda er gratis utan eigendel, og at dei er tilgjengelege for alle.

RAUDT VIL:

- a. Styrkje senteret til politidistrikta for kriminalitetsutsette som tek hand om det behovet offeret har for informasjon og støtte under etterforsking, før og under rettssaka og etter soning.
- b. Innføre rutinar for varsling og handtering av behova til kriminalitetsutsette når ein gjerningsmann blir prøvelauslaten og lauslaten ved ferdig sona straff.
- c. At tilrettelegging og tilbod om konfliktrådsbehandling skjer etter ønske frå offeret.
- d. Lovfeste at politiet skal sende kopi av melding og bortlegging direkte til bistandsadvokat i saker der det er rett til det.
- e. Styrke arbeidet til politiet med førebyggjande risikovurderingar i partnarvaldsaker og æresrelatert vald (SARA og PATRIARK).
- f. Fjerne foreldingsfristen for saker som omfattar æresvald, valdtekt og seksuelle overgrep og andre grovt integritetskrenkjande saker.

37.3 Kriminalitetsførebygging og straff

Dei viktigaste verkemidla for førebygging ligg utanfor ansvarsområda til justissektoren – i årsaksforholda til kriminalitet. Samfunnsmessige, klassemessige, sosiale og sosioøkonomiske forhold produserer kriminalitet. Kriminalitet må motarbeidast ved eit solidarisk fellessamfunn basert på gode livsvilkår, sosial likskap og fellesansvar. Også når det gjeld straff, er dei sosiale forskjellane enorme. Fengsla er stort sett fylte opp med folk med små ressursar, stor sosial tapsliste og helseproblem og folk som har eit vanskeleg liv.

RAUDT VIL:

- a. Styrkje det kriminalitetsførebyggjande arbeidet til kommunane.
- b. At alle politidistrikt skal ha minst éin dedikert førebyggjande polititilsett per 10 000 innbyggjar i tillegg til eigne politikontaktar for kvar enkelt kommune.
- c. Utvide dei kommunale politiråda til også å gjelde økonomisk kriminalitet, miljø-, kultur- og arbeidslivskriminalitet, med mål om å førebyggje slik kriminalitet.
- d. Støtte førebyggjande tiltak mot gjengkriminalitet.
- e. Utvikle og forsterke alternativ til fengsel som sanksjons- og straffereformer og reetablere opne fengsel.
- f. At fengsel som straff bør gjelde for menneske som er til skade for andre eller ved betydeleg kriminalitet som rammar fellesskapet.
- g. At all soning i fengsel skal gå føre seg i Noreg.
- h. Auke den kriminelle lågaldren til 16 år.
- i. Sikre at strafferammene for seksuelt misbruk av barn blir skjerpa kraftig.

374 Krimmigrasjon

Kriminaliseringa av lovbrøt som er knytte til immigrasjon, blir omtalt som krimmigrasjon. Det har oppstått ein uformell mellomstatleg konkurranse om å ha den strengaste innvandringspolitikken. Gjennomføringa av måltal for utvisingar har medført hyppige kontrollar av folk på grunn av hudfarge, og små feil i forklaringar blir brukte til tvangsretur.

RAUDT VIL:

- a. Leggje ned særorganet Politiets utlendingseining og overføre oppgåvene og ressursane til politidistrikta, som må prioritere ressursane sine basert på heile straffelova og samfunnsoppdraget til politiet.
- b. Revidere utlendingslova, bruken av tvangsmiddel og auke rettstryggleiken til dei som blir omfatta av lova.
- c. La ureturnerbare asylsøkjjarar få slike rettar som lovleg arbeid, utdanning og helsehjelp og vil vidare jobbe for amnestiregel.
- d. Vurdere andre sanksjonsformer enn utvising for utlendingar med barn som er norske statsborgarar, og som har fått kalla tilbake statsborgarskapet sitt.

375 Økonomisk kriminalitet, arbeidslivskriminalitet og miljøkriminalitet skal prioriterast

Økonomisk kriminalitet blir sjeldan avdekt og politimeld, men det forsvinn minst 145 milliardar kroner årleg frå fellesskapet. Det omfattar velferdskriminalitet, kulturminnekriminalitet, arbeidslivskriminalitet, miljøkriminalitet, aukande korrupsjon, fiskerikriminalitet, forureiningskriminalitet, konkurskriminalitet, kvitvasking, konkurransekriminalitet og skattekriminalitet. Dette svekkjer tilliten til rettssystemet. Ressursane som blir brukte til å kjempe mot denne typen kriminalitet, står ikkje i samsvar med skaden han påfører samfunnet. Dette er eit strukturelt problem i justissektoren og bryt etisk og juridisk sett mot rettstryggleik og likskapen for lova. Raudt vil endre merksemda til justissektoren slik at ein går over frå å konsentrere seg om enkle lovbrøt til å gå etter dei ressurssterke og bedrifter som gjer seg skuldige i kriminalitet.

RAUDT VIL:

- a. Ruste Økokrim slik at dei er betre rusta til kampen mot økonomisk kriminalitet og arbeidslivs- og miljøkriminalitet.
- b. Opprette eigne grupper i alle politidistrikt for økonomisk kriminalitet og miljø- og arbeidslivskriminalitet.
- c. Auke straffeutmålinga for økonomisk kriminalitet og arbeidslivs- og miljøkriminalitet.
- d. Etablere eit a-krimcenter for tverrfagleg kamp mot arbeidslivskriminalitet som kan dekkje alle kommunar, og å utvide tilbodet med miljø og økonomisk kriminalitet.
- e. Arbeide for ei lovendring som vernar menneske mot menneskehandel og tvang i arbeidslivet.
- f. Gi tillitsvalde og fagforeining innsyn i saker innanfor arbeidslivskriminalitet og arbeidsmiljøkriminalitet.

376 Eit politi som er til stades der folk bur

Raudt vil ha eit desentralisert politi med sivilt preg og går imot generell væpning og militarisering av politiet. Raudt ønskjer eit politi som ingen skal vere redde for å kontakte, og som er til stades der folk bur over heile Noreg. Den såkalla nærpolitireforma medfører ei sentralisering som både gir dårlegare polititenester i distrikta og svekkjer viktig lokalkunnskap i politiet. Politiet må utgjere ein naturleg del av lokalsamfunnet og koplast til tryggleiks- og hjelpebehovet til innbyggjarane.

RAUDT VIL:

- a. Avskaffe målstyring i politiet. New Public Management som strategi og metode må ta slutt, og dei tilsette må bli sikra medråderett.
- b. Styrkje nærværet til politiet i lokalsamfunna.
- c. At justissektoren ikkje blir privatisert.
- d. At rolla til politiet i samfunnet skal evaluerast kontinuerleg.
- e. Innføre eit varslingsombod for å melde frå om arbeidsforhold, justismord og andre uregelmessige forhold.
- f. Sikre ei brei rekruttering til Politihøgskolen, slik at politietaten speglar befolkninga.
- g. At kostnadene til kjøp av konsulenttenester i Politidirektoratet og konsulentar skal kuttast med minst 50 prosent.

377 Kriminalomsorg

Kriminalitetsførebyggjande arbeid gjeld òg under og etter ei straffegjennomføring. Det må derfor gjennomførast ei human oppfølging slik at rettane til den enkelte fengsla blir sikra. ABE-reforma til regjeringa (ostehøvelkutt), budsjettkutt og nyliberalistiske bedriftsøkonomiske ideal har ført til vanskelegare og meir belastande fengslingsvilkår for fangane og dårlegare arbeidsforhold for dei tilsette.

Soningsforholda for kvinner er på fleire område dårlegare enn for menn. Dette må sjåast på i eit likestillingsperspektiv. Vi treng betre former for oppfølging av barn og ungdom som gjer seg skuldige i kriminelle handlingar innanfor og utanfor rettssystemet. Barnekonvensjonen og rettstryggleiken til barn og unge skal vere styrande.

RAUDT VIL:

- a. Motarbeide eit repressivt fengselssystem som er ein trussel mot helsa, den sosiale situasjonen og den personlege integriteten til den fengsla.
- b. Sikre den retten dei fengsla har til helse, arbeid, utdanning, kultur og fritid.
- c. At psykisk sjuke ikkje skal vere i fengsel.
- d. At barn og ungdom ikkje skal i fengsel. Barn og ungdom mellom 18 og 21 år må sikrast andre og betre tilpassa institusjons- og fengslingsformer.
- e. At det blir arbeidd førebyggjande i kriminalomsorga mot terror og ekstremistisk radikalisering.
- f. Styrke ressursane i friomsorga for oppfølgjande tiltak for tilbakeføring etter enda soning.
- g. Redusere bruken av isolasjon i fengsla.
- h. Få på plass ei løysing for fri rettshjelp til innsette. Løysinga bør særleg ta sikte på dei mest alvorlege inngrepa som dei innsette blir utsette for, som isolasjon, men også sikre advokathjelp der det er nødvendig for å ta vare på rettar til helsehjelp, utdanning og arbeid.
- i. At alle politiarrestar skal vere bygde og utstyrte slik at rettane til den pågripne blir haldne. Dei skal òg vere tilstrekkeleg bemanna til å ta vare på rettane til den pågripne. Barn skal ikkje plasserast i politiarrest ved arrestasjon.

Del 12: Kultur, media og idrett

Kap. 38: Kultur og medier

Kunst- og kulturuttrykk har ein verdi i seg sjølv og for seg sjølv og er ikkje primært ei vare i ein marknad. Kommersialisering bidreg til å svekkje innhaldet og kvaliteten på kunsten. Raudt vil derfor reversere den marknadsrettinga som er innført i norsk kulturpolitikk dei siste åra. Kunstnarar skal skape utan å måtte rette seg etter nyliberale forretningsprinsipp.

Alle bør få høve til å oppleve kultur uavhengig av økonomisk og sosial bakgrunn, alder eller geografi. Raudt ønskjer å styrkje kultursatsinga i kommunane og fylkeskommunane og forhindre at kultur blir ein salderingspost i ein svak kommune- og fylkesøkonomi. Skulen har ei viktig rolle som formidlar av kunnskap, ferdigheiter og verdiar som er knytte til kunst og kultur. Vi treng derfor ein grunnskule der dei estetiske faga står sterkt, og ein kulturskule med eit tilbod alle har råd til å nytte seg av.

Raudt ønskjer å styrkje prinsippet om armlengds avstand. Kulturlivet må få utvikle seg mest mogleg på eigne premissar utan statleg overstyring, slik at yringsfridommen og den kunstnariske fridommen ikkje blir svekt. Samtidig har det offentlege eit særleg ansvar overfor befolkninga for å bidra til eit rikt og variert kulturliv, der ulike kunstarter, stilretningar og kulturar med både profesjonelle utøvarar og eit breitt folkeleg kulturliv blir stimulert. Gjennom dialog med utøvarane og fagforeiningane til kunstnarane skal Raudt jobbe for at dei statlege støtteordningane til kunst blir styrkte, og at kunstnarane får betre levekår.

Også kulturarbeidarar skal ha ei lønn dei kan leve av. Mange kunstnarar og kulturarbeidarar står utan sikringsnett i ein usikker arbeidsmarknad og er blant dei mest lågtlønnte i samfunnet vårt. Raudt ønskjer å prioritere det frie feltet og skape tryggare og meir føreseielege rammer for frilansarar. Bruken av faste tilsetjingar i kulturlivet skal aukast der det er mogleg.

38.1 Styrke kulturen

RAUDT VIL:

- a. At kultur skal utgjere minst 1 prosent av statsbudsjettet.
- b. Fjerne krav til lønnsemd og forretningsdrift av kulturinstitusjonar.
- c. Leggje til rette for større grad av samarbeid mellom dei store kunstinstusjonane og det frie feltet, slik at begge kan dra nytte av kompetansen til kvarandre.
- d. Styrkje den offentlege finansieringa av det frie feltet på ein måte som førebyggjer institusjonalisering, og som sikrar mangfald utanfor institusjonane.
- e. Auke støtta til scener som er vert for aktørar i det frie feltet og byggje fleire prøvefasilitetar og scener for denne målgruppa.
- f. Auke satsinga på nye og uavhengige kulturuttrykk og til produksjonar som speglar mangfaldet i det norske samfunnet, inkludert minoritetskultur, samisk kultur og norsk tradisjonskultur.
- g. Styrkje den internasjonale eksponeringa, utvekslinga og eksporteringa av norsk kultur.
- h. Styrkje, skjerpe og konkretisere kulturlova slik at ho blir eit verktøy for kulturpolitikken til kommunane.
- i. Styrkje rammevilkåra og auke bruken av fagkompetanse i komitear for tildeling av kulturmidlar i regionane.
- j. At konsertarrangørar som held arrangement med under 200 betalende publikummarar, må få redusert TONO-avgift eller fritak frå ho.
- k. Leggje ned den topptunge Kulturtanken og erstatte han med eit DKS Noreg som er eigd av fylkeskommunane.
- l. Utvide festivalstøtta frå Kulturrådet til også å dekkje datatreff og andre typar festivalar med digital innretning.

38.2 Kunst og kultur skal være for alle

RAUDT VIL:

- a. Sikre at prinsippet om kulturskular framleis skal vere nedfelt i opplæringslova.
- b. Byggje ut kulturskulane med fleire fag og setje dei i stand til å tilby gratis undervisning for alle aldersgrupper.
- c. Styrkje dei estetiske og humanistiske faga i skuleverket både med tanke på timetal og kompetansen til lærarane.
- d. Auke tilgangen til gratis utlån av utstyr og instrument som kan gjere det mogleg for barn og ungdom å tilnærme seg kunst i ulike greiner, gjennom å dele det inn i to utlånsformidlingar, statleg og kommunal.
- e. Stille krav om gratis følgjepersonsordning ved alle kulturarrangement som får offentlig støtte.

- f. Jobbe for at heile befolkninga får tilgang til kulturtilbodet gjennom sterke rabattordningar.
- g. Stille krav om ulike former for tolking på kulturarrangement, inkludert skrive-, syns- og teiknspråktolking.
- h. Stille krav om tilgjenge for alle når Kulturdepartementet gir støtte til kulturarrangørar.
- i. At kommunal kinodrift og norsk filmproduksjon må styrkjast. Eit kinotilbod for folk flest, der også dei filmene som ikkje har eit kommersielt potensial, blir viste, er ein viktig kulturberar.

38.3 Gi kunstnarane ei lønn å leve av

RAUDT VIL:

- a. Innføre 100 prosent sjukepengedekning frå første dag for sjølvstendig næringsdrivande kunstnarar og betre ordningar for pensjonssparing med pensjonskonto som ikkje følgjer arbeidsgivaren.
- b. Etablere minstefrådrag på næringsinntekt for kunstnarar.
- c. At kunstnarar skal få betaling og rettar som arbeidstakarar når situasjonen tilseier det.
- d. Jobbe for at statlege kulturinstitusjonar og institusjonar som får statleg støtte, følgjer tariffsatsar for fast tilsette og frilansarar dei hyrar for korte engasjement, og dessutan gir auka utstillingshonorar for kunstutstillingar.
- e. Stille krav til utstillingsvederlag for kunstnarar som stiller ut ved offentleg finansierte visingsstader.
- f. Etablere eit regelverk som sikrar kulturarbeidarar tilstrekkeleg kompensasjon når dei blir hyra inn som kunst- og kulturkonsulentar av offentlege instansar.
- g. Auke talet på fleirårige arbeidsstipend for kunstnarar og sikre at kunstnarstipend følgjer normal lønnsutvikling.
- h. Jobbe for at fleire kulturarbeidarar kan få status som tilsette etter modellen til Skuespiller- og danseralliansen for å sikre dei lønn mellom prosjekt og engasjement i ein avgrensa periode.
- i. Jobbe for like økonomiske vilkår mellom alle kjønn og jamne ut økonomiske kjønnskilje.
- j. Stille krav om ein auka prosentdel musikk av norske opphavspersonar i radio, strøymetenester og statsstøtta institusjonar.
- k. Skape ein meir rettferdig digital marknad der ein større prosentdel av inntektene til dei store strøymeselskapa går til kunstnarane.
- l. Styrkje dialogen med fagforeiningane innanfor kultur for å sikre gode arbeidsforhold for kulturarbeidarar.

38.4 Ta vare på tradisjonskulturen og det frivillige kulturlivet

RAUDT VIL:

- a. Styrkje frivillig sektor gjennom gode tilskotsordningar og forenkle registreringsordningar, søknadsprosessar, rapportering og krav til frivillige organisasjonar og lag.
- b. Gi betre rammevilkår for frivillige organisasjonar og lag og etablere gratis lån av lokale til frivillige arrangement.
- c. At offentleg støtte til ikkje-profesjonelle må styrkjast og allmenngjerast.
- d. Ha betre rammevilkår for det frivillige musikklivet, mellom anna gjennom å styrkje Frifond-ordninga.
- e. Styrkje, støtte og vidareutvikle arbeidarkulturen i ulike former, til dømes innanfor litteratur, musikk, teater, film og biletkunst.
- f. Ta vare på og utvikle tradisjonelle handverksfag, til dømes smedfaget (immateriell kulturarv).
- g. At bygnings- og fartøyvern og anna tradisjonshandverk skal inngå som ein del av handverksfaga i vidaregåande skule.
- h. Arbeide for at folkemusikk og folkedans ikkje blir marginalisert som levande samværsform i møte med den amerikaniserte populærkulturen.

38.5 Styrkje museum, arkiv og kulturminne

RAUDT VIL:

- a. Fjerne kravet om auka eigeninntening for musea. Museum skal vere ikkje-kommersielle og leggje vekt på samfunnsoppdraget sitt om å forvalte kulturarven på best mogleg måte.
- b. Styrkje dei faglege museumsnettverka med auka midlar til fleire samarbeidsprosjekt og samlingar.
- c. Styrkje arkiv og museum som vernar lokalhistorie, kvinne- og arbeidarkultur og industri- og urfolkshistorie, så vel som historia til nasjonale og nye minoritetar.
- d. Jamne ut kjønnskilje og sørgje for sterkare representasjon av kvinner og minoritetar i samlingar på museum, arkiv og i det offentlege rommet.
- e. Sikre løyvingar til utvikling av digitale tenester og midlar til digitalisering av arkiv, katalogar og materiale i heile biblioteksektoren.
- f. Auke den statlege delen av arkeologiske utgravingar for små og mellomstore grunneigarar og tiltakshavarar.

- g. Ta vare på og støtte teknisk-industrielle kulturminne og kulturminne som synleggjer historia til arbeidarrørsla.
- h. At kulturminne i større grad blir kartlagde, haldne ved like og gjorde meir tilgjengelege for publikum.
- i. Auke tilskota til digitalisering, modellering og tilgjengeleggjering av kulturminne.

38.6 Styrkje litteraturen og biblioteka

RAUDT VIL:

- a. Styrkje dei kommunale folkebiblioteka med øyremerkte midlar og sikre rekrutteringa av fagutdanna bibliotekarar.
- b. Styrkje skulebiblioteka og sikre minstestandarden.
- c. Auke bemanninga og utvide opningstider til lokalbiblioteka slik at dei kan brukast som sosial møtestad og debattarena også på kveld og helg.
- d. Forsvare bokavtalen som sikrar lik pris for bøker over heile landet.
- e. Innføre ei boklov for å sikre tilgang til og breidd i den norske litteraturen.
- f. Verne om bokbåttilboda og andre ordningar for mobile bibliotek som finst. Desse må øyremerkjast midlar til å etablere nye tilbod eller opne opp tilbod der det er lagt ned.
- g. At teikneseriar framleis skal ha si eiga innkjøpsordning gjennom Norsk kulturråd.

38.7 Sikre mangfald i mediebialetet

RAUDT VIL:

- a. At NRK skal vere ei riksdekkjande kultur- og mediebedrift som ikkje er marknadsstyrt.
- b. Ha ei strengare avgrensing av eigarkonsentrasjon i mediebransjen for å sikre mangfaldige massemedium og ytringsfridom.
- c. At pressestøtta skal aukast for å sikre mangfald, og at ein større del må gå til lokale medium.

38.8 Nynorsk i kultur, media og samfunnet

RAUDT VIL:

- a. At nynorsk og bokmål skal vere likestilte språk på alle samfunnsområde i Noreg. Ei reell likestilling mellom skriftspråka skal grunnlovsfestast.
- b. At alle statlege verksemder skal vere omfatta av språklova, og at ho blir handheva strengare.
- c. At NRK minst skal nå kravet om 25 prosent nynorsk på alle plattformer.
- d. Auke bruken av nynorsk i statsforvaltninga.
- e. Ha eit mål om at alle riksdekkjande medium skal opne for og nytte seg av nynorsk journalistikk.
- f. Auke støtte til NRK Nynorsk mediesenter, NTB Nynorsk pressekontor og Nynorsk avissenter.
- g. At teksting på bokmål, nynorsk og samisk skal vere tilgjengeleg på alle norske filmar. Det skal òg stillast krav om at strøymetenester tilbyr nynorsk og samisk teksting, omtaler og menyar.

38.9 Pengespel

RAUDT VIL:

- a. Auke kunnskapen om data- og pengespel blant tilsette i barnevern, sosialtenester og i lærarutdanninga.
- b. Sikre at omsynet til problemspelarar alltid må gå framfor konkurranseevna til speleselskap, og at svært avhengnadsskapande pengespel blir avvikla.
- c. Innføre ei universell tapsgrense for Rikstoto, Norsk Tipping og bingoentreprenørane og sørgje for at Norsk Tipping sluttar med kasinospel.

Kap. 39: Idrett

Idrett gir sosialt fellesskap, meistringskjensle og betre helse. Det skal vere ein møteplass for alle, uavhengig av bakgrunn og livssituasjon. Det er likevel ofte svært dyrt å drive med organisert idrett. Uorganiserte aktivitetar har dårlege føresetnader, og dei store idrettane overskyggjer ofte dei mindre kjende greinene. Eigenorganisert idrett fell utanfor dei fleste støtteordningar som den organiserte idretten nyt godt av. Dette ønskjer vi å jamne ut.

Raudt støttar innsatsen til idrettsrørsla for å gi folk ei meningsfull fritid og betre helse. Alle har rett til å delta i idrett – uavhengig av kjønn, økonomi, bustad, alder og funksjonsnivå. Idretten må først og fremst styrast av idrettsrørsla sjølv. Investeringar og drift må finansierast ut frå dei behova idretten har, og prioriterast i samarbeid med idrettsråda.

RAUDT VIL:

- a. Halde oppe og utvide dei økonomiske støtteordningane til breiddeidretten. For at han ikkje berre skal vere avhengig av inntektskjelder som grasrotdelen frå Norsk Tipping, må det løyvast midlar over statsbudsjettet til breiddeidretten.
- b. Setje av meir pengar til at det offentlege kan byggje, eige, drive og halde ved like idrettsanlegga våre med midlar frå fellesskapet, medan idrettslaga fyller dei med innhald.
- c. Leggje til rette slik at fleire idrettar enn berre dei mest populære greinene, og eit større mangfald av idrettar, er tilgjengelege over heile landet.
- d. Jobbe for tilgjengeleg areal for ikkje-organisert idrett.
- e. Bidra til ei idrettsrørsla fri for rasisme, diskriminering og trakassering.
- f. Jobbe for like vilkår og rettar for kvinner og menn, som at kvinner òg mellom anna skal få lov til å takle i ishockey og hoppe i skiflygingsbakkar i skihoppkonkurransar.
- g. Styrkje og utvide ordninga med fritidskort, slik at barn og unge kan delta i organisert idrett uavhengig av økonomisk bakgrunn.
- h. At idrettsleiarar og trenarar får verktøya som trengst for å kunne arbeide mot homofobi i idretten.
- i. Jobbe for at kommunane får midlar frå statsbudsjettet til eigne tiltak for å hindre fråfall i breiddeidretten av økonomiske grunnar.
- j. Grunnlovsfeste allemannsretten.
- k. Lette tilgangen til breiddeidretten for minoritetsgrupper.
- l. Støtte oppretting av eit nasjonalt e-sportsforbund og etablere regionale gaming- og e-sportssenter.
- m. Sikre lokale og gratis utlånsordningar av tur- og sportsutstyr.

